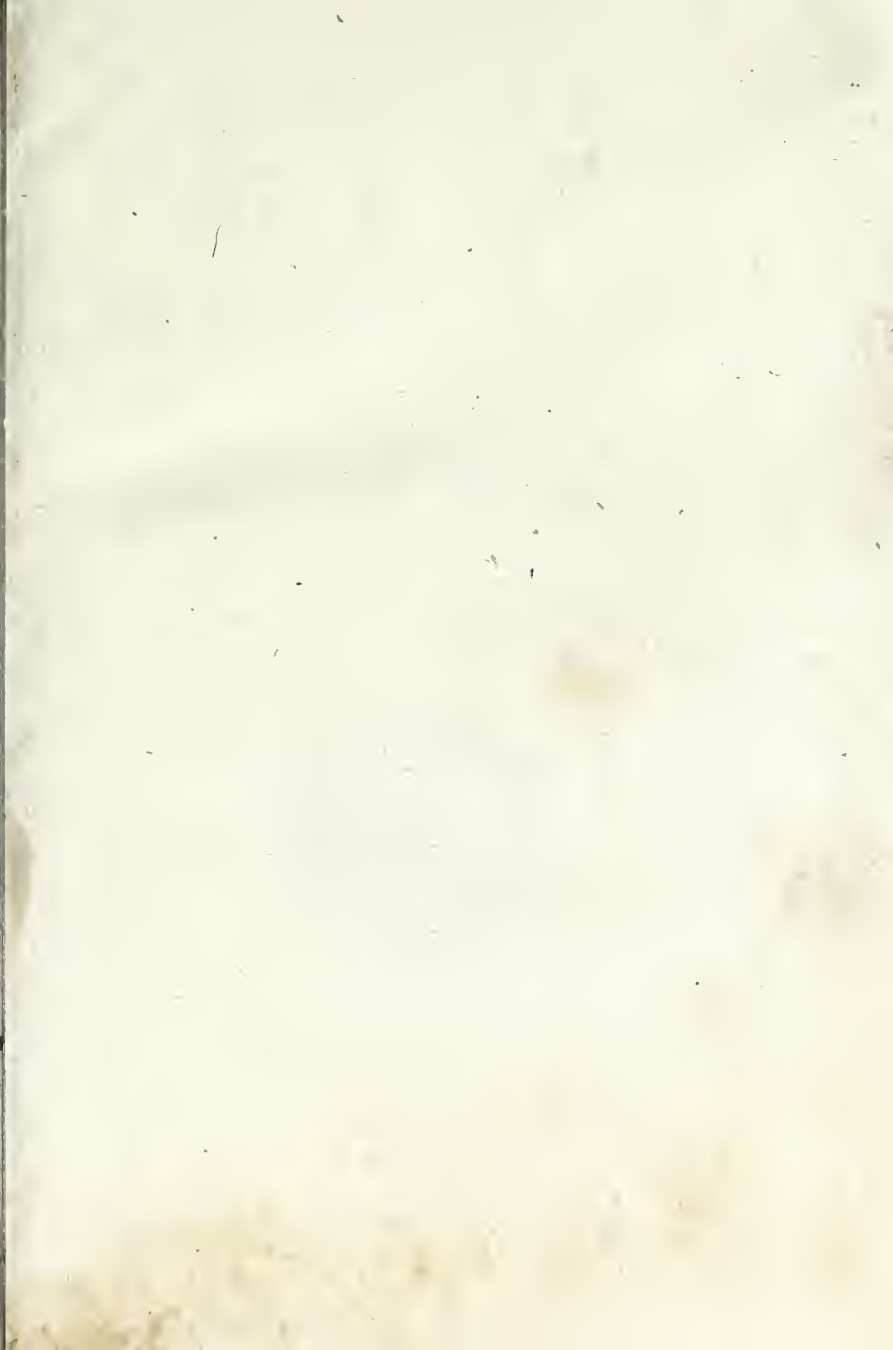

Digitized by the Internet Archive
in 2017 with funding from
Getty Research Institute

DESCRIPTIO

PROVINCIAE MOXITARUM IN REGNO
PERUANO,

*Quam e scriptis posthumis FRANC. XAV.
EDER e Soc. Jesu annis XV. sacri
apud eosdem Curionis digessit; ex-
polivit, & adnotatiunculis illu-
stravit Abb. & Consil. Reg.*

M A K O.

B U D Æ,

Typis Universitatis, 1791.

AD LECTOREM.

*I*nter omnia, quæ de rebus Americanis ad hanc usque diem literis consignata sunt, ea procul dubio principem merentur locum, quæ non a viatoribus, littora duntaxat, vel colonias ab Europæis infessas lustrantibus, verum quæ ab iis proficiscuntur, qui ad interiores, ac remotissimos regionum tractus, ad ipsa adeo barbarorum latibula se se penetrarunt, ibique annis compluribus diversati sunt. Hi enim longe utique poterant exactius cæli, terrarumque indolem, fluviorum cursus, mores populorum, omnesque naturæ procreationes, & varietates

observare, atque ad posteros literarum monumentis transmittere.

Ex his erat Ederus noster, annis quindecim sacrorum apud Moxitas administer, qui regno Peruviano bis peragrato in patriam redux ista, quæ nunc in lucem damus, hortatu amicorum dispersim, ut in memoriam res unaquæque redibat, conscripsit. Utinam vero, vir cetera præstans, & curiosus naturæ indagator, cognitionem naturalis historiæ comparare sibi potuisset! quantis eandem accessionibus cumlasset? At nunc systemate omni destitutus arbores, fructus, & animalia diligenter equidem, sic tamen descripsit, ut classes, genera,

&

Et species in multis ne divinando quidem potuerint definiri.

Ego, quod unum erat reliquum, id dedi operam, ut, quæ ille ad chartam nulla certa lege coniecit, in ordinem redigerem, illustrarem, Et, quantum res ferebant, expolirem. Adjunxi, ubicunque poteram, e Linneo, aliisque historie naturalis magistris rebus nomina ab amico suggesta: vulgaria tamen in decursu operis retinui. Sermonis puritatem sicut non neglexi, ita nec etiam fui anxie confectatus; intelligi enim, quam a latinitate commendari, malui. Quid profecerim, judicium lectoris erit. Adjunxi tabellam quoque geographicam, partim e rudi Autoris ipsius adumbratione serius ad me

delata, partim e novissima Peruviae charta concinnatam, quæ pro accurata, & primigenia Moxitania mappa haberi merito possit. Minuta quædam, scituque minus digna episodica prætermisi, nihil tamen ad historiam ipsam addidi, quæ tametsi satis expolita fortasse non sit, non poterit tamen legentes propter novitatem, & admirabilem rerum varietatem non majorem in modum delectare.

NOMINA SUBSCRIBENTIUM

Exempl.

Donini.

A cademia Regia Cassoviensis. . . .	I
Adamovich Rochus Secretar. Aul.	
Viennæ.	I
Agnelli Stephan. Pharmacop. in Paks.	I
Anchely Ildephonf. Cooper. Vacii. . .	4
B. Andrásy Ant. Epif. Roſnavienf. . .	I
Árway Jacobus Mag. Sch. Vern. Budæ.	I
C. Balaffa Franc. Excell. Cancellar.	
Aul. Viennæ.	I
Balásy Franc. Senator Budæ.	I
Bano Emer. Aſſeffor Bartphæ.	I
Baranyai Antonius Spanus Cameral. . .	I
Bárdi Adamus Canon. Roſnavienf. . .	I
Baricevich Adamus Paroch Zagrab. . .	I
Barits Adalbert. Prof. Univ. Peſtinenſis..	I
Barzay Nicolaus e Comit. Abaújvár. . .	I
Baumeiſter Joannes, Nagy-Bányæ . . .	I
Belnay Georgius Jur. Peſtini.	I
Bendik Andreas Fiſcal. Comit. Neof. . .	I
Bendik Franc. Breſenyobányæ.	I
Benedek Auguſtin. Canon. Vacienſ. . .	I
Beniczky Carol. ad Exc. Conſil. Budæ. .	I
Benkő Nicolaus Canon. Nitrienſ. . . .	I
Benzur Paulus ad Exc. Conſ. Budæ. . .	I

Exempl.

	Benyák Bernard. Dir. Gymnaf. Albæ.	1
	Befzegh Joannes, Sopronii.	1
	Bibliotheca Univ. Reg. Pestinens.	2
	Bodonyi Alexand. Canon. Vacienf.	1
	Boér Emericus Claudiopoli in Tranfil. 10	
	Boros Ludov. Confil. Aul. Budæ.	1
	Bosnyák Paulus, Leutſoviæ.	1
	Brand Ignat. Prof. Univ. Peſtin.	1
Domini.	Buday Andr. Phyf. Com. Sirm. in Valkovár.	1
	Cerva Joannes, Keſmarkini.	1
	Cervus Adamus Paroch. in Topolya.	2
	Cſapodi Ludov. Canon. Veſprim.	1
	Çſiffári Paulus Med. Doct. Peſtini.	1
	Czepetz Joſephus Percept. Civit. Agrienſis.	1
	C. Cziráky Ladislaus Budæ.	1
	Delpini Joannes Canon. Nitrienf.	1
	Demjén Ant. Prof. Univ. Peſtin.	1
	Domin Joſeph. Profefſ. Acad. Reg. ſ. Eccleſ.	1
	Dorfner Jacobus Krennitzii.	1
	Eberle Sebastian. Præp. Inful. Budæ.	1
	Edlinger Franciſcus Budæ.	1
	Engler Andreas, Breznyo Bányæ.	1
	Erdélyi Joſeph. Canon. Vacienſis.	1

d'Este

Exempl.

Dominii.

d'Este Victor Prof. Acad. Reg. Cassov.	I
Farkas Joan. Bapt. Paroch. Dantovens.	I
Fáy August. Consil. & Vicecomes	
Cassoviæ.	I
Fehérváry Carolus Eperjesini.	I
Felkis Anton. Fiscal. Comit. Strigon.	I
Ferbarits Josephus, Crisii.	I
File Andreas Exhort. Archig. Budens.	I
Fodor Joseph. Secret. ad Exc. Conf.	
Budæ.	I
Förder August. Ord. S. Dominici	
Pestini.	I
Fuchs Franc. Xav. Episcop. Nitriens.	2
Fuker N. Med. Doct. Cassoviæ.	I
Gály Andreas Dir. Prot. in Cancell.	
Aul. Viennæ.	I
Geiger Mathias Præpos. Inful. Jau-	
rini.	I
Gergely Joseph. Profess. Neosolii.	I
Géczi Franc. Ord. Jud. Nob. Co-	
maromii.	I
Glabics Carol. Ord. Not. Neosolii.	I
Goor Adamus Notar. Sükesdiensis.	I
Gutth Franc. Ord. Notar. Bartphæ.	I
Gyattel Antonius Canon. Nitriens.	I
Gyurkovits Franc. Prof. Univ. Pest.	I

	Gyurtsák Ignat. Prof. Gymn. Neo-	
	fol.	10
	Haraszlem Antonius, Kremnitz.	1
	Hartmann Joann. Nep. Paroch. Bu-	
	daörfienf.	1
	Hatvanyi Steph. ad Exc. Conf. Budæ.	1
	Heinrich Thaddæus, Libet-Bányæ.	1
	Hell Maximil. Astron. Cæsar. Viennæ.	2
	Hersching Daniel Episcop. & Præ-	
	pos. Capit. Nitriens.	1
Domini.	Höck Franc. Direct. Acad. Orien-	
	talis Viennæ.	1
	Horváth Joann. Bapt. Prof. Univerf.	
	Pestini.	1
	Horváth Michael, Capronczæ.	1
	Hury Paulus, Parochus Bajnensis.	1
	Jakošics Joseph. Ord. S. Fr. Guard.	
	Budæ.	2
	Jenisch Bernard. Consil Aul. Viennæ.	1
	Kalatay Franc. Xav. Episcop. Mag.	
Varad.	1	
Kamanházy Ladisl. Canon. Nitriens.	1	
Karaba Georg. Præp. Capituli Rofnav.	1	
Kasper Joseph. Ord. Not. Eperjesini.	1	
Katona Steph. Bibliothecar Colocens.	2	
Keill Ignat. Parochus ad Szomolnok.	1	

Exempl.

Domini.

Kelcz Emericus Canon. Jaurinens.	. . . . .	I
Kenyeres Josephus Canon. Roſnaviens.	. . . . .	I
Kerens Henricus Excell. Episcopus ad S. Hippol.	. . . . .	I
Kis Michael Prodir. Cauf. Regal. Pestini.	. . . . .	I
Kis Paulus Præpoſit. Capit. Veſpri- mienſ.	. . . . .	I
Kleinrath Carolus, Ruſti.	. . . . .	I
Klempay Thomas, Caſſovia.	. . . . .	I
Klobuſiczky Joſeph. Conſiliar. Budæ.	. . . . .	2
Klobuſiczky Petrus Canon. Colo- czenſis.	. . . . .	2
Kollar Stephan. Secretar. Conſiſt. Budæ.	. . . . .	I
Konde Benediſt, Aſſeſſor Comit. Strigoniens.	. . . . .	I
Konde Nicol. Episcop. & Vicar. Ge- ner. Budæ.	. . . . .	I
Koppauer Ignatius, Temeſiæ.	. . . . .	I
Koſsó Georgius Regiſtr. Archiv. Budæ.	. . . . .	I
Kotzka Franciſcus Agriæ.	. . . . .	I
Krajachich Vincent. Advocat. Za- grabia.	. . . . .	3
de Krivecky Conſil. Vienna.	. . . . .	I

Exempl.

Domini.

Lafftsák Joann. Nep. Canon. Vacii. . .	I
Lang Augustin. Bibliopeg. Albenf. . .	I
Lázonyi Ignat. Cibinii in Hungar. . .	I
Liel Ignat. Cooperat. in Vindschacht. . .	I
Löley Alexand. Canon. Nitriensis. . .	I
Lónyai Melchior e Comit. Beregh. . .	I
B. Lufénszky N.	I
Lyubicfics Ignat. Paroch. Neobudæ. . .	I
Madolay N. Agens Aul. Viennæ. . .	I
Magyari Ladisl. Prof. Archig. Bu-	
denfis.	I
Majláth Anton. Canon. Jaurin. . . .	I
Majláth Georgius Consil. Pestini. . .	I
C. Majláth Joseph. Excell. V. Præf.	
Camer. Aul. Viennæ.	I
Mandics Anton. Episcop. & Consil.	
Budæ.	I
Markovich Stephan. Consil. Reg.	
Pestini.	I
Matejovics Martin. Præpos. Capit.	
Neosol.	I
Matthey Vencesl. Jud. Kesmarkini. . .	I
Matulanyi Ignat. Paroch. N. Szalatn. . .	I
Matyasovszky Nicolaus Olsvæ. . . .	I
Medveczky Joann. Cancellista Budæ. . .	I
Mézfáros Michael Canonic. Rosnav. . .	I

Metzner

Exempl.

Domini.

Metzner Paulus, Eperjesini.	I
Metzner Samuel, Eperjesini.	I
Mihalóczy Georg. Prof. Acad. Reg.	
Mag. Varad.	10
Miklosfy Emeric. Ord. Notar. Co-	
mit. Strigon.	I
Mikóczy Josephus Zagrabiæ.	I
Miller Sebastianus, Szegedini.	I
Miskey Paulus, Assessor Jaurini.	I
Missitz N. V. Comes Ord. Comit.	
Strigon.	I
Mitterpacher Ludov. Prof. Univ. Pest.	I
Mokosinyi Anton. Mag. Post. Bartphæ.	I
Mulich Joannes Zagrabiæ.	I
C. Nádasdi Mich. Excell. Custos Co-	
ronæ Budæ.	I
Nagy David. Advocat. Budæ.	I
Nagy Joseph. Consil. Aul. Viennæ.	I
Nagy Udalticus Prof. Archig. Cassov.	I
Nagyváty Joannes, Pestini.	I
Nejedly Josephus Canon. Nitrienti.	I
Nikolich Stephanus, Budæ.	I
Nitray Gabriel, Prof. Univ. Pestini.	I
Nitray Matthias, ad Exc. Consil. Se-	
cretar. Budæ.	I
Ockl Cæcilianus Ord. S. Franc. Budæ.	I

Exempl:

	Okolicsányi Anton. Canon, Neosol. . .	I
	Oláh Michael in Nánás pro Joan. Imre. I	I
	Ostoits Joannes, Neoplantæ.	I
	Paál Casp. ab Ehrenfels Can. Varad. . . .	I
	Pajer Ignat. Ord. Fiscalis Bartphæ. . . .	I
	Paitner Mich. Præpos. Inful. Vesprimii. I	I
	Palkovics Andreas Phys. civit. Budensf. I	I
	Palkovics Georg. Coop. in Vindschacht. I	I
	Pallics Carolus, Canon. Neosol.	I
	Paracelsus Ignat. Paroch. Bartphæ. . . .	I
D o m i n i	Pauer Adamus, Strig.	I
	Péchy Joseph. Ord. Jud. Nobil. Eperjesf. I	I
	Péchy Ladisl. sen. Confil. & Ord. V.	
	Com. Eperjesf.	I
	Péchy Ladisl. jun. Eperjesf.	I
	Pethö Jacobus, Insp. Reg. Schol.	
	Vernac. Budæ.	I
	Petrás Anton Fiscal. 5. Ecclesiis.	I
	Pinkovics Joann. Paroch. Szantoviensf. I	I
	Pisch Georg. Direct. Schol. Vern. Budæ. I	I
Platthy Mathias, Canon. Neosolii.	I	
B. Pödmaniczky Jos. Confil. Budæ.	6	
Polinszky Joannes, Cassoviæ.	I	
Pray Georgius, Canon. M. Varad.	I	
Prileszky Adalbert. Canon. Nitriensf. . .	I	
Prokopovich Joannes Lubloviæ.	I	

Exempl.

B. Pronay Alex. in Almás Com. Pest.	I
B. Pronay Gabriel, in Atsa.	I
B. Pronay Ladisl. Excell. in Atsa.	I
Puchner Jacobus, Cooperat. Budæ.	I
Pürffel Mathias, Carponæ.	I
Püspöki Franc. Canon. Varadin.	I
Rabenhuber Ign. ad Exc. Conf. Budæ.	I
Ranich Steph. Abb. Inf. & Par. Theresiop.	I
Rauch Ignat. Parochus Neosol.	I
Rausch Franc. Canon. Colocens. & Prof. Univ. Pestin.	I
Rembeczky Joann. Basinii.	I
Rendl Joseph. ad Exc. Consil. Budæ.	I
C. Révay Pet. Exc. Conf. Aul. Viennæ.	I
Richard Jos. Paroch. in Aquat. Budæ.	I
Riegler Fr. Gener. Percept. Com. Strig.	I
Rudnyák Andr. ad Regni Archiv. Budæ.	I
B. Saalhausen Maurit. Prodir. Acad. Reg. Cassov.	I
Sáy Joseph. Ord. Not. Albæ.	I
Salamon Norbert. Prof. Acad. Reg. Cassovienf.	I
C. Sauer Cajetan. Episc. & Præp. Ca- pit. Varad.	I
Schratzenthaller Andr. ad Exc. Con- sil. Budæ.	I

Schvartzmann Aloyf. Prof. Neofol. . .	I
Sebastianovich Emeric. Advoc. Budæ. . .	I
Siffay Joannes Conf. Reg. Strigonii. . .	I
Smercsányi Ign. Carponæ.	I
Sneerer Joannes Canon. Rosnaviæ. . .	I
Sörefß Franc. Paroch. Vindschachtenf. .	I
Spaits Steph. Prof. Archig. Budenf. . .	I
B. Splényi Fr. Xav. Episc. Vacienf. . .	4
Stehovics Stephanus, Consul Caffovienf. .	I
Stephani Martin. Paroch. Vet. Montan. .	I
Stetner Jos. Pofonii.	I
Straba Steph. Coop. Privid.	I
Strahler Jos. Comarom.	I
Stratimirovich Steph. Archiep. Carlov. .	3
Sturr Joseph. Prof. Univ. Pestinenf. . .	I
Szabó Andreas, Episc. & Can. Strigon. .	I
Szabó David, Prof. Archig. Caffov. . .	I
Szegedi Paul, Vic. & Can. Cap. Albenf. .	I
Szerdahelyi Aloyf. Can. Vac. & Dir.	
Archig. Budenf.	I
Szanko Christ. Salis Percept. Bartphæ. .	I
Sztankovits Caspar, Cooperat. Budæ. . .	I
Sztrakoniczky Ladisl. Veterofolii. . .	I
Szuhányi Franc. Prof. Archig. Caffov. .	I
Szunerics Martinus, Direct. Gymn.	
Jaurin.	I

Exempl.

Domini

Szvetniczky Joann. Prof. Neosolii.	I
Tahy Ant. jun. Ord. Not. Coin. Eperjes.	I
Takács Martin. Canon. Colocens.	I
Talaber Ladislaus, Pestini.	I
Tamáfy Andr. Cancell. civit. Cassov.	I
Taschler Jos. Prof. Archig. Cassoviens.	I
Tóke Michael, Consil. Reg. Leutsoviae.	I
Török Andreas, General. Locumt.	
Strigon.	I
Tóth Wolfgangus Prof. Archig. Budens.	I
Trsztyánszky Daniel, Consiliat. Budæ.	I
Ujházi Franciscus, Budæ.	I
Ulrich Franc. Xav. Budæ.	I
Urbanovszky Joannes, Cooperator	
Budæ.	I
Urb Jacobus, Canon. Nitriens.	I
Ürményi Josephus, Excell. Personalis	
Pestini.	I
Vadász Emericus, Schemnitzii.	I
Vagner Josephus, Notarius civitat.	
Cassov.	I
Vályi Andr. Prof. ling. Hung. in	
Univ. Pest.	I
Valter Franciscus, Scriba Montan.	
Schemn.	I
Végh Stephanus, Consil. Budæ.	I

Exempli:

Domi-
ni.

Véghleffý Emericus, Szakolczæ. . .	I
Vesselay Joannes Canon. Rosnav. . .	I
Veza Gabriel, Protomed. & Conf. Reg. Budæ.	I
Victoris David, Medic. Doct. Cas- soviæ.	I
Virágh Matthias, Bakabányæ. . . .	I
Vörös Antonius, Consil. Aulicus Budæ.	I
Vörös Emericus, Schennitzii. . . .	I
C. Ybarra Ignatius, Rosnaviæ. . . .	I
Zerdahelyi Gabr. Episcop. & Præp. Capit. Vacienf.	I

LIBER PRIMUS

DE COMPENDIARIA REGNI PERUANI
DESCRIPTIONE.

C A P U T I.

De situ Regni, & de urbe Lima speciatiim.

Peruvia, finium amplitudine Europa non multo angustior, sita est in ea Americæ parte, quæ obvertitur ad meridiem, tenditurque Aquilonem versus ad Quitensem usque provinciam; ad Austrum Paraquaria, ad ortum Brasilia, ad occasum denique mari pacifico definitur. Fines ejusdem, qua in latum por-

A

rigiæ

rigitur, mappæ vulgares fatis accurate exhibent: verum longitudo, Brasiliam versus excurrentes, definiri nondum potuit propter vastissimos, atque etiamnum ignotos terrarum tractus interjacentes, quos percurfare, atque lustrare res foret perardua, plena quidem certe tædii, & patientiæ. Quot enim reperias viatores, qui passim occurrentes, & pontibus destitutos fluvios aquis collo tenus non sine vitæ periculo immerfi trajicere, sine hospitiiis ullis itinera incerta prosequi, securi viam in silvis aperire, sarcinas humeris deferre, sole in campis patentibus exuri, potura modo penitus destitui, modo lutulentata, ac fœdissima sitim sedare, rebus fortuito oblatis vesci; quot, inquam, reperias, qui hæc, & sexcenta idmodi incontinoda subire aut possint, aut velint? Illi fere soli hætenus ista tentarunt, qui sacratiore studio incitati barbarorum non opes, sed animas quaesiverunt, finesque tam Peruviæ, quam Bra-

filæ

filiaë novarum aaccessione provinciarum longius protulerunt.

Regnum hoc amplissimum juribus Hispanorum adjecit Franciscus Pizzaro rege, seu Inca, qui tunc genti præerat, interemto. (a) Urbs totius regionis princeps *Lima* est, nomen sortita a fluvio *Limak* eandem interfluente. (b) Urbium ceterarum inter se distantias metiri licebit ex itinere, quod Autor noster *Lima* digressus ad sedes usque *Moxitarum* fecit milliarium nostratum plus quam 430. Vastissimo huic tractui rarissimi sunt inspersi vici, & oppida, pauci item pro terrarum modo incolæ. In ceteris regnis, si *Mexicum* demas, major etiam solitudo. Satis certe constat in quatuor *Europæ* urbibus, *Londino* scilicet, *Lutetia*, *Vienna*, & *Amstelodamo* plures numerari homines, quam

A 2

in

(a) Inca hic gentis postremus fuit *Atahualpa*.

(b) *Limam* Pizzaro primum condidit: urbs enim princeps sub *Incarum* regno *Cusco* fuit.

in tota Paraquaria, Chili, Quito, & novo Regno, quarum tamen quævis Galliam universam magnitudine longe antecellit. Numerum barbarorum ante Hispanorum in has terras ingressum pene innumerabilem tum alia multa, tum improbus ille, & continuatus in fodinis metallorum labor sensim minuit, unde existit odium illud in Hispanos plus quam Vatinianum, quibus defossas opes, ac ditissimas auri, argentique venas tanta celant pertinacia, ut malint vitam inter cruciatus ponere, quam indicium facere. Unicum auri detecti ferunt proditum esse exemplum. Erat scilicet regni Gubernator, qui toto præfecturæ suæ quinquennio valde moderatum, ac pene paternum exercebat in gentem imperium; quem, cum provincia decedere, & reditum in Hispaniam parare vulgatum fuit, narrant concubia nocte velatis oculis in cavernam quamdam deductum, tantumque auri depromere jussum fuisse, quantum ad fortunam

tunas domi constabiliendas suffecturum esse videretur. (a)

A 3

Numc-

(a) Quod hic de improbo metalla eruendi labore Autor commemorat, scriptores exteri plerique adtestantur. Non desunt tamen, cumprimis ex Hispanis, qui invidiam hanc a Peruanis Prætoribus amoliri, ac laborem illum enollire conentur. Don Antonio de Ulloa, qui Parisinis Academicis ad dimediendum meridiani per Americam gradum a Rege Hispaniarum una cum Georgio Juan socius additus ab anno 1735. usque ad 1744. in America versatus fuit, rursusque ferius varias ibidem provincias gubernavit, in opere suo: Noticias Americanas &c. negat aut numerum indigenarum hac de causa diminutum, aut hunc metalla eruendi laborem admodum operosum esse. Verba ejusdem ex editione Germanica sunt:

„Die Arbeit (in den Bergwerken) wird durch
 „ die Indianer, und Mostizen verrichtet; wovon die-
 „ se freywillige, jene aber dazu verpflichtet sind. —
 „ — Was das Taglohn anbelanget, ist es bey
 „ beyden gleich, sehr reichlich, und durch eine ge-
 „ wisse Taxe festgesetzt, nach welcher es niemals ge-
 „ ringer, als vier Realen dortigen Geldes ist, ob es
 „ gleich auch Bergwerke giebt, wie die zu Potosi,
 „ wo sie für den Tag einen Peso Lohn erhalten. Es
 „ ist eine gemeine, aber ganz irrige Meynung, daß
 „ die Arbeit in den Bergwerken sehr hart sey, und
 „ diese Leute zu Grunde richte, allein weder das
 „ eine,

Numerum indigenarum compenfant Æthiopes partim ex Africa quotannis traducti, partim in ipfa jam America procreati. Tertiã profecto incolarum partem in tota late America ex iisdem conflari communis
omni-

„ eine, noch das andere ist wahr. Ein deutlicher
 „ Beweis hievon ist, daß die Mestizen, und andere
 „ Indianer, an welchen die Reihe der *Mita* (daß ist,
 „ die zur verpflichteten Arbeit bestimmte Zeit) nicht
 „ ist, sich melden und freywillig zur Arbeit sich an-
 „ bieten, und daß selbst die *Mitayos*, oder verpflich-
 „ teten, wenn ihre Arbeitsstunden verfloßen sind, sich
 „ anbieten, si zu verdoppeln, das heißt, Tag und
 „ Nacht, oder alle Tage hintereinander zu arbeiten,
 „ um desto mehr Lohn zu verdienen. — — Man be-
 „ merkt nicht, daß sie dadurch krank werden, oder
 „ sonst von einem beträchtlichen Ungemach dabey lei-
 „ den. — — — Diese *Mitas* dauern 6. Monate; nach
 „ Verfließung derselben werden sie abgelöset, damit
 „ sie nach Hause gehen, und ihr Land bestellen kön-
 „ nen; sie haben hernach 2. oder 3. oder mehr
 „ Jahre frey, ehe die Reihe wieder auf sie kömmt,
 „ nachdem die Flecken, und Dörfer mehre, oder
 „ weniger Einwohner haben. „ Physikal. und histo-
 „ rische Nachrichten von südl. und nord. östl. America
 2. Theil. Seite 50.

omnium, nec vana, est opinio. Ex hoc genere leguntur servi, aurigæ, opifices, pastores, sacchari confectores, verbo administri ad quosvis vitæ usus necessarii, si solos demas metallorum fossores. Non desunt prædia, in quibus quadringenta conjugum paria numerare possis. Verum universe minor est

A 4

mu-

Confirmat rem, quod P. Acoſta Histoire naturelle, & morale des Indes L. IV. c. 11. refert, ſcilicet Peruanos jam longe ante Hiſpanorum adventum fodinas mercurii coluiſſe, minii, ſeu cinnabaris gratia, qua corpora ſua depingebant. Fodinæ hæ in *Guancavelica* tam erant amplæ, & in ramos multos protenſæ, ut, qui eas hodie perſequatur, in labyrinthum ſeſe immittat, e quo exitum non reperiat. — — — Labor ergo iſte his hominibus inſuetus minime fuit, cum ab Hiſpanis imperabatur: ſed & aurum debebant utique effodere; unde enim eorum Incæ tantas opes congeſſerunt? Ita illi.

Affinia ſunt, quæ Gilij ſcriptor Italus tradiſ. Saggio di Storia Amer. T. IV. pag. 299. Ceterum decreta regis catholici annorum 1601, & 1606, ordinæque ſeveriſſimi toties repetiti luculenter oſtendunt, indigenas, Prætorum, aut privatorum avaritiâ, atque impotenti dominatione improbo hoc operis genere crudeliter fuiſſe divexatos.

mulierum, quam virorum numerus, quæ vel in urbibus obeunt munia sexui propria, vel in villa labore rusticano una cum maritis occupantur. Pretium juvenis Æthiopis recens advecti ad florenos mille adfurgit, quamquam duplo, aut quadruplo etiam venire soleat, si quis tonsorum, fabrorum, aut aliam quampiam artem profiteatur. Mira est Hispanorum clementia erga hoc servorum genus: at apud Lusitanos habentur ut mancipia, cogunturque acerbissimam servire servitutem.

Situs Limanæ urbis tum per sese amœnus est; tum haud parvam consequitur gratiam a virore adsitarum arborum, hortorum, & camporum, ab aquis item e fluvio canalium ope quaquaversus derivatis. Vicinitas porro oppidorum, cum primis autem portus Callao, duabus duntaxat leucis sejuncti, illud efficit, ut Lima non Americanis modo, sed etiam Europæis mercibus generum omni-

um abundet. Neque gleba ipsa avare responderet colono, nisi omnis incolarum industria unice in eruendis metallis consumeretur. Quia vero sub undecimo trans æquatorem gradu urbs collocata est, calore immodico exæstuat, nisi ventis ab Austro adspirantibus aura temperetur. Sunt tamen menses, quibus propter alpium vicinitatem frigus existit vix ferendum. Atque ista aeris vicissitudo videtur in causa esse, quod locus cetera amœnissimus commendari a salubri cœlo haud possit: quanquam etiam creberimæ telluris succussiones gloriæ ejusdem haud parum detrahunt: anno certe 1746. pene urbs tota in rudera confedit. Accedit immensus quidam, & nulla arte satis arcendus pulicum, incolas dire divexantium, exercitus; aliud præterea infecti genus, quod *Pique* (a) vocant, mirum in modum fœcundum, & jugi pruriginæ corpora excrucians, nec nisi acutis acu-

A 5

um

(a) *Pulex penetrans* Linn.

um cuspidibus e carne, ad quam se insinua-
vit, effodiendum.

Murus urbem includens structus est e
lateribus sole induratis tanta extensione,
ut facile caperet sexcenta civium millia,
quorum tamen numerus ultra sexaginta non
adsurgit. Hos inter Hispani, nulla fanguinis
communione cum barbaris permisti, ad
sex mille censentur: reliquam turbam illi
conficiunt, qui e confusis Hispanorum, In-
dorum, ac Æthiopum conjugis orti sunt,
tanta colorum, & nominum varietate, ut vel
enumerare operosum sit. Civitas omnis hor-
tis infesta est amplissimis, qui non tam or-
namento, quam finibus augendis deserviunt.
Nulla in his arborum cura, & ordo; nulla
florum, & areolarum apta distributio; nullæ
salientes aquæ, picturæ, aut statuæ. Do-
mus propter crebras terræ succussiones con-
fiunt e lignis, quæ de Chilensi regno, &
Guayaquil navibus advehuntur, eaque hu-
miles

miles, at satis amplæ, & magno conclavium numero instructæ. Tabulæ in parietinis tam dextre copulantur, ut continenti muro constare videantur. Lacunaria plana luto superne inducuntur, nec alio indigent mortario, vel ruderatione, cum nullam unquam excipiant pluviam. Plateæ cæmentis instratæ non sunt; quare ad vitandos pulveres, solis item ardorem, & infesta animalcula, omnes, etiam mediocris fortunæ incolæ, præjuncto mulo, vectantur effedis, duabus duntaxat rotis instructis. Numerus hujusmodi vehiculorum sex mille facile æquat. Visuntur etiam carpenta nostratia, sed fœda admodum, & antiquam barbariem redolentia. Tempa tamen semper pedites adeunt etiam primi subsellij viri, & matronæ.

Quod ad Limanorum indolem adtinet, est ea ad omnem humanitatem informata. Mire capiuntur pictura, musica, ceterisque artibus, quas cum ipsi ignorent, peritos earundem

rundem peculiari benevolentia, immo etiam munificentia complectuntur. Siquis ex Europa nuper adpulsus legere, & scribere norit, modo honestate morum commendetur, brevi divitias non mediocres adipisci poterit. Sin autem præterea artem medicam, chirurgicam, musicam, aut genus quodpiam opificii vel mediocriter calleat, acervos pecuniæ numerabit. Habent enim Limani hoc laude dignissimum, quod hujusmodi advenis certatim omnes opitulentur. Unde fit, ut qui nuper in Hispania vitam tolerare vix potuit, non multo post tempore summam pecuniæ congerat non jam millibus, sed millionibus numerandam. (a) Cives plerumque
domi

(a) Forte non Florenorum nostratium, sed *Maravedorum*, pecuniæ scilicet apud Hispanos minimi valoris, milliones Autor intelligit: satis enim constat fortunas tantas hodie vel inter mercatores Hispanos esse raras; aurum autem, & argentum, quæ primis a Peruvia inventa annis modis fortasse admetiri licuit, quotidie diminui.

domi splendidi, ac magnifici, interiore ædium suarum ornatu instructi sunt pretiosissimo, domestica item supellectile, & numerosa fervorum, atque ancillarum turba. Cum primis ostentare se solent in conviviis, quorum impendia sæpe adfurgunt ad quadraginta aut quinquaginta florenorum millia, luxu sane vel in Europa ipsa inaudito. Icones, specula, ceteraque hujusmodi conclavium ornamenta argenteis laminis convestiunt. Vasa coquendis, & capiendis cibis eodem ex metallo adparant: cetera luxus instrumenta pleraque aurea sunt. Videas interdum matronas, etiam ordinis inferioris, prodire in publicum ornatu centum florenorum millibus comparato. Quid dicam de infana ludendi aviditate? satis certe constat complures sacculos, quorum unusquisque duobus est refertus florenorum millibus, libidini huic dedicari, & uni chartæ folio, vel aleæ duodecim idmodi sacculos, uno vel

ut ictu, consecrari. Unde creberrime accidit, ut complures nuper opulentissimi hodie cum extrema egestate conflictentur.

Ingenio plerumque sunt præcoce, ita ut quinquennes, aut sexennes pueri bilustribus nostris usu rationis non cedant. Literas mansuetiores una cum Philosophia tertio decimo ætatis anno absolvere, ac publice etiam propugnare res est minime infrequens. Repertus est aliquando triennis infans, qui iudicio, & sermonis maturitate urbem omnem, ipsum adeo Prætorem, in stuporem dedit. At vicissim fati compertum est, annis ingravescentibus ingenii vivacitate citius eosdem destitui, quam Europæos. Illud in hac ingeniorum alacritate magno opere dolendum, vulgo jacere literarum studia, quibus præclara hæc naturæ femina excolerentur: omnis nimirum industria in uno commercio, & metallis eruendis consumitur. Mire capiuntur rebus futilibus, & cre-

pun-

pundiis. Siquid ex Europa advehatur novi, si cultelli, vel forficulæ politiores, si pyxides formæ nondum visæ, & aliæ idmodi merces, videas urbe tota veluti sedibus emorta concurrari: nemo se felicem reputat sine rebus hujusmodi ludicris, quantovis pretio redimendis. Vidit Autor noster pyxidem e papyro confectam, ac apud nos vilissimam, redemptam fuisse pretio florenorum centum sexaginta. Hæc de urbe Lima, ac ejusdem incolis: nunc provinciam reliquam perlustremus.

CAPUT II.

De Physica Peruvix Topographia.

Alpes Peruanæ continenti quadam montium præaltorum, & abruptorum catena procurrunt usque ad urbem S. Crucis de Sierra, spatio scilicet plusquam tercentorum septua-

septuaginta nostrarium miliarium (a). Nulla in his arbor, arbuta rarissima. Cacumina alpium pleraque nivibus teguntur perpetuis, unde existit mira illa in Peruvia caloris & frigoris vicissitudo. Evenit non raro, ut noctem agas in solo gelu, ac nivibus adstricto; prandeas contra sub arboribus gossipii, aut florentissimis saccharicannis. Nihil orbe toto crescit, quod huc traductum non lætissime proveniat, cum nulla fere sit caloris, aut frigoris temperatio, quam in Peruvia non deprehendas. Hæc tanta alpium veluti conjugatio innumerabiles suppeditat fluvios, & prægrandes lacus, qui omnes

exo-

(a) Alpes hæ sunt continuatio immensi illius jugi, quod a promontorio Magellanico in Americam septentrionalem aursiam, nisi interjectis vallibus, interruptum excurrit. Quare non sic est Autor intelligendus, quasi dicat montes illos ad urbem S. Crucis desinere; sed innuit se eosdem, itinere plusquam tercentorum septuaginta miliarium transgressum, prope urbem illam deseruisse, ac inde per immensam deinceps planitiem ad Moxitarum usque regionem devenisse.

exonerantur in Amazonum fluvium, vulgo Maragnonem, aut Orellanam, oriundum prope Hauham, & ostiis ad octuaginta miliaria in latum patentibus sese in oceanum effluentem. Lacus omnium celeberrimus *Csukuito* audit, cujus circuitus sexaginta miliaria complectitur, anatum magis, quam piscium ferax. Vulgus a malo dæmone eundem possideri credit, quod nemo ad hunc usque diem impune illic navigaverit; tamen animos; atque audaciam adderet ingens auri vis, quæ simulacro Solis dicata ab antiquis regibus; & proceribus in quadam ejus insula putatur recondita. Ex eodem hoc lacu oritur fluvius regni totius amplissimus, qui tamen paulo post oculis subducitur, nec, an usquam in lucem denuo emergat, hodieum est compertum. In ipso lacus margine, ubi aquæ in flumen abire incipiunt, pons est miri artificii, & firmitatis, constans palustri arundine, cimbulisque

ex eadem materie concinnatis insitens. Pars regni æquior, & alpihus destituta, filvis est infessa densissimis, in quarum plerasque nemo adhuc penetravit mortalium. Extrema soli fere incolunt barbari, qui ad prædia Hispanorum adfita nonnunquam mercaturæ causa egressi finias, & psittacos permutant speculis, nolis, aliisque hujusmodi mercibus. In locis, quæ Hispani habitant, duo potissimum vigent linguarum genera, alterum *Quicsoa*, alterum *Aimara* vocant. Usus prioris a Quito ad Chili usque pertinet, quo nempe regum antiquorum imperium extendebatur: alterum arctioribus inclusum limitibus Hispani ab Indis mulieribus cum ipso pene lacte hauriunt.

Ceterum incredibilis tota fere Peruvia est lignorum penuria, quod alpes nullas ferant arbores, nec silvæ, nisi circa S. Crucis urbem, sese prodere incipiant, quingentis scilicet a Lima leucis. Sed neque li-
 than-

thantraces alendo igni opportunos facile deprehendas. Quare excrementa equorum, vaccarum, cumprimis autem ovium ad focos deferviunt. Qui per saltus hosce suscipere itinera coguntur, ad ardua quæque perferenda animum obfirmant, est necesse. Nusquam orbe toto plura, nusquam pauciora diversoria: tugurium quodlibet hospitium præbet viatori; at ubi nihil vel reperias, vel obtineas. Tametsi enim rebus ad prandium, cœnamve adparandam necessariis Indus fortasse non careat, cuncta tamen sibi deesse pejerabit, quod expertus sit, ea sæpe vi & fuste, citra ullum pretium, a peregrinantibus extorqueri. Postquam faciundo itinere dies absunta est tota, sub vesperam divertitur, fessumque viatorem prima, eaque molestissima excipit cura, explicandi tentoria, conquirendi animalium stercorea, igni excitando idonea, suppellectilem expediendi, cœnam adparandi, lectum

in solo nudo, nec raro nivibus, ac gelu rigente, infernendi: mane rursus omnia componendi, & iter tædii plenissimum prosequendi. Quidsi in mentem mulioni veniat, in alpium cacumine, ubi frigore obri- gescas, biduo vel triduo conquiescere, sive propter pasturam instaurando pecori oppor- tunam; sive quia mulus noctu deerravit? tunc enimvero ferrea sis, oportet, pati- entia.

Has tamen molestias illud nonnihil le- nit, quod nullos habeas vel fures, vel la- trones pertimescendos. Passim regno toto pererrant mercatores cum cistis, quas e vac- carum pelle consuunt, & quibus non par- vam pecuniæ vim inclusam habent, quin au- ditum aliquando sit, eosdem a quoquam fuif- se violatos. Sæpe concreduntur mulionibus merces pretiosissimæ, sæpe ingens auri, ar- gentique vis ad remotas urbes deportanda, ea cum securitate, cujus exemplum nus-

pian

piam gentium reperias : quod quidem hoc mirandum magis, quod in exigendis poenis iudices sint æquo benigniores, nec ulli milites tutandis itineribus destinati. Tametsi autem cursores publici more Europæo etiam in Peruvia sint instituti, si tamen opus sit celeritate, malis Indo quopiam sponte operam offerente, quam publico id genus cursore, uti. Hic enim granis aliquot tritici Turcici (a) provifus ingreditur iter non tritum illud, ac devium, sed per aspreta, & alpium abrupta cacumina more caprearum recta contendit ad terminum, quin somno, vel quieti, nisi paululum confidens, indulgeat. Credi vix potest, quanta cum celeritate hi tabelliones centum, & amplius leucas percurrant, responsaque accurate referant. Citius olim quaquaversus perferebantur Incarum iussa non literis, quas gens ignorabat, sed filis laneis variorum colorum

---

(a) *Zea Mays* Linn.

miro artificio, & nodorum textu expressa, quo ipso monumenti genere etiam historiæ, atque annales consignabantur; sed hujus exempla Hispanorum indiligentia nobis invidit. (a)

Nondum tamen consumisit vetustas omnia antiquitatis monumenta. In Urbe Cusco, ubi veterum Incarum erat collocata regia, visitur fanum olim Soli dedicatum, hodie familiæ divi Francisci templum, tametsi magna sui parte diminutum. Visuntur rudera arcis veteris, quæ licet ad leges artis exacta non sint, enormes tamen, nec ullo devinctos mortario, ostentant lapides, qui justam spectantibus moveant admirationem. Quis enim fatis explicet molitionem, qua

---

(a) Textus nodorum hujusmodi *Quipos* adpellabatur. Genus hoc scripturæ inter Indos suo adhuc tempore viguisse ait P. Acoſta L. VI. c. 8., & viros ætate jam proveſta, cum doctrina Chriſtiana imbuti cæpiſſent, preces conſuetas ope filorum varie coloratorum, ac nodis intertextorum memoriæ mandaviſſe.

qua saxa illa prægrandia sine instrumentis ferreis, quibus Peruanos veteres caruisse certum est, tam affabre elaborata, in quadrum efficta, ac ita perpolita sunt, ut lapis lapidi non tam incumbere, quam accrevisse videatur? (a) Quis divinet artificium, quo pondera tam inmania, quibus vel in plano movendis vires quingentorum hominum

B 4

vix

(a) P. Acoſta L. cit. c. 14. varia percentet In earum palatia, miraturque enormem lapidum molem, & ſtructuram absque mortario. Urbis Cusco ædificia deſcribit Garcillaſſo de la Vega Lib. III. c. 1. & L. VI. c. 1. & ſeqq. E recentioribus vero Bouguer in ſuo Itiner. p. 148., & Condamine in Histoire de l' Acad. de Berlin 1746. p. 435., qui a nostro in eo diſſentiunt, quod dicant ſaxa illa enormia non arte quadrata, ſed forma eſſe irregulari, ac proinde veterum horum architectorum induſtriam in hoc potiffimum elucere, quod ea inter ſe tam apte connectere noverint. Quare Auctor noſter, qui rudera iſta in tranſitu celeri oculo luſtravit, facile induci in errorem potuit. Ceterum ex his adparet ea in arte veteres Mexicanos Peruanis fuiſſe ſuperiores: nam illi vaſtiſſimos illos lapides, e quibus templum princeps Mexici, & palatium conſtruſtum fuit, perfecte quadrarunt.

vix sufficerent, ad montem præaltum evecta, & concinno ordine fuere collocata? Exstant præterea, cumprimis qua Oruro Tahmam iter est, editis in locis sepulcra antiquissima, e laterculis sole induratis structa, qui luto commissi tanta cohærent tenacitate, ut neque tot annorum nives, neque effusi imbres, neque ventorum furentium vis opus tecto omni destitutum abolere hodie dum potuerit. Sepulcra hæc vetustissima formam habent parallelepiedi, superne in fornicis modum rotundati. In horum compluribus reperta sunt vasa, & idola aurea, in quibusdam ollæ potu Cisca repletæ, quæ admodum suavis, & vel post duorum seculorum decursum palato jucunda est deprehensa. Duplex illa via regum impendio complanata, quæ Cusco ad regnum usque Quitense, spatio aliquot centenarum leucarum, altera per alpium latera, & vertices tendebatur, altera per anfractus val-

lium,

lium, & per ipsa montium viscera traducebatur, antiquitate penitus jam abolita in solis perennat literarum monumentis.

Peruanæ auri, argentique venæ habentur toto fortassis orbe ditissimæ: nihil certe argento Potosino copiosius, quod pluribus jam seculis mons unicus, in coniformam adsurgens, suppeditat. Quintam eruti metalli partem ex pactis conventis quisque fossorum ærario regio adnumerat. Venarum divitias vel inde æstimes, quod inventi inter metallurgos fuerint, apud quos quinta ejusmodi pars regi depensa ad decem, aut viginti florenorum milliones adsurrexerit. (a) At

B 5

sunt

(a) Videtur istud dici paulo exaggeratius. J. G. Schneider in Adnotationibus ad opus Ulloæ supra commemoratum ostendit autorum recentiorum testimoniis summam universam, quæ ex omnibus Peruanis argenti fodinis extrahi solet, quot annis æstimari ad triginta Pesorum milliones, hoc est, circiter ad 66, 825,000. fl: unde pars quinta regis adsurgit ad 13, 365,000. Potosinæ argenti fodinæ multum desciverunt

funt montes alii longe majores daturi opes; si a rerum peritis explorarentur, & fossio ipsa ex artis legibus administraretur: sane vel illæ, quæ jam apertæ sunt, cavernæ multo ampliores redderent divitias, si metallurgia ad nostratam normam exigeretur. Vidit Autor, inter metallorum fossores natus, & educatus, complures auro vel argento fœtas idcirco duntaxat fuisse derelictas, quod operæ erumpentem aquæ rivulum derivare, aut machinis exhaurire nescirent. Ferunt machinatorem Gallum, in has oras delatum, operam emendandæ rei metallurgicæ addixisse, iustrumenta que necessaria apud artifices constituisse; verum partim ignorantia, partim infinita eorum cunctatione in desperationem actum sclopeto sibi ipsi vitam ademisse.

---

a prima illa sua gloria. Cum anno 1545. primum detectæ fuerunt, e centenariæ mineræ libræ argenti 50. seu marcæ 100. rediere: hodie si 50. mineræ centenariis 4. marcæ, seu 2. libræ respondeant, vena divesse censetur. Ita Ulloa lib. cit. Tom. II. p. 40.

emisse. Singulare est, quod de monte *Il-
limani*, urbi *Paz* adjacente, accolæ commemo-
rant. Excussum e nube fulmen prægrande
avulfit faxum, inque lacum subjectum præci-
pitavit; nives item solutas in subitum torren-
tem vertit, qui per mediam urbem plurima au-
ri fragmenta devolvit: latus vero montis ful-
mine sauciatum vim ejusdem ingentem ful-
gore suo prodidit. Quærenti Autori nostro,
cur monti tantopere diviti nulla adhiberetur
cultura, responsum est redditum, permole-
stam esse ejusdem altitudinem, nimiamque
frigoris acerbitem.

Hodie fodinæ omnium opulentissimæ sunt
ad *Punioruro*, cum primis autem ad *Guanta-
haja* prope urbem *Aricam*, sed quæ tanta
laborat aquæ penuria, ut ea vel in ipsos ope-
rarum usus spatio viginti milliarium sit pe-
tenda. Fertur illic erutum fuisse argenti pu-
rissimi frustum tam grande, ut nemo mulio-
rum potuerit illud vel *Aricam* usque depor-
tare,

tare, sed navi fuerit avehendum. Certe factis constat, e minera, centenarium pondus adpendente, passim educi nonaginta puri argenti libras. Sed & mercurius copia maxima eruitur in *Guancavelica*, leucis quinquaginta Lima distante. Neque defunt fluvii, qui aurum, non illud in pulveres comminutum, sed fragmenta, complures uncias adpendentia, secum devehant, quos inter olim erat ille celeberrimus, qui ad *Choquecama-tam* decurrit. Cum Autor urbem Oruro pertransiret, Hispani quatuor, ceteris sagaciores, fluvium duarum leucarum spatio e veteri alveo derivaverunt, in quo auri purissimi plurimum librarum frustra collegerunt.

Duas habet Peruvia æri signando destinatas officinas, alteram Limæ, alteram Potosii. Moneta principio ita cudebatur, ut informis potius auri, argentine massa ex merito adpellanda fuerit: hodie numeris omnibus absoluta cuditur, ea-

que

que argentea duntaxat, sine ulla metalli alterius admittione. Quæ minimi est moduli, duos exæquat nostrates grossos, ut adeo mendico stipem petenti dare minus nequeas. Cupri signati usus ex Hispania in Americam nondum transit.

Ex his, quæ de copia metallorum nobiliorum dicta sunt, satis elucet, non esse aliena a veritate, quæ de veterum Incarum opibus literarum monumentis consignata legimus. Hortum habuere prægrandem palatio adsitum, in quo plantæ omnes, & animalia, quæ vel eodem adduci non potuerant, vel cœli naturam non ferebant, ex auro purissimo efficta visabantur, unde facilis est conjectura ad interiorum ipsius regis ornatum, atque suppellestem. Cum regi filius, imperii hæres, nascebatur, ad celebrandum natalem proceres omnes, se non multo inferiores, convocabat, qui die celebritati dicata forum amplissimum ingressi, corona illud undique cinge-

cingebant densissima, catenam auream per fori circuitum excurrentem sustentantes, quam choreis expletis nato principi dono offerebant. Sed opes has metu, ac odio Hispanorum regionem invadentium terræ maxima ex parte infoderunt.

CAPUT III.

De nonnullis Animalibus, Fructibus, & forma Regiminis.

Animalia, quæ Peruvia usibus vitæ humanæ progenerat, paucis perstringemus. Oves (a) hinnuli habent magnitudinem, collum oblongum, cervicem arrectam, lanam densam, semipedem longam, & mollissimam, quæ fellam ita suppleat, ut hæc animantia pondus centenarium tergo impositum passim deferant. Vectores hi suapte natura lentissimi,

---

(a) *Camelus Glama* Linn.

fimi, & gradarii, si oneris tædio sese prosternant, nulla unquam adfurgent incitatione, nisi leventur sarcinarum pondere. Cum exasperantur, rectorem fœde conspuunt, nec sine noxa. Cauda huic generi, quemadmodum cervis, solet esse perbrevis. Excrementa non egerunt promiscue, sed stans, ac veluti destinatis locis, ut adeo sole ficcata opera facillima colligi, & faccis hunc in finem paratis indi possint. Est præterea aliud ovium genus ejusdem formæ, & magnitudinis, sed tuber quoddam, seu gibbum in dorso prominentem gerens, ac proinde vectandis oneribus minime idoneum (a). Genus hoc *Allpaka* dictum delectatur frigore, ac nivibus, vesciturque gramine. Lanam alit & longiorem, & molliorem. Eodem censentur genere *Bicunia* (b) & *Guanako*

(a) *Camelus Faco* Linn.

(b) *Camelus Vicugna* Linn.

nako (a) oves nimirum in altissimis alpi-
bus, & gelidis saltibus incolentes, quarum
venationi, propter lanam ceteris omnibus
præstantiorem, Indi plurimum sunt intenti:
captæ facillimo opere cicurantur. (b) Ne-
que defunt asini nostratibus dimidio excel-
siores, quorum ingens ubique usus, & par
suppetit copia.

Muli fere e Paraquaria quotannis pe-
tuntur, depactò in singulos pretio florenò-
rum triginta quatuor, qui pondere librarum
quadringentarum & quinquaginta onerati Pi-
ura Limam, & hinc rursus Piuram, spa-
tium ducentorum milliarium, per ardentem
arenam non tam gradiendo, quam curren-
do emetiuntur. Equorum sicuti usus, ita
copia longe minor est. Præstantiores e Chi-
lensi regno leguntur, qui Europæis omni

ex

(a) *Camelus Huanacus* Linn.

(b) Vid. Molina Versuch einer Naturgeschichte von
Chili pag. 275. & sequ.

ex parte antecellunt. Sunt qui *Aquilios* vocantur, & horæ quadrante leucam faciunt non currendo, sed consueto gressu, eoque tam quieto, ut putes te lectica invehî. Genus hoc nullis unquam potest calcarium, aut flagelli stimulis ad currendum incitari, nec efficies, ut de consueto gradiendi modo quidquam demutat. Alii cursione danas, & struthiones anteverunt. Sunt, quibus octiduo feras persequi possis, quin potum, cibum, & quietem deposcant, nisi horis nocturnis. (a) Equis, mulis, & cornu-

---

(a) Hoc ipsum tradunt Molina de Chilenfibus, & Dobrizhofer de Paraquariensibus equis: ut adeo genus equorum ex Hispania traductum in America meridionali non modo non degeneraverit, sed majorem etiam adeptum sit perfectionem. Ulloa in suo Itinerario de Chilenfibus hunc in modum loquitur:

„ Quotquot hodie Americam equi incolunt, Hispanæ sunt originis, qui in Chilensi regno alium, eumque fessoribus longe commodiorem adsumere gradiendi modum, ita ut non ceteros modo Ame-

„ rican-

cornuto pecore cumprimis abundat Paraquaria ; atque ista potissimum sunt toties decantata ejus regionis metalla, quorum venas qui hactenus quæsiverunt, oleum, & operam perdiderunt, ac sane deinceps etiam perdituri sunt.

Piscium infinita quædam copia, & varietas adfertur Limam e mari pacifico : at partes regni interiores maxima eorum laborant penuria ; sive quod fluminum rapiditas, & saxa cum fluctibus devoluta piscatum impediunt ; sive quod aquas metallorum expirationibus plerumque infectas hoc genus suapte refugiat. Ferarum venatura admodum operosa est : nisi enim per alpium apices, & loca abrupta oberres, nihil quidquam

---

„ ricanos, sed ipsos etiam Hispanos multum antecel-
 „ lant“. Illud quidem certe est peculiare, quod alii
 currendi velocitate, alii gressu solutario facili, molli-
 que præsent, dotes autem hæ utrius generis, per
 eorum familias veluti distributæ ad posteros hæ-
 reditate transmittantur.

quam prehendes. Cervorum greges passim
 occurrentes nullo habentur in pretio.
Biscassa (a) animal lepori non absimile
 sapore admodum exquisito, at captu dif-
 ficile est, quod lethali etiam vulnere fau-
 ciatum in cavernas, nulla penetrandas ar-
 te, sese recondat. (b) Triplex offert Peru-
 via perdicum genus: primum nostratibus
 minus, at sapore longe delicatius. Alte-
 rum vulgaribus nostris æquale, sed palato
 minus arridens. Tertium gallos æquat ma-
 gnitudine, ac nive cadente versus saxum
 quoddam prægrande cumulatim fertur, ubi
 tanquam oculis captum, & immemor peri-
 culi, tamdiu saltitat, aut circumvolitat,
 dum a venatore Indo magna strage interi-
 matur, qui hac in præda solo fustis eget
 ministerio; alia venandi genera funda admi-

C 2

nistrat.

(a) *Lepus biscaccica*.

(b) Vid. Molina Lib. cit. pag. 272., & Linnæi
 Syst. Nat. edit. XIII;

nistrat. Ceterum Peruani omnia fere carni-
um genera fastidiunt præter gallinam, &
vervecem, cujus caro sicut in Hispania, ita
hic omnia fere genera longe antecellit.

Fructus, quos regio educat, non va-
rietate modo, sed etiam sapore, ac suavi-
tate sese mire commendant. Plerorumque
opinione princeps fructus *Chirimoya* habe-
tur. (a) In arbore satis procera crescit for-
ma rotundā, peponis magnitudine, cortice
tenui, ac sædum in modum viridi, manu
in partes facile discerpenda. Exentis nu-
cleis, qui quatuor, aut quinque amygdala-
li mole inesse solent, pulpa cochleari editur,
sapore acido, ac dulci sic temperatis, ut
nihil usquam sit, quod magis ad palatum
esse

(a) Fructus *Annonæ Cherimoya* Miller Garden
Dictionary. Qui ad Orinocco in arboribus sponte
nascentibus crescit, teste Gilijo insuavis est, & sa-
poris nauseam provocantis. Unde adparet, quanta sit
in cultura vis.

esse possit. Non inficete ajebat quidam, fructum hunc moribundis Europæis esse propinandum, ut, degustata ejusdem suavitate, paradisi desiderium in eorum animis acuatur. Pari sapore allicit edentes Palta, procerâ in arbore (a) instar cucurbitæ procreata, osculo in ovi modum protuberante. Medulla subflava sale pauxillo inspersa cochleari eximitur, quæ principio ab Europæis despici solet; at, cum importuna indigenarum invitatione degustare cœperint, damnant finistrum, atque ex colore depromptum judicium. (b) His accedit *Ananas*, (c) at quanto nostrate excellentior! poma granata humani capitis magnitudine, citrina item & aurea, ceterique fructus, quibus propter cœli beneficium Lima nunquam destituitur.

C 3

Quid

(a) *Laurus Persea* Linn.

(b) Vid. Jacquin in observat. Botan. T. I. pag.

(c) *Bromelia Ananas* Linn.

Quid dicam de cannetis facchari , quod vel in prædiis Linæ adfitis maxima copia conficitur ? Vidit Autor villam , quæ una quinque centenariorum millia urbi quotannis suppeditabat. Omnis autem hæc immensa procreatio , quæ in Europa usibus integræ provinciæ abunde sufficeret , fere Linæ consumitur. Hoc condimenti genere redundant cibi omnes , & bellaria. Multos profecto reperias , præsertim mulieres , quæ toto vitæ decursu solis vescuntur bellariis , unde existit languor ille ventriculi , & pallida facies , quam sexus iste dedita opera confectatur ; ruborem autem , tanquam ebrietatis indicium , averfatur. Quem in finem multæ , stomacho adhuc inani , vascula acetati exhauriunt ; quædam alia adhibent medicamenta valetudini haud parum inimica : tanta est apud Limanos , in hoc præsertim sexu , palloris existimatio. Cibi ex carnibus adparati tunc habentur delicatissimi , si fru-

frustula minutatim concisa Turcico, ut vocant, pipere, palatum vehementer urente, probe onerentur, quæ femotis fuscinis, & cochleari, digitis invadunt, miscent, depsunt, in massam subigunt, atque ori ingerunt, quod putent usu fuscinarum, & cochlearium de ciborum sapore multum deperdi. Quare in mensis etiam lautioribus hæc edendi instrumenta parce solent adponi, culter autem vix unquam, cum omnia jam deartuata, & comminuta inferantur.

Indi fere vescuntur *Papa*, seu pomis terrestribus, quæ aeri per noctem exposita congelascere sinunt, & ad futuros usus recondunt. (a) Interdum tostis aliquot tritici Turcici granis famem exfatiant: nonnunquam ovis mortua inopinatum, & lautissimum suppeditat prandium. Mirum in modum delectantur potionibus ebrietatem provocantibus, illa cumprimis, quam e Turci-

---

(a) *Solanum tuberosum* Linn.

co confectam tritico *Csicsam* vocant, cujus adparationem describemus in sequentibus. Usus vini ante annos non multos fere pene solos Hispanos fuit: hodie tamen etiam ad Indos transit, qui dulci duntaxat, & odoro delectantur, quem in finem illud sæpe condimentis ingestis palato aptant. Vinum in paucis generosum Chile submittit. *Csicsa*, de qua diximus, more cerevisiæ adservari, & in pagis, ac oppidis venum proflare solet. Tuguria Indorum, quæ *Puna* vocant, in locis etiam frigidissimis non aliis constant parietinis, quam maceria, seu temere aggestis, nec ullo mortario commissis lapidibus: tectum obvia gramina suppeditant. Longitudo, & latitudo vix quatuor exæquat ulnas. Magna est apud gentem rerum divinarum ignoratio, magna in avitis superstitionibus pertinacia. Autor idola non pauca suo in itinere barbaris ademit: alias in publicos eorundem saltatus casu fortuito

inci-

incidit, ubi corona cingebant virum, sinu-
lacrum quoddam manu elata ostentantem.

Peruvia omnis, de qua generatim quæ-
dam hætenus delibavimus, a Prætoꝛe (Pro-
regem vocant) administratur, cujus jurisdic-
tio Chilen etiam, Tucumaniam, & Para-
quariam universam complectitur. Limæ fi-
xit domicilium, gaudetque censu ultra
centum sexaginta florenorum millia adsur-
gente. Quinquennio quolibet novus ex
Hispania sufficitur: quanquam nonnullis et-
iam ad decem, aut quindecim annos proro-
gatum imperium fuerit. Quanti magistra-
tus iste apud Peruanos fiat, vel inde conjici-
as, quod uni cuidam recens ex Hispania
adpulso plateas urbis argenteis instraverint
laterculis. Credi vix potest, quantas opes
Gubernatores hi non raro corraferint. Cum
Autor in Europam reversurus Limam pertrans-
iret, Prætoꝛ quinquaginta auri libras im-
pendit in mensæ adparatum. Sed & Archi-

episcopus, totius Americæ meridionalis Primas, semper ex Hispania mittitur, cujus fundi sua amplitudine non cedunt Ungariæ. Tribunal Prætoris sex constat administris, quos *oidores*, seu auditores vocant, qui pares pene opes, & maximam habent auctoritatem. Bina auditorum sunt collegia, alterum Limæ, alterum Chuquisacæ, quod posterius propter absentiam Gubernatoris longe majori pollet auctoritate. Tanta est plebis erga viros hosce veneratio, ut exeuntes ubique affectetur, ac pene adoret. Acute dicebat matrona illustris, daturam se apud Regem operam, ut sanctissimo Eucharistiæ Sacramento auditoris titulus, & dignitas conferatur, ut habeat scilicet, quum ad moribundos defertur, frequentem, ac splendidum comitatum.

Proventus quoque ceterorum Præsulum, & Præfectorum fidem prope superant. At vicissim rerum vel obviarum pretia sic sunt

exaggerata , ut malit Noster in Germania centum, quam in Peruvia mille florenis vitam agere. Quid enim, si panni ulnam, quam illic binis florenis emas, hic vix duodenis extorqueas? si peponem illic uno alterove emendum crucigero, hic septem aut octo grossis cogaris redimere? si florum fasciculum illic numo venalem, hic decem grossis merceris? Quid si concupiscas quidpiam ex iis crepundiis, quæ Augustæ, Viennæ, Londini, Parisiis tanto numero, & varietate adparantur, pyxidem, cultellum, microscopium simplex, & id genus alia, quæ in illis urbibus quinque aut sex veniunt grossis, Limæ totidem florenis vix compares? Duo Patris la Croix volumina solvit Autor noster florenis octuaginta: vidit speculum tres spithamas altum quadringentis, horologium pensile mille veniisse florenis. Sed satis de Peruvia generatim dictum est: nunc ad provinciam Moxos accedamus.

LIBER SECUNDUS

DE INDOLE REGIONIS, QUAM MOXITÆ INCOLUNT, ET PECULIARIBUS REGNI VEGETABILIS PROCREATIONIBUS.

C A P U T I.

De naturali Provinciæ constitutione.

Amplissima hæc provincia, quam Autor noster annis quindecim incoluit, sita est in regni Peruani finibus; orientem versus procurrentes in tractus Brasiliæ nondum cognitos, ad Austrum *Mattogrosso* Lusitanorum colonia, ad Aquilonem saltibus Quitensium etiamnum incultis definitur. Coloniae, seu ut jam vocant, Missiones harum terrarum una & viginti numerantur, communique vocabulo *Moxos* vocantur, fortassis a prima, quæ ad religionem traducta fuit, barbarorum tribu, quemadmodum Paraquari-

cæ generatim *Quararies*, Quitenses vero *Mainas* audiunt. (a) Hodie in tres veluti regiones tribuuntur, quarum uni *Mamore* a fluvio, alteri *Pampas* seu campestris, tertiæ *Baures* inditum est nomen. Provincia omnis planissima est, &, si fluminum demas alveos, unum item alterumve apud *Baures* collem, lapide penitus destituta. Partem maximam campi obtinent pinguis-
 mi, inspersi silvis ad paucas leucas in circulum excurrentibus, quas gens infulas vocat, sive quod in illo camporum mari imaginem quamdam insularum referant; sive quia campis ipsis editiores tempore eluvionum ultra aquas eminent, tutumque animalibus omnibus perfugium præbent. Nec tamen desunt silvæ etiam vastissimæ, quarum
 fines

(a) Nomen hoc proprie colonias flumini Amazonum adjacentes denotat: tribuitur tamen univèrse etiam Quitensibus, a quibus coloniz illæ dependent.

fines hodiedum ignorantur, & in quas nulla unquam ingressa fuit securis.

Tenditur hic terrarum tractus sub Australi zona torrida ad tres latitudinis gradus, tertium scilicet, quartum, & quintum supra decimum, unde facili conjectura adsequi lector potest, quantis caloribus exæstuent omnia in planitie, a nivosis alpibus tantopere femota: certe nisi videas, homines illic habitare vix credas, cum solis ardor ne in desertis quidem Africæ arenis fingi possit vehementior. Hinc insanitas illa, & continuus diu, noctuque languor, ac sudor, facrorum præsertim curionum valetudini adeo infestus, ut nullus prope sit, qui non quotidie aliqua corporis ægritudine, sæpe etiam graviore morbo divexetur. Indi a teneris cælo adsuefacti parum a tantis caloribus patiuntur, sub ardente sole dies integros nudis capitibus labori vacant, nocturnis duntaxat horis, caput muniunt. Caloris vehe-

nentiant vel inde metiaris , quod carnes animalium , tametsi probe siccatae , & aceto fortissimo imbutae , post paulo vermibus undique scateant. Cum sale bene maceratae adpenduntur , ac fumo herbarum odorarum jugiter imbuuntur , crebro videbis vermes praepingues ex iisdem in focum veluti depluere. Si ante solis exortum vacca occidatur , saepe , tametsi caute adservata , vermibus exuberat a meridie , ac foetore suo nares offendit. Quando in lacunis , fluviisque minoribus aquae residunt , pisces rostratim extra eas exerunt quaesituri aera gelidiorem , quem cum non reperiant , passim emoriuntur , & foeda cadaverum exspiratione late omnia complent. Mensibus Julio , Augusto , & Septembri exauget hos calores camporum incendium , ac flamma tepido fumo regionem omnem involvens , quae tamen silvas , utpote jugiter virentes , aut omnino praeterit , aut in extremo duntaxat

marginē nonnihil adedit. Raro tamen abest interdiu ventus a septentrione adspirans, qui æstum, ac sudorem temperet: at post occasum solis redditur aeri malacia, ut ad eo noctes plerumque diebus æstuosiores, quietique magis inimicæ sint. Quare Indi more anserum quovis momento in fluvium proximum defiliunt, languoris solatium in tepidis aquis quæsituri.

Calori par aeris respondet udor, unde morborum examina, quibus indigenæ, præsertim vero curiones advenæ, fere continenter divexantur. Erat, qui annis tredecim febris continua excrucietur. Indidem existit innumerabilis ille insectorum exercitus, de quo alibi recurret sermo. Indidem & illud, quod carnes pecorum in tanta pascuorum lætissimorum ubertate, utut pinguisimæ, fere tamen insipidæ, succoque nutrimentum suppeditante destitutæ sint. Hinc insaturabilis illa Indorum edacitas, cum scilicet

licet iusta portione ingluviem exfatiare, & vires instaurare nequeant. Jus ipsum, in quo carnes decoquantur, a tepida aqua vix discernas. Quot erunt emulgendæ vaccæ, ut tantillum, eumque insipidum, & aridum caseum conficias? quem tamen ipsum continuo absumas, oportet, ne putrescat, & a vermibus nocte unica devoretur, aut cere faxi instar indurescat. Eadem de causa gallinæ, ac earum ova, perdices item, cervi, damæ, & apri adeo sunt insvaves, ut non facile reperias sacerdotem exterum, qui bis degustaverit.

Arbores in silvis dense constipantur, ramisque tam arcte mutuo sese amplectuntur, ut canis feram persequens crebro illaqueetur: cervus quidem certe salutem in silva quærens venatori semper in prædam cedit, spiculis undique prominentibus, atque effugium intercipientibus. Si partem ejus atiquam securi dejecisti, atque etiam

exussisti, post annum ita recrevisse deprehendes, ut locum eundem esse vix oculis credas. Hinc labor ille improbus, & continuus, qui perpetuo exercet Indos in coloniae suae pomeriis, in ipso adeo foro & plateis, ne silvescant omnia: qua ipsa de causa in colendis radicibus, & leguminibus coguntur esse parciores, quod scilicet maximam industriae partem stirpium succrescentium eradicatio in hortis & agris sibi vendicet. Supellex omnis domestica, lecti, mensae, scrinia e tabulis crassioribus coassata, licet radiis solaribus nunquam pateant, tamen aestate intorquentur, & rumpuntur. Terra ipsa sic finditur, ut hominem capere hiatus possint. Aves, ceteraque animalia inter nonam & tertiam diei horam sub umbra delitescunt.

Ventorum duo potissimum genera solent regionem perflare, Aquilo nimirum, & Auster. Ille animantibus aequè, ac plan-

tis salubris fere a Martio usque ad Octobrem regnat, quanquam inter Martium & Augustum cum Austro alternare soleat. Mirabilis Dei in eo elucet providentia, quod venti hi tunc adspirent vehementius, cum annus aquis abundavit, ne scilicet reliquiis præteritæ hiemis adhuc restagnantibus novæ pluriæ superveniant, omnemque regionem lacunis perenni- bus obruant. Auster aquis admodum inimicus paludes ficit, & imbribus grassantibus finem imponit. Postquam diebus compluribus Aquilo campum obtinuit, incipiunt vesperi meridiem versus ostendere se se nubeculæ minores, quæ sensim adglomeratæ crebris coruscationibus Austrum denunciant. Post triduum Aquilo conticescit, estque dies ille omnium molestissimus: nam cœlum undique obducitur nubibus, quæ cursu velocissimo ad meridiem feruntur, in teluris tamen superficie ne folia quidem commoventur; ac licet sol penitus contactus

fit, tantus nihilominus existit calor, ut ossa ipsa sudore diffluere videantur. Nocte ingruente cessat nubium cursus, ac insecta maxima undique copia pervolitant: post paulo Australis plaga late coruscare incipit, & remota tonitrua per vices exaudiri. Circa mediam noctem Auster cum tanta erumpit vehementia, ut terram ab imis visceribus non sine immuni tectorum, arborumque strage succuti credas. Primis quatuor & viginti horis plerumque effundit imbrem, die vero insequente pluviam roris instar tenuissimam: deinceps redditur aeri ferenum.

Interdum perdurat Auster diebus quindecim, sic tamen, ut non raro intermittat, & Indorum proverbio veluti dormiat. Sin autem ante noctis medium erumpit, fere paucas intra horas desævit, & conticescit. Plurimum valet mensibus Martio, Aprili, & Majo; tribus insequentibus neque tam vehemens, neque tam diuturnus esse consuevit. In ejusdem indole

illud

illud est universe animadversum, nihil obesse valetudini, si cum pluvia multa ingruat: at ubi ficcus adspiraverit, plurimum nocere fanitati, eum tantopere demutet aeris temperationem, cui incolarum corpora adfueverunt. Nimirum humores ex aere subito detergit, frigusque adducit notabile, quo cum spiracula corporum sudore diffluentium repente occludantur, necesse est complures oriri morbos, cum primis autem capitis dolores, insomnia, & alvi obstructions. Frigore hoc repentino factum est, ut oleum congelaret in conclavi, neque intra diem solveretur, crocodili in lacunis enecarentur, aves quodam modo obrigescerent, amissoque alarum usu passim interirent; & tamen meridiem versus, unde ventus iste oritur, nullæ occurrunt alpes nivibus contactæ.

Indi frigoris hujus impatientes certatim ad fluvium ante auroram convolare solebant,

ac inter tripudia in aquas se se injiciebant, qui tamen mos valetudini plurimum infestus Patrum autoritate abrogatus est. Prope Mattogrosso, Lusitanorum oppidum, complures Æthiopes subito hoc frigore perierunt: equi certe, vaccæ, ac jumenta cetera, si nocte in tellure diutius incubent, amisso nervorum usu adsurgere nequeunt, ac, nisi foveantur igne, emoriuntur: ad hæc primo ingruente Austro pilos amittunt, cute ipsa quodam modo putrescente; quare si alius Auster paulo gelidior iis superveniat, procul dubio enecantur. Mensibus Septembri & Octobri primos imbres comitantur fulgura, & tonitrua, quæ tamen fere sine noxa, & brevi detonant, unde nullus eorum apud Indos metus. Sed nec terræ motui est subjecta regio. Qui Peruanis alpibus erant viciniore, levem duntaxat senserunt nocte illa commotionem, qua tota fere Lima confepulta est.

Barbari antequam a Patribus ad religionem, & humanitatem informarentur, menses, atque anni tempestates a pluviis, & siccitate desumebant, menses scilicet, qui in Australi terræ hemisphærio reapse æstivi sunt, hiemi; ceteros æstati assignando. Pluviis initium plerumque October facit, qui mense Novembri incrementis tribus consequentibus fere sunt continui. Sub Martii medium Auster iisdem, unaque hiemi finem imponit, & principium dat aridis, seu æstivis mensibus, quibus tanta interdum est siccitas, ut ad Octobrem usque ne cum Austro quidem vel guttula decidat, id quod hominibus æque, ac jumentis, eorumque pasturæ vehementer inimicum est, maxime si, quod interdum accidit, æstate tota nulla compareat nubecula, quæ solem vel unius horæ spatio eripiat. Nebulæ tamen, quod mireris, rarissimæ; grando autem, pruina, & nubifragia spectacula inaudita sunt.

sunt. Cœli facies vaporibus Austro dissipatis miram offert oculis stellarum varietatem, & fulgorem apud nos prorsus insuetum. E tanto constellationum numero unicam olim observabant barbari, cujus adspectu tempora faciendæ sementis definirent; pluribus tamen animalium suorum tigridis, crocodili, ursi &c. nomina indiderunt. De cauda struthionis non illepidam commenti sunt fabellam. Aiebant struthionem fuga quondam de cœlo elabi voluisse, ut scilicet ingluviem suam in terra exfatiaret: cumque per foramen quoddam exequi propositum jam pararet, a quo nescio animali caudam ejus correptam in cœlo remansisse, indeque evenisse, ut hoc avium genus eadem hodiedum detituetur. De solis, lunæque defectibus sententiam rogati reponebant, astra illa tunc ægrotare; & cum penitus obscurabantur, plane emori. Alii sustinebant lunam cum so-

le thalamo jungi, ut nova scilicet progenerent sidera, quæ toties interire adferebant, quoties stellas, ut vocamus, cadentes observabant. Hodie Curionum institutione fabulas has inficetas ipsimet rident. Ros una post occasum hora usque ad auroram, præfertim mensibus Aprili, Majo, & Junio humore sic imbuit omnia, ut noctu pluviam effusam fuisse putes.

Glebæ in tota provincia tanta est fertilitas, ut herbæ plurimum constipatæ ad ingentem excrescant altitudinem, quæ nisi quotannis exurerentur, viam vel feris animantibus intercluderent. Igne admoto jucundum præbet spectaculum exercitus accipitrum ad campos hosce ardentis certatim convolantium, quorum alii flammam antecedunt, alii sequuntur, ut animalium corporibus communi hoc incendio haustis potiantur. Pars regionis feracissima est, quam Baures vocant: cum enim illic silvæ, in

quibus folis fieri fementis potest, eminentiores sint, nullum unquam accipiunt ab aquis detrimentum; glebam præterea habent plerumque nigram, tactuique blandam. Incolæ circa Augusti finem incipiunt moliri terram fenerationi proximæ destinatam, ac primum quidem arbutis repurgant locum; deinde arbores ipsas incidunt, nec tamen ex integro refecant, ne scilicet earum prolapfione viam intercludant, sed stantes etiamnum, & ad lapsum pronas vento relinquunt sternendas, aut unam alteramve ipsi dejiciunt, quæ reliquas secum trahant in ruinam. Quanto steterit olim labore barbaris hoc molimen, facile est æstimare, cum res omnis vel igne lento, vel faxeâ, eaque satis parva, securi fuerit peragenda. Silvæ hunc in modum prostratæ post dies aliquot, cum nempe rami tenuiores ardore solis fatadaruiffe videntur, ignis admovetur, qui spatium omne designatum crepitu horribili de-

depascitur, ramosque omnes, relictis truncis, absunt: at cum ad limites grassando devenerit, suapte restinguitur. Trunci relictii fulciendo tritico Turcico deserviunt, ne scilicet a ventis late omnia perflantibus prosteratur. Terram nullo moliuntur aratro, sed ubi sub Octobris initium imber eandem humectaverit, ligneo ligone foramen modice depressum aperiunt, ac decem vel quatuordecim semina injiciunt, & terra pede admota obruunt. Ulnæ intervallo distant a se se scrobes, e quibus duos intra menses seges exurgit cum plena, & adhuc tenera, ac vel idcirco coloni palato arridente spica, ea altitudine, ut apices eques non attingat, culmo admodum crasso, foliis latissimis: spicæ ipsæ dimidiam ulnam nonnunquam æquant longitudine.

Nec minus late proveniunt canneta faccharum procreantia, quæ in ceteris Peruvix tractibus nonnisi tertio quovis anno ad-

sequuntur ætatem, saccharo excoquendo idoneam; at hic Septembri, vel Octobri terræ commissa, jam proximo Majo, aut Junio ad eam perveniunt maturitatem, ut nisi messis acceleretur, periculum sit, ne penitus corrumpantur. Cannæ altitudine sæpe ad tres adsurgunt ulnas: crassitudinem inde colligas, quod duæ humero impositæ non sine molestia bajulentur. Quis jam fatis enarret silvarum fœcunditatem, quæ arbores progignunt admodum proceras, ea amplitudine, ut ex earundem truncis scaphæ excavari possint duas ulnas latæ? Plurimarum trunci eriguntur etiam ad quatuor & viginti ulnarum altitudinem, antequam ad infimos pertingant ramos. Utinam ad humanos usus essent expeditiores, nec a formicarum examinibus fœde corrumperentur, aut ventorum impetu sternerentur! Silvis bonitate non cedunt campi, qui tamen coli propter aquarum diffusiones haud possunt.

Cineres exustorum graminum miram illis conciliant fertilitatem : certe si vel plantam, quæ vulgo *Sipurife* audit, contempleris, non herbam, sed genus fruticis esse putabis. Folium illi longum, & latum, scapus fere digiti crassitudine equitem proceritate oculere potest. Coluit Autor suo in hortulo plantam, in qua piper crescit Turcicum, quæ cum alibi vix ultra mensuram ulnæ excreseat, illic trienni spatio pervenit ad fruticis magnitudinem, ita ut sex milites sub eadem confederint, quin ramos capite adtingerent. (a) Nec defunt cucumeres peponum magnitudine. Quid dicam de pomis aureis, & citrinis, quovis anni tempore maturefcentibus, mira mole, & succi suavitate a nostratibus tantopere diffidente? Quid de silvis, arboribus cacao re-

fer-

(a) Fuerit planta triennis *Capsicum frutescens* Linn.
Vid. Molina Lib. cit. p. 115.

fertissimis? quid de tabaca (b) & caffèe (c) si colantur, lætissime provenientibus? Oriza quidem certe sæpe quintam protrudit intra annum spicam, quam coloni naviculis circumvecti in aquis solent metere.

Aquæ redundare quotannis solent tribus potissimum de causis. Primum, quia imbres statis mensibus pene continentes, & his nostratibus largiores, sæpe per novem continuos effunduntur dies absque ulla intermissione. Deinde, quod æquissima sit regionis facies. Denique, quod flumina decursum habeant adeo lentum, ut in plerisque eodem remigum numero secundo, & adverso cursu pari fere facilitate navigare possis. Ineunte Januario fluvii plerique ripas transgressi in patentes campos infunduntur, & propter imbres ad Martium usque perdurantes perpetuo incrementum, ut adeo dum iterum

---

(a) *Nicotiana* Linn.

(a) *Coffea occidentalis* Linn.

rumi refluant, & campi deficcati exurantur, vel domi defidendum, vel naviculis oberandum fit. Mensibus his regio omnis mari simillima viam navigandi quaquaversus aperit, aquis passim ad orgyæ altitudinem restagnantibus, e quibus solæ silvæ in morem insularum eminent, ubi generis omnis animalia per fugium quærunt, si demas formicas, quæ se se in globum adglomerantes herbis exstantibus sic adplicant, ut vix avelli queant. Si ictu validiore herbam succutias, pars aliqua globi decidet; sed aquis innatabit, ac iterum herbis adhærescet, nec illas deseret, dum cessent eluviones. Pisces e fluviis sic evagantur, ut toto jejunii verni tempore nullum in iisdem ceteroquin admodum pisculentis deprehendas.

Coloniæ, Mamore flumini adsitæ; maxima ab inundationibus hisce patiuntur detrimenta, cum aquæ in easdem ita se infundant, ut in plateis scapharum, quas *canoas*

vocant, adminiculo navigandum fit. Incolæ nisi domos habeant palis superpositas, ad tecta coguntur confugere cum tota familia, & jumentis, deligato ad ædium januam lintre, cujus subsidio, cum necesse fuerit, egredi possint. E tectis illis, tanquam specula, crebro transfigunt sagitta pisces, per plateas, & ima cubicula gregatim oberrantes, quibus passim se jungunt crocodili, anati, vel cani cuiquam inhiantes. Fluvius hic oriundus e Peruanis alpibus, in quibus idem est pluviarum tempus, sæpe nocte unica vicina omnia late inundat, & equorum vaccarumque greges aquis in campo undique cingit, ut effugere interitum nequeant, aut certe consulptis pascuis ad folia, corticesque arborum arrodendos adigantur, quibus cum infueti non sint, sic emaciantur, ut Austro ingruente pereant, præsertim cum ob continuas pluvias pilos amittant. Cum aquæ decrescunt, pecora collo-

tenus

tenus immerfa graminum apices, & herbas innatantes carpunt; fundoque adhærentes pedibus revellunt. Malum idem corrumpit fata omnia, si unam demas orizam. Videas hoc plantaria integra platanis; mandioca; cannisque faccharariis referta funditus avelli; & mobilium infar infularum sic nutare; ut ab Indis facili opera possint ad ripam adtrahi, & cannæ jam maturæ præcidi. Porro e tot aquis restagnantibus, & limo præ solis ardore putrescente; tantus existit insectorum exercitus, ut iter; nisi exustis campis; facere non liceat. Habet tamen hæc aquarum effusio sua emolumenta. Tunc enim arbores exstruendis ædibus destinatæ; tunc messis omnis generis, tunc naves effabricatæ, quæ alias non nisi lentissimo, & improbo labore possent adduci ad coloniã, tunc, inquam, a binis pueris vix ullo negotio adducuntur. At

E

quân-

quantula hæc sunt commoda, si cum damnis conferantur.

CAPUT II.

De Fluviis, & eosdem trajiciendi modis.

Sed quoniam de fluviis dicere incepimus, tres sunt præcipui, qui per has Christianorum colonias decurrunt. Primus, & ceteris major, est *Mamore*, quem geographi plerique, non sine errore, confundunt cum fluvio de la Madera. Tametsi enim Mamore quoque ligna vehat copiosa, tamen hoc in genere multo præstat fluvius alter longe spatiosior, qui prope Chacsielas, coloniam Lusitanorum, in Mamore influit, & Rio de la Madeira, seu lignorum fluvius a Lusitanis adpellatur. Alter, cui *Itenes*, seu *Guapure* nomen est, Danubium

ad

ad Posonium æquat, sed alveo ita humili, ut vado transiri interdum possit. Oritur supra Mattogrosso, Lusitanorum oppidum. Tertius *Veni*, aut *Beni* neutro inferior adlabitur e Peruanis alpibus. Primus & postremus infames sunt sua rapacitate, & crebro demutant alveum: Mamore præterea semper turbidus, at piscium feracissimus. Beni & Guapure aquas vehunt limpidas, fundo plerumque arenato, nec minore scatent piscium copia. Guapure cursu adeo lento volvitur, ut a Mamore, in quem exoneratur, nonnihil tumescere plurimum retardetur. Principes hi fluvii, qui minores plures, quam viginti, in se se recipiunt, aquas suas omnes in flumen Amazonum effundunt. Piscibus plerique, crocodilis autem omnes, redundant. Quidam herbis, instar hederæ serpentibus, & textu multiplici coherentibus, sic conte-

guntur, ut magna anni parte scaphis navigari haud possint.

Universe fluvii omnes id habent peculiare, quod præaltæ eorundem ripæ consistunt stratis butyri instar mollibus, & miraculorum varietate distinctis. Autor in ripa fluminis Mamoræ strata idmodi parallela, & pedem alta, tredecim numeravit, quorum unum candore, ac politura calce præstantius templis, ceterisque ædibus dealbandis adhibetur, reliqua pingendis, & ornandis conclavium parietibus deserviunt. Fluvius idem admodum periculosus est navigantibus propter loca aquarum vorticibus infesta: cumque sit rapidissimus, ripas nullo negotio subruit, ac proceras, radicitusque avulsas arbores in lintres prætereuntes præcipitat. Præterea fluctus vento concitatos vehementer attollit, scatetque arborum truncis, & ramis, in quos in ea præsertim celeritate impactæ naves crebro evertuntur. Sed

&

& cannæ ripam utrinque conveſtientes intutam reddunt navigationem : nani aquis cum ruinoſa ripa haſtilium inſtar oblique imminent, cumque plurimæ ficcæ, & confractæ ſint, culpides habent acutiſſimas, quibus nautarum incautorum latera confodiunt, & tuguria pellicea, in ſcaphis erecta, diſturbant. Adde infeſtiſſimos culicum, & aliorum infeſtorum morſus, quæ tota quidem regione, ſed hic imprimis graſſantur. Ceterum ripa utraque avibus, & quadrupedibus ſic eſt infeſſa, ut navigantes epulo lautiffimo nunquam deſtituantur.

Tranquillus, & priori diſſimilis Guapure ſolet item nautis eſſe periculofus propter ſaxa prægrandia, quæ inſtar catenæ alveum duobus in locis intercipiunt, nec niſi per anguſtum relinquunt ſcaphis tranſitum, tanta peragendum rapiditate, ut artibus omnibus contremiſcas. Res momento finitur unico, ſed a quo vita ipſa pendet. Majora

saxa occulit Mamore, sed ubi colonias Christianorum jam est prætergressus. Series pulcherrima arborum, quibus fluviorum margines obsidentur, æstui levando umbram; aves autem, & simiæ gratum oculis spectaculum, ac fami solatium præbent. Sunt aves, quæ piscibus victitant, & bilibres etiam liguriunt, quas cum Indi sagitta figunt, ave & pisce eadem opera potiuntur.

Mira quædam occurrit in quibusdam fluviis naturæ procreatio, quam accolæ *Dimoicfico*, seu piscium sterces nominant. Est nimirum crusta quædam sicca colore obscuro, quæ tenui arboris ramo sub aquis ad pedis longitudinem circumfunditur, porosa ad spongiæ similitudinem, sed tenuissimis, & longiusculis referta aculeis. Hanc Indi una cum ramo præcisam comburunt, ac cineres in pulverem redactos certa proportione admiscent massæ, de qua vasa fictilia excoquunt, quæ hujusmodi adhibita tempera-

tio-

tione igni diutius, & pertinacius resistere compertum est. Materia hæc tempore inundationum infra aquam duntaxat formatur, nec unquam deprehenditur in ramis extra eandem exstantibus. Multis necquidquam indagavit Autor in ejus originem: excrementum quidem piscium esse, quæ vulgaris est opinio, vix erit, qui sibi persuadeat. Nam primum non in omnibus invenitur fluviis, & lacubus etiam piscosissimis; coloniae certe piscibus abundantes eadem carent, & in usus suos aliunde petere necesse habent. Deinde institutis experimentis constitit piscium excrementa innatare aquis, nec proinde posse sub iisdem crustam illam ramis demersis inducere. Propius ad veritatem fortasse accedit Autoris suspicio, eandem e ramorum succo, ope aquæ soluto, confieri opinantis. Lacubus provincia abundat innumeris, quorum non pauci decem & amplius millia circuitu suo complectuntur, & plerum-

que abeunt in fluvios, præbentque barbaris superstitionum ridicularum occasionem, de quibus infra recurret sermo. Abundant plerique piscibus, & crocodilis. Sunt, qui siccantur, piscibus acervatim emorientibus. Sunt, qui ulva mutuo se se implicante ita conteguntur, ut aquam subesse ne suspiceris quidem, possisque tuto, & sicco calcare vestigio: equus tamen, nisi caute, & admodum lente ducatur, pede textum illud herbarum perfodit, & in aquam mergitur, non nisi labore improbo expediendus.

Locus ipse deposcit, ut de pontibus ac vehiculis, in tanta aquarum frequentia necessariis, pauca commemoremus. Barbari olim magnis molitionibus aggeres exaltarunt e terra utrinque effossa, qui duos nostrates currus dorso caperent, & ultra summam aquam emerent. Labore hoc improbo non solum tutum præstabant comæatum inter aquas undique diffusas, sed & illud

con-

consequantur, ut siccatis campis aqua
penes aggeres in fossis remaneret, qua-
rum adminiculo messeni, & alia vitæ subsi-
dia scaphis ad vicos suos facile deporta-
rent. Genus hoc pontium apud Baures
imprimis obtinebat, quorum adhuc videntur
vestigia; at hodie, fabrica navium multo
magis exculta, penitus antiquati sunt. Stru-
ctura hodiernorum ejusmodi est, quam mi-
reris æque, & si transeundum sit, refor-
mides. Primum genus struitur e truncis ar-
borum siccis, cum ligna recentia pondere
nativo demergantur. Nimirum fune quo-
dam vimineo, de quo alibi differemus, trun-
cos inter se devinciunt, quibus duo ple-
rumque insident, & in adversam ripam elu-
ctantur. Trajectio hujusmodi res est peri-
culosa, & peculiarem exposcens dexterita-
tem: tum quia pons mobilis in latentem
illisus truncum facile dissolvitur; tum quia
parum eminet ex aqua, ut adeo crocodili

homines aquis innatare rati famelico rictu proxime accedere audeant, quos abigere vel ideo perarduum est, quod propter angustias fessores vix se commovere possint citra præsentissimum naufragii periculum. Tutior est transitus, si pluribus idmodi raptibus flumen simul trajiciatur.

Rivi angustiores mirabili plane transeuntur artificio. Palmas, aut cannas robustiores fune apicibus injecto utraque in ripa adprehendunt, eodemque adducto, prehensa cacumina sic inflectunt, ut se se contingant; deinde in hoc situ arcus cujusdam transversæ similitudinem referente deligant. Sic inflexis cannis vel arboribus tigilla transversa statis intervallis alligant ita, ut machinamentum scalarum arcuatarum imaginem exhibeat, per quas curionem suum, uxores, & liberos traducunt. Sed vehiculum America tota usitatissimum confit e vaccarum pelle, parte hirta extrorsum versa, cujus mar-

gines circumcirca eriguntur ad sex digitos, ac interne cannis, aut virgultis alligantur ita, ut ponto iste speciem habeat mensæ quadratæ. Uni laterum adnecti solet funiculus, cujus ope Indus pondus duorum etiam centenariorum natando per fluvium traducit; interdum eundem remo propellit, sed perito opus est remige, ne amissa ponderis æquilibrata in aquas effundatur. Usus navigii hujus in tota America ipsi etiam Hispani adoptarunt, ac ejusdem subsidio merces quantivis pretii per majores quoque fluvios deportant: Indi vero vel pueri animi causa per aquas coloniis adlabentes passim anatum more his cimbulis oberrant. Modus hic flumina trajiciendi omnium est securissimus, si corium sanum, ac probe desiccatum sit, & qui vehitur, quiete confideat. Alii cannas palustres, puppi, ac prora sursum reflexis, more nostrarum raticium concopulant, quarum ope itinera etiam

longiora ingrediuntur, ac adverso quoque flumine navigant. Qui tutiores esse cupiunt, utres probe clausos, & aere inflatos iisdem subjiciunt, atque ita, tametsi fluctibus pilæ instar jactentur, ab omni tamen mergendi periculo se tutos reddunt. Siquod flumen Indo equiti in via se offerat, freno adempto equum in profluentem impellit, quem aquis innatantem aut præcedit ipse, aut sequitur: interdum e juba ejusdem pendet, ac dextra baculo armata crocodilos adnatantes coerces. Sed hæc de indole, fluviiisque Provinciæ generatim sufficiant: nunc ad peculiare quædam regni vegetabilis procreationes transeamus.

CAPUT III.

De nonnullis arborum, fruticum, & fructuum speciebus.

In tota, qua patet, Moxitania nulla earum, quæ apud nos crescunt, occurrit arbor;

bor; sed nova plane ubique se offert silvarum, & hortorum facies. Arbores pleræque sponte exsudant refinam, sive succum, qui induratus cortici tenaciter adhæret, & ab indigenis collectus in usum suffimentorum curandisque morbis, ac vulneribus adhibetur. Genera nonnulla, Autoris legendo vestigia, percurramus.

Primum sibi vindicat locum *Taramoboco*, seu vulgo *Copaiba* (a), arbor procera, peramplis foliis, aspero, ac subnigro cortice. Incisa fundit oleum colore aureo, & ea, cui pareni vix alibi perentifcas, fragrantia. Oleum hoc Lusitani deportant e Brasilia pharmaceutarum usibus deserviturum, atque pictoribus etiam expetendum, sive ut coloribus majorem concilient vivacitatem; sive ut infecta arceant a picturis propter odoris gravitatem. Quando *Copaiba* oleum fundit, vicibus creberrime repetitis eum e-

dit

(a) *Copaifera officinalis* Linn.

dit fragorem , qui adlabi ad aures solet , dum asserem nonnihil incisum manibus delimus : putares frangi ramos , aut truncum ipsum violente diffindi , quæ ipsa res barbaris occasionem superstitionis ridiculæ præbuit. Putabant nempe arbores has esse receptacula geniorum illorum , seu , ut ipsi vocant , *Acsanorum* , qui in rixa , clientes inter exorta , a fortiore superati misere vapularunt , ut adeo reparandis viribus necesse habeant oleo hocce confoveri.

Aliud olei genus , (*Mariæ* vocant) fundit arbor item procera , e qua scaphæ cavantur ampliores. (a) Nulla eget incisione , sed
bis

(a) Bouguer de arbore Mariæ hæc tantum habet : „ Occurrunt in Peruvia arbores propter candorem corticis , atque ingentem proceritatem memorabiles , quæ *arbores Mariæ* adpellantur , & malis navium solæ sunt idoneæ , cum ceteræ regionis hujus incolæ pondere sint enormi prædita“. Reife nach Peru. Oleum ex iisdem proveniens commendat Ulloa in suo Itinerario pag. 41. , genus taximen arboris nondum est definitum.

bis quotannis sponte dimittit liquorem colore obscuro, qui ceræ instar sic deinde consistit, ut ope ignis sit resolvendus. Mira prorsus est fragrantia, &, si temporibus applicetur, medetur in America hemicrania: umbilico adpositus depellit ventriculi refrigerationem: sanat contusiones, & apostemata: calida dilutus aqua alvo ciendæ opportunus est. Magna copia transfertur in Europam pro officinis pharmaceutarum.

Tsiga arbor est mediocri magnitudine, sponte item exsudans succum, qui, ubi concrevit, mirum habet candorem, ac levitatem, suffiendis cubilibus propter fragrantiam maxime idoneus. Odor naribus exceptus capitis dolores mitigat, aut plane depellit.

Sassafras passim occurrens corticem habet aromaticum, qui odore, immo & sapore ad cinamomum accedit. (a) Decoctum

ejus-

(a) *Laurus Sassafras* Linn.

ejusdem salubri fere cum eventu propinatur mulieribus, quæ post parturam sanguinem reliquum excernere nequeunt, ac proinde doloribus acutissimis non sine præsentis vitæ periculo divexantur: potio hæc statim temporibus repetita facès omnes depellit. Peruviani, ut stomachi malo vel medeantur, vel antevertant, vascula ex hoc ligno tornata avide confectantur, cui consuetum herbæ Paraquaricæ decoctum indunt.

Palo Santo (a), ut Hispani vocant, vascula suppeditat multo etiam fragrantiora, magisque aromatica, ac proinde virtute quoque medendi prioribus superiora. Alia præterea habetur arbor eodem nomine, sed nec ita procera, nec iis prædita virtutibus. Foliis luxuriat longis, & latis, oculoque gratissimis. Hanc ubi contigeris, continuo examen rufarum formicarum excipies, per omne corpus tantâ ferocia, & mordendi acerbi-

---

(a) *Guajacum sanctum* Linn.

acerbitate discurrentium, ut pene putes mentem tibi eripi, nisi vestibus celerrime projectis temet liberes: restabit nihilominus etiam deinceps ardor quidam in membris ultra horæ spatium corpus discrucians.

Cinamomi arbor excelsa (a) foliis redundat densissimis æque, ac pulcherrimis: Cortex ad Asiaticum sapore, & colore quam proxime accedit. Incredibile est, quam læte ubique arbor hæc proveniat, quamque cum orientali eandem plane esse advena Hollandus adtestatus est. Densitas forte silvarum solem excludentium unice in causa est, quo minus cinamomum Americanum Asiatico æquiparetur. (b)

Csunia suffimentum præbet omnium præstantissimum, cujus subobscura refina
igni

(a) *Wintera aromatica* Linn.

(b) Verum Cinamomum Asiaticum provenit a *Laurus Cinamomo*, arbore toto genere diversa.

igni injecta odorem spargit, quo suavius, & amœnius nihil uspiam natura subministrat. Genere hoc silvæ passim abundant.

Nec deest *Quinquina*, arbor præcella, crassa, foliis amœnis, sed exilibus. (a) Corticis vim in depellendis febribus imprimis sentiunt indigenæ, qui eodem semel duntaxat adhibito ab hoc morbi genere citra omne dubium liberantur: si vel tantillum, quantum pulveris nicotiani pollice, ac indice comprehendi potest, demittatur cum aqua in stomachum, hospes ingratus abigitur, id quod vel illi experiuntur, qui salivam corticis masticatione provocatam glutunt. Sunt, qui aqua sola curantur, in qua cortex aliquamdiu maceratus est. Plerique autem, postquam unica portione malum depulerunt, medicamen adhibent, quo stomachi ardor temperetur, atque

---

(a) *Cinchona officinalis* Linn.

que sensim refrigeretur. Tanta est vis illic celeberrimi hujus corticis.

Lignum Brasiliæ (a) textilibus rubro tingendis idoneum nomen traxit a Brasilia, unde in Europam deportari solet a Lusitanis.

Tamarindus fructum procreat sapore gratissimum, & a medicis etiam usibus valde commendatum. Arbor est sat procera, tam undique æquabilis, ut periti olitoris falce efformatam crederes, trunco recto, ramis in omnem partem se se explicantibus, qui tanetsi minuta prognerent folia, umbram tamen adversus solis ardores præbent gratissimam.

Cedri tam mares, quam feminæ turmatim, & a ceterarum arborum consortio sejunctæ plerumque crescunt, quas proinde indigenæ in quasdam veluti familias tri-

F 2

buunt,

(a) *Cesalpina Brasiliensis* Linn.

buunt, ac patres, matres, avos, filios, nepotes &c. nuncupant, nec inepte, si ordinata earundem series attendatur. Cedrus mas subrubra, & amara est, nec unquam sub aquis penitus corrumpitur. (a) Tractari ceræ instar potest, & cum glande plumbea pertunditur, nullas foramen prodit festucas. Decocto ejusdem impeditur sanguinis coagulatio in iis, qui lapsum passim graviolem sectione venæ juvari apud nos solent. Adhibetur lignum struendis altari- bus, pulpitis, subfelliis, portis, & aliis scriniis, quod facile formetur in tabulas, ac odore suo, & amarore ingratum ab insectis minus adpetatur. Trunci diametrum ha-

---

(a) Cedrus mas est *Pinus Cupressoides* Linn. Vid. Molina Lib. cit. p. 144, qui refert arborem hanc mole interdum tam vasta esse, ut insulæ Chilæ ex unica 700. aut 800. assulas, quarum quævis 20. pedes longa sit, doliis componendis parent. Idem ait se, cum in Europam navigaret, observasse aquam in doliis e Cedro ista constructis mansisse incorruptam, nec odorem ullum a vase traxisse.

habent interdum decem & amplius ulnarum, altitudinem vero ad primos usque ramos plus quam viginti. Cedros plurimas una cum radice subruit Mamore rapacissimus, quas Indi educunt, & ad suas colonias devehunt. Joannes Suosa Lusitanus narravit Autori nostro, se in hoc fluvio ad eum devenisse locum, ubi inter scopulorum repagula unicus patebat transitus; illic cedrum marem se deprehendisse, quæ, trunco infra aquas latente, viam scaphæ ramo unico intercluserit, cui resecando sex robusti Æthiopes per vices sibi pariter succedentes die tota insudaverint, præsentem licet, ac urgente hero. Quid jam de trunci ipsius mole erit opinandum? Crassiores reperiuntur in Brasilia, circa Carthagenam, in Porto Bello, in Csagre &c, e quibus excavatæ naves oneri mille ponderum centenariorum perferendo pares sunt.

Cacao (a) in silvis, densitate sua folis beneficium excludentibus, haud læte crescit. Solo gaudet humido, folia protrudit ampla, florem candidum, & minutum. Fructus truncò, aut ramorum initiis adhærens teres est, pollicum circiter octo longitudine. Capsula exterior prædura primum est colore viridi, qui pro ratione maturitatis sensim in flavum, ac demum in fuscum abit. Grana inclusa, eaque interdum etiam quadraginta, capsulæ quibusdam veluti filis devincta undique adhærent; & pellicula involvuntur tenuissima miri saporis, quæ prius, quam nuclei ipsi foli siccandi exponantur, detrahi solet. Tametsi autem silvæ omnes, quarum fines nemo adhuc lustravit, hac arbore plenæ sint, tamen cultura adhibita *Cacao* domesticum silvestri longe antecellit. Modus porro
colen-

(a) *Theobroma Cacao* Linn.

colendi hic est. Locus platanis refertus deligitur, intra quas intervallis quatuor ulnarum inferuntur arbusculæ alibi natæ, platanorum umbra a violentis folis ardoribus protegendæ. At ubi post triennium ita jam convaluerunt, ut ad hominis adsurgant altitudinem, platanis dejectis foli exponuntur, atque anno quinto fructibus exuberant. Cum ætatem justam consequutæ sunt, cerasis nostratibus non cedunt magnitudine. Nucleos silvestribus & majores ferunt, & pinguiore, totoque anno flores & fructum suppeditant, quem silvestres non præbent, nisi mense unico, eoque inbibus quotidianis diffluente, ut adeo collecti nuclei, cum ficcari ad solem nequeant, maxima ex parte corrumpantur. Genus hoc arborum plurimum propagatur ope avium, & simiarum, quæ cuticula illa nucleos involvente mire delectantur, ipsos vero nucleos propter amarorem non adtingunt, sed pas-

sim dejiciunt, e quibus novæ deinceps stirpes exoriuntur: hoc ipsum faciunt indigenæ, qui potura e Cacao parata non delectantur: immo Hispani ipsi Peruviae incolæ herbam Paraquaricam eidem antefereunt.

Bainilia (a) in silvis nonnullis fatis copiose provenit, ramosque arborum hederæ instar complectitur, ac iisdem se se multiplici gyro circumvolvitur. Fructus vaginam habet pedis dimidii longitudine, siliquis fabarum nostratium haud abfimilem, minutissimis refertam seminibus, quorum usus tota jam America exolevit, quod compertum sit capitis ægrotudines inde generari. Pro *Bainilia* hodie passim adhibetur cinamomum massæ e Cacao conficiendæ, vel potioni ipsi inspergendum. Peruani odoramentorum adpetentissimi *Bainiliam* scri-
niis

(a) *Epidendrum Vanilla* Linn.

niis, in quibus vestimenta adservare solent, inserunt; aut corpori suo adplicant, ut scilicet nares eorum, quos inter versantur, grato odore adficient.

Cassæ tametsi pro cœli indole lætissime provenire possent, non colitur tamen, quod in tanto regionis ardore potus calidi valetudini adversentur.

Poma aurea & citrina Europæis tam sapore, quam magnitudine præstantiora anno toto haud deficiunt. Alia subacido, alia dulcissimo sapore se commendant: priora indigenis magis arrident. Citrinis silvæ omnes redundant: est enim quoddam perdicum genus, poma hæc decidua una cum nucleis devorans, eosdemque indigestos rursus egerens, e quibus novæ undique propullulant arbores. Eadem de causa, locis potissimum humidis, multiplicantur *cidræ* mira fragrantia, & sæpe maximorum nostratium peponum magnitudine.

Palmarum tam copia, quam varietas est pene incredibilis. Trunco candelæ instar adsurgunt rectissimo; ramos, & folia nonnisi in vertice, tanquam comas quasdam, progignunt. Confiunt e foliis storeæ, sportulæ, pilei non indecori, & arcendo folis ardori opportuni. Quædam infra corticem filamenta occulunt, quæ cannabis more tractata nervum pro arcubus, & funes pro lectulis præbent. Rami cum foliis supeditant ædibus parietinas, si palis statim intervallo defixis adligentur. Interdum tegendis domibus adhibentur; at solem potius, quam pluviam arcent. Aptior est truncus ipse huic usui: cum enim cavus, & nonnisi filis quibusdam refertus sit, his exentis si findatur per medium, duos veluti canales offert, e quibus imbrices facili opera efformantur. Tecta hujusmodi paulo difficiliter admittunt ignem; verum, oleo cum abundant, admissum pertinaciter fovent,

spicu.

spiculisque ignitis quaquaversum sparsis homines a ferenda ope repellunt. Palmæ omnes in vertice ad ramorum initia securi apertæ exhibent quædam veluti folia candida, & adglomerata, quæ vel cruda palatum suavissime adficiunt; plerumque tamen comminuta coquuntur, ac sale, acetoque condita ipsis etiam advenis obsonium admodum delicatum præbent. Fructum præterea, quem *Cocum* vocant, omnes progignunt, cujus crusta exterior dura, & prægrandis aquam interdum continet palato gratissimam, ac hominis unius siti sedandæ sufficientem. Cortici interne adhæret materia quædam candida esui opportuna. Sunt, quæ racemos progerminent ducentis & amplius cocis instructos, quorum cortex, ferro durior, cum perfringitur, subministrat oleum fovendis lampadibus, crinibusque indigenarum perungendis idoneum. Interiori corticis parieti crassior quædam adhæret cutis, quæ,

quæ, famis præsertim tempore, torrefacta in farinam redigi, atque ita tritici Turcici defectum sarcire solet.

Offert quoque se in silvis quoddam, si ita adpellare fas est, arboris *amygdali* genus, tantæ proceritatis, ut truncus interdum adtingat mensuram ulnarum 24. tanta plerumque amplitudine, ut cavari in lintres possit. Cocos procreat bilibres, nonnisi ope securis aperiendos, intra quos latent amygdala etiam tricena, binis nostratibus æqualia, quæ contusa, ac pressa lac magna copia suppeditant: sin autem aliquot adserventur mensibus, oleum pro lacte præbent. Lac illud cum oriza incoctum cibum largitur saporis optimi, sed parcius sumendum, ne offendat stomachum. In silva sub hisce arboribus incaute oberrare res plena est periculi: nam coci e tanta altitudine passim delabentes pondere caput ipsum perfringunt.

Platanus arbor sat alta truncum habet, quem brachiis complecti nequeas. Situ adsurgit rectissimo, nec facile profert folia tricenis plura, verum tam ampla, ut binis contegi, vel penitus insui possis. Indigenæ se se folio ejusmodi, tanquam scuto, adversus imbres tuentur. Capsula ad folii pedunculum emergit spithamæ longitudine, colore violaceo, figura conii, quæ subinde aperta complures exhibet flosculos flavos, idque quovis anni tempore. E capsulæ fundo adsurgit stylus quidam crassior, medullæ capitatæ brassicæ persimilis, e quo fructus platani undique progerminant, & intra mensem jam maturi leguntur. Minimi vocantur *Guinei*, medii *Dominicani*, maximi vulgo *Harta-veliacos*, seu famis sedatores, quod scilicet depellendæ fami unicus abunde sufficiat. (a) Minimi sapore, ac
fra-

(a) Videntur hæ Platani esse diversæ species *Musæ*, uti est *Musa paradisiaca*, & *sapientum*.

fragrantia ceteris præstant : at reliqui magis conducunt valetudini , possuntque coqui , affari , aut frigi , cum primi non nisi crudi edantur , idque parce admodum propter æstum stomachi , haustu frigida temperandum . Si stylus ille , seu racemus , cui fructus interdum 50. adhærent , ante plenam maturitatem rescindatur , edi coctus duntaxat , aut assus potest , quo haud parum juvantur , qui nimis egestionibus , etiam sanguine permistis , laborant : immo compertum est vel ipsum florum decoctum malo huic egregie mederi , sive deinde potione sumatur , sive clistere immittatur . Extima racemi nondum plene maturi cutis est colore viridi ; at cum resectus domi adpenditur , paucos intra dies flavescere incipit , plenamque consequitur maturitatem . Pulpa nucleo destituta , detracta cuticula , tanquam farcimen tota absumi potest : sapore tamen tunc est maxime exquisito , dum cutis fusco tin-

gi incipit, habetque nonnullam cum illo adfinitatem, quem in ficibus deprehendimus, maxime si in usus longiorum itinerum diutius adtineatur. Arbor ipsa, si fructum demas, non aliud præstat obsequium, cum obvio cultro recidi facile possit, & tunc e radice paucos intra dies tres quatuorve propullulant, ac post anni decursum fructus colono ferunt. Spatio quadrato, cujus latus ulnas 20. continet, ducentæ possunt inferi, quæ familiam quatuor capitum anno integro cum pleno corporis vigore sustentabunt.

Gossipii duplex habetur genus. Silvestre provenit in arbore passim obvia, & quam majoribus merito adnumeres. (a) Florem

---

(a) Forte *Dombax pentandrum* Linn. descriptum a Jacquin Plant. Americ. pag. 192. Verisimiliter arbor hæc eadem est, quam Ulloa, & Clavigero ab Hispanis *Ceibo* vel *Ceiba* adpellari adserunt. Clavigero

rem habet candidum, flavo nonnihil tinctum: fructum præ domestica gignit copiosum, minorem tamen. Gossipium ipsum unionum præfert colorem, estque mollitie, ac tenuitate serico præstantius. Verum ad textrinæ usus apud indigenas hodiedum non valet,

---

ro hæc de illa memorat: „ Arboris crassitudo pro
 „ digiose ejusdem proceritati proportionè respon-
 „ det: oculos intuentium magnopere oblectat, cum
 „ novis se foliis induit, & fructibus redundat, qui
 „ genus quoddam gossipii candidum, tenerum, &
 „ mollissimum intra se habent, e quo possent sane
 „ contexi, & reapse textæ quoque fuerunt telæ seri-
 „ cis fortasse præstantiores: at cum fibræ perbreves
 „ sint, torqueri in fila difficulter possunt. Gossipi-
 „ um istoc solet pulvinis, & lodicibus farciendis ad-
 „ hiberi, idque habet peculiare, quod calore solis
 „ mirum in modum turgescat. „ Storia antica del
 Messico T. I. pag. 62.

Ulloa in suo Itinerario ait gossipium in rubetum
 vergens eorum valetudini, qui illud in stragulis, &
 lodicibus sibi substernunt, noxium existimari, quod
 nature extreme frigide esse putetur. Eadem hæc ar-
 bor ad fluvium Orinocco barbaris *Cumaca* dicitur,
 qui ejusdem gossipium, utpote in terra, vel in le-
 cto pensili cubare adsueti, prorsus negligunt. Gilij
 Lib. cit. T. I. pag. 162.

valet, quod fila momento quovis rumpantur: non est tamen dubium posse a peritis textoribus confieri ex eodem telas fericis longe excellentiores. Hortense gossipium, quod ad usum domesticum plantari solet, progignit arbor mediocris, ramis ita undique luxurians, ut putatione coercenda sit. Solem plerumque fervidiorem, quam caninæ saccharariæ, deposcit. Lapsa quadriennio penitus amputanda est; deinceps enim vel nullum, vel certe parcissimum generat fructum. Moxitæ gossipium procreant colore duplici, candido scilicet, ac rufo; aptaque generis utriusque permissione, citra fingendi necessitatem, telas contexunt per elegantes.

Esomoboco arbor est indigenis vestimenta suppeditans. Cortex per totam incisus trunci longitudinem facile revellitur, qui scabello impositus, crebroque humectatus pistillis leniter verberatur, dum pars

exterior penitus diffiliat, liber autem, seu cutis interior ita sensim mollescat, ut instar telæ plicari quaquaversus possit. Ex hoc telæ genere, quæ modo rufa est, modo candida, confarcinant vestimenta, ut parcant gossipinis.

Juka seu *Mandioca* (a) genus est arbuti ramis exuberans plurimis, e quibus gemmæ, pollicis intervallo disjunctæ, confertim propullulant: folia proxime accedunt ad ficulna. Radicum bulbi alimentis hominum vel maxime deserviunt, quibus effossis, resecti rami in silvis loco humido, ac solaribus radiis impervio menses complures adservantur, cumque tempus plantandi advenerit, in frusta pedem dimidium longa conscinduntur, ac in fossam paratam segmenta terna, quaternave non nimium alte immittuntur, e quorum nodis singulis furculi pronascuntur. Plantatio mensibus

Septem-

(a) *Jatropha Manihot* Linn.

Septembri, & Octobri fuscipitur, cum scilicet inabres increbescunt: mense autem Februario bulbi jam effodi; usuique adhiberi possunt. Neque tamen plus vice una e terra eximitur, quam quod necessitati presentis sufficiat; partim quia æstu cito arefcunt, & corrumpuntur; partim quia intra terram relictis continenter ingrandescunt. Sæpe unico in cumulo quadraginta reperiuntur femoris humani crassitudine; quorum non pauci ad dimidium excurrunt pedem longitudine.

Duplex autem radicis tam salubris habetur genus. Unam Hispani vulgo dulcem; indigenæ vero *Cuhupam*; alteram illi feram; hi *Mapihere* vocant. Illa citra præparationem ullam edi continuo potest: hæc succum nonnihil venenatum continet, qui proinde crebro elui, & exprimi debet, ne febrim, ac violentos capitis dolores interdum haud sine delirio, tormina item, ac vomitionem

provocet. Tanta porro generis utriusque est adfinitas, & similitudo, ut vel indigenarum oculos fallat. Fera humanis usibus multo est accommodatior, quæ proinde fere sola plantatur, & colitur.

Mandioca dulcis continuo, ut eruta est, coqui, & cibis quibusque admisceri potest: affatur vulgo calidos inter cineres prope focum sepulta, nec tamen quidquam demutat de nativo candore, & plerumque sic tenerescit, ut foliis involuta mensæ inferri debeat. Sapore ad tostas accedit castaneas, quas tamen dulcedine superat. Sole desiccata, aut rigori nocturno exposita, diu adfervari potest; durat tamen optime in ipsis radicibus, ubi continua, ut diximus, insuper accipit incrementa, & biennio etiam perstat integerrima. Fera tametsi nec coqui, nec affari integra possit, est tamen ad usum vitæ præstabiliior. Rastro, sicuti apud nos nasturtium solet, comminuitur, cre-

bro-

broque eluta succo illo noxio compressionis ope penitus liberatur, deinde sole ficcatur, torrefit, ac farinae formam induit, quam panis loco epulis assidentes adhibent. Sunt, qui placentas palato admodum sapientes pinserere ex eadem norint. Interdum in lamellas tenues raphani instar secatur, & ad solem ficcata facile conservatur. In alimento suppeditando pani Europæo neque sapore, neque nutriendi facultate quidquam concedit.

Piniones Americani sunt quædam veluti amygdalorum species, excitandæ vomitioni, & procurandis egestionibus aptissima. Nascentur in frutice quodam humili, possuntque etiam recentes edi. Stomachus paulo robustior ferre octonos potest. Ceterum si comminuti calida subigantur, præberi teneris etiam infantibus solent, unde expressus succus alvo ciendæ vulgo adhibetur. Postquam in furno desiccati rediguntur in pul-

veres , quotidiana adtestante experientia , sublevant ægrotos adeo salubriter , ut vel ipsa functionis die cibum quemvis , aut haustum capere , citra detrimentum possint : indigenæ quidem balnea consueta ne tunc quidem intermittunt.

Cobaresè (a) frutex humilis , spinisque obarmatus est , quem si quis vel oris halitu adflet , vel extremis contingat vestibis , folia situ horizontali e ramis utrinque pendentia continuo adsurgunt , ramumque amplectuntur , ac penitus obtegunt , quod non fit , si a quovis alio animali contrectetur. Indigenæ , ad fabulas suapte propensi , rem omnem timori adtribuunt , quasi vero frutex iter molientibus spinarum suarum aculeis permolestus metuat , ne vindictæ studio a commente homine excindatur.

Ad fructus edules quod adtinet , de Chirimoja , & Palta jam alibi meminimus.

Ana-

(a) *Mimosa* species.

Ananas (a) Europæo omni ex parte præstat. Mole maximos æquat melones : succo fragrantissimo sic redundat, ut, quum in lamellas dividitur, lancem admodum capacem eodem repleat. Utinam perinde fa-
 veret valetudini! More in America recepto, postquam in segmenta concisum est, probe eluitur, deinde saccharo aspersum vino perfunditur, & additis cinamoni pulveribus temperatur.

Concludam hoc caput^o ipsis Autoris verbis, in quibus sicuti veritas, ita cumprimis elucet animi candor. „ Prætereo
 „ multos alios fructus, tum ne in immen-
 „ sum exerescat opus: tum ne lectoribus ni-
 „ mium appetitum erga Americanos, &
 „ erga nostrates fructus nauseam cum da-
 „ mno venditorum moveam. Patet iter in
 „ Americam, eant, & in veritatem mea-
 „ rum narrationum inquirant: eant, & pa-

(a) *Bromelia Ananas* Linn.

27 latum delicatissimis illarum partium fru-
 27 ctibus pascant. Sed meminerint prius &
 27 itineris, & incommodorum, quæ ipsis
 27 perferenda sunt, quibus forte inducen-
 27 tur, ut suum cuilibet lubentes relinquunt.
 27 Ita pariter prætereo tot arbores, quas
 27 potius marmora, quam ligna, vocari o-
 27 porteret; adeo enim dura sunt, ut secu-
 27 res complures confringant, & centum
 27 etiam annis aquis sepulta integra, & fa-
 27 na extrahantur. Præterea, cujus coloris
 27 ligna petes, quæ non illico reperias? Quid
 27 dicam de mixtis lignorum coloribus? quid
 27 de illa glabritie, ac pelluciditate, quam
 27 torno elaborata acquirunt, ut vitrum po-
 27 tius, quam lignum credas? quid de tan-
 27 to quorundam pondere, ut ferrum æ-
 27 quent? Utinam eæ regiones non forent
 27 tantopere distitæ, aut mare vicinius!
 27 Quis enim erit, qui ligna hæc mulis us-
 27 que ad viciniorem urbis Arica portum ef-
 27 ferat,

„ ferat, quingentis forte leucis a Missio-
 „ nibus distitum? Evehuntur quidem non-
 „ nulla e Brasilia, sed quæ toti Europæ suf-
 „ ficere nequeunt: alia vero ibidem misere
 „ computrescunt, quin unquam ea visuri
 „ sint Europæi, tum ob rationes dictas,
 „ tum quia nonnulla sunt Missionum illarum
 „ peculiaria, quæ proinde frustra apud Lu-
 „ sitanos quæsieris,,

„ Ad plantas quod adinet, fateor me
 „ earum examinandarum ignarum esse. In-
 „ dolui & ipse non semel, cum tantam
 „ copiam, & varietatem herbarum aspice-
 „ rem, & hominem me non habere lamen-
 „ tatus sum. Sed quis medebitur malo
 „ huic? Hispanis planta una, herba unica
 „ auri, argentique fodinæ sunt, & forte
 „ eandem incuriam, cuicumque demum na-
 „ tioni obtigissent regna illa, desleremus:
 „ vix enim mihi persuadeo Germanos, Ita-
 „ los, Gallos, aut Anglos esse animi tam

3, generosi, & ab auri amore tam alieni,
 2, ut præ illo plantis, aut herbis conqui-
 2, rendis vacarent. Verum ut fatear, quod
 2, sentio, Hispani terrarum illarum incolæ,
 2, si carnis frustum pomis terrestribus per-
 2, mixtum, & copioso pipere Turcico ad-
 2, spersum habeant, hæcque omnia digitis
 2, comminuta in stomachum trajiciant, ni-
 2, hil, ne de plantis quidem hortensibus,
 2, quæ mensas nostras tantopere ornant, co-
 2, gitant. In Missionibus major rerum ha-
 2, rum cura inducta fuit, sed eventus & la-
 2, borem, & spem plerumque fefellit. Alia
 2, semina nunquam nascebantur; alia ger-
 2, minabant quidem, sed vel ab insectis,
 2, formicis præcipue, devorabantur, vel
 2, quasi momento in altum excresecbant, &
 2, vel in semen abibant, vel exsiccabantur.
 2, Alia progerminant quidem, & succre-
 2, scunt, sed tam sunt plantæ parvæ, ex-
 2, succæ, & insipidæ, ut animum omnem
 adi-

„ adimant. Tentarunt nonnulli Patrum
 „ plantare uvas: crevere quidem, immo,
 „ & quidem bis eodem anno, fructum de-
 „ dere. Sed quid? quamvis racemos pa-
 „ pyro involverent, tot apes, vermes,
 „ formicæ convolabant, ut non nisi paucissi-
 „ mas uvas, easque acidas, & inspidas gu-
 „ stare meruerint. Unde non farina mo-
 „ do, sed & vinum pro sacrificio dunta-
 „ xat celebrando quotannis semel partim
 „ mulis, partim fluvio deferebatur, idque
 „ terçentarum leucarum itinere,,

~~—————~~

LIBER TERTIUS

DE VARIIS ANIMALIUM GENERIBUS.

CAPUT I.

De Mammalibus.

Tres sunt apud Moxitas *Tigridum* species, aut, si malis, varietates. (a) Minima cervorum ad instar rufæ corporis modo Africanas æquant, ceterum felium vulgarium habent similitudinem (b) Tametsi autem equum, aut vaccam adgredi non audeant; cervos tamen, damas, vitulos, ac hinnulos prædandi causa invadunt, & quidquid

---

(a) Non Tigrides, sed Felium tres vere distinctæ species sunt, vocabulum tamen Tigridis cum Autore retinebimus.

(b) Forte *Felis concolor* Linn. seu *Congonar* Buffon's

quid reliquiarum, fame jam expleta, superat, in usus futuros gramine, vel arborum foliis alte contegunt, quæ tamen ab avibus odore allectis fere produntur, Indive, aut aliis animantibus in prædant cedunt.

Genus alterum Africanis majus, cujus extensum corium e vacca detractum putes, pelle tegitur versicolore, & mas quidem pilos præ femina lucidiores, ac circulos nigriores habet, & ampliores (a). Piena sunt hoc genere omnia: in ipsa indigenarum domicilia se se nonnunquam insinuat, & quidquid carnis uspiam deprehendit, furripit. Vires animalis fideni pene superant. Quamprimum in equi, vaccæve tergus insilit, primoribus pedibus os fortiter adprehendit, caput deinde in partes contrarias tamdiu torquet, dum cervicem frangat de-

ni-

(a) *Felis Onca* Linn. *Jaguara* Margraf.

nique. Unum adgredi taurum non audent, qui in ejusdem vicinitate absque timore pascitur, terram tamen non sine mugitu pedibus identidem fodit. Anta, de qua in sequentibus, ut primum in tergo inimicum sentit, fessorem in silvam condensam rapit, ibique spinarum aculeis divexatum abcedere cogit.

Asinus, cujus bestia hæc cumprimis est adpetens, obverso tergo calcibus inimicum repellit, qui, si nihilominus eidem insiliat, se se in terram supinus projicit, & equorum more supra hostem subjectum tamdiu versat, dum adfluctis ejusdem ossibus se se penitus expediat. (a) Quo in genere equus asino longe hebetior est. Quamprimum enim tigridem in propinquo esse percipit, urinam præ terrore mittit, atque sic percellitur, ut ne in fuga quidem præsidium quaerit.

(a) Confirmat hoc ipsum Molina *Lib. cit. p. 265.*

quærat, sed hosti ultro in prædam cedat. Crocodilos minores in terra facile dilaniat: a majoribus tamen caudæ ictu sæpe rejicitur, vel certe dentium aculeis discerpitur. In tranandis fluviis deprehensam crocodilus nullo negotio ad fundum detrahit suffocandam, ac subinde in ripam protractam otiose devorat. Licebit autem vires hujus Tigridis vel e casu unico æstimare. Equum prope coloniam arreptum ope unius pedum pertraxit ad vicinum fluvium, quem una cum præda facile transnavit. At ripa adversa scopuli instar abrupta, & ad orgyas aliquot exaltata obstaculum obtulit pene insuperabile. Evasit tamen ad crepidinem tribus reptans pedibus, equumque in silvulam mille disjunctam passibus deportavit.

Postquam humanum degustavit sanguinem, cetera animalia, utcunque prematur fame, fere fastidit. Dumprehendit hominem,

nem, caput imprimis dentibus corripit, jugulum subinde dilacerat, atque exundantem sanguinem haurit avidissime, corpus ipsum non adtingit. Cum quis fortuito eidem obviam fit, caveat, ne metum prodat, aut, quod periculosius, salutem in fuga quærat: tutius est ferocienti intrepide occurrere, audacter insultare, ac fuste comminari. Juve-rit etiam, si tempus, & locus sinat, in arborem tenuiorem forte oblatam celerrime evadere: sin autem truncus ea fuerit obesitate, ut amplecti eundem pedibus commode possit, insequetur fugientem, & absque dubio in terram detrahet.

Quando cadavere quodam pascitur, caput nunquam adtollit, nec quidquam ferè mandit, sed aviditate incredibili abliguritur duntaxat, ossa vero tanto comminuit fragore, ut horrorem incutiat intuentibus. Nunquam ferocit magis, quam cum catu-

los habet; tunc enimvero obvia quæque absque discrimine perimit.

Canes venatici, tametsi ceteroquin audacissimi, ut primum recentia tigridis vestigia odore deprehendunt, cauda submissa, pilisque arrectis, omnia metuere, & locum caute explorare incipiunt. Cum prope latibulum feræ deveniunt, in terra prostrati modo ventrem, modo dorsum eidem sic adfricant, ut villos una cum pelle detersisse putares: uno deinde impetu omnes adsiliunt, hostemque magno furore dilaniant.

Deprehensa in silvis, si propter ventris saturitatem fugæ diffidat, proximam in arborem celerrime emicat: sin autem ad cursum expedita sit, canes intrepide excipit, ac sæpe miserrime multat, nisi ab accurrente venatore tempestive contrucidetur. In planitie cursu præ pinguedine cito delassatur. Caro ejusdem, ut ut nitidif-

lima, ne ab ipsis quidem Indis passim editur. In silvis greges porcorum adfectantur, correptoque postremo, ac ceteris horrendo cum grunntu in auxilium adcurrentibus, securitatem in proxima arbore quaerit, nec inde, nisi tumultu jam sedato, descendit, praedamque depascitur. Sed & testudinum carne delectatur, quarum testas unguibus dexterrime aperit, & divellit.

Fluvium ingressa aquam pedibus anterioribus quatit, magnoque cum strepitu miscet; deinde se in ripam, tamquam in speculam, recipit, & ad felium ceterarum indolem piscibus adnatantibus insidiatur, correptosque pertrahit ad fluvii marginem, ac devorat. Genus quoddam avium praegrandidium gallis nostris, quos Indicos dicimus, haud multum ab simile, hunc in modum aucupatur: cum eas in propinquo esse animadvertit, vocem earundem inter dumeta scite imitatur, & errore soni adcurrentes

pre-

prehendit. Simili artificio aliarum quoque volucrum clamores solet prædandi causa æmulari. Anates densa inter gramina feris adrepens improvise obruit. Cicurare catulos incassum tentaveris; nunquam adimes nativam feritatem. Quidquid pinguedine tigridis imbueris, illud a muscarum importunitate magna ex parte liberabis, quo pacto equorum vulneribus Indi confusunt.

Non possum hoc loco non commemorare mirabilem eventum binorum pusionum, septimum ætatis annum vix egressorum. Deferebant ex horto coloniarum proximo contritum in pulveres piper Turcicum, utque tigridem in confini silvula improvise sibi occurrentem effugerent, in summos, ac tenuiores arboris ramos se recipiunt, cumque bellua evadere tam alte haud posset, protensis primoribus pedibus detrahere pueros conabatur. Qui piperis vasculum forte

portabat, objectu ejusdem arcere imminentem nitebatur, casuque factum est, ut aperto operculo piper in oculos ejusdem effunderetur. Sensit continuo morficantes pulveres, desiliit, sibi que ipsi oculos propter acrimoniam fricando eruit, ac eodem in loco adhæsit, dum ad perimendum pueri, caute ex arbore defluentes, parentem evocarent.

Tertium tigrinum genus, quales Autor noster tam vivas, quam mortuas complures vidit, nigerrimum est, bovis mediocris magnitudine, capite vasto, pedibus crassis, & carne distentis, oculis scintillantibus, horribili ferocia. (a) Maculis amplioribus, & reliquo corpore splendidioribus discriminatur, fere uti damascus floribus ejusdem coloris intertextis. Corporis longitudo ad
tres

(a) *Felis discolor* Linn. *Felis nigra* Erxleben Syst. Mammal p. 512.

tres facile ulnas pertinet. In tribus duntaxat coloniis deprehenditur, quæ nempe vastissimis silvis, ne ab ipsis quidem Indis hætenus penetratis, confines sunt.

Finem huic de tigride narrationi imponat eventus mirabilis, quem Autor his verbis exequitur. „Alter (casus) Patri cuidam „ Italo, defuncti Papæ Clementis XIII. „ fratrueli, Indos fugitivos persequenti; „ contigit. Semitam quamdam cum aliquot Indis sequebatur Pater sclopo itidem „ provisus, quo nempe & sibi, & comitibus provideret, quando duæ tigrides, „ inter se fortassis luctatæ, & semet insequentes eandem semitam cursu veloci ingressæ sunt. Dilapsis illico Indis, cum „ Pater jam senescens arborem ascendere „ nequiret, circumspexit ramum aliquem, „ e quo manibus prehensio se suspenderet, „ vidit, &, cum sclopum abjicere debuisset, ut manus expeditiores haberet, eo

„ altera retento ramum saltu facto adprehen-
 „ dit, & elevatis, quantum poterat, pedibus,
 „ tigridibus viam liberam dimisit. Sensit Pa-
 „ ter nescio quid blandi sub manibus, & , cum
 „ jam longius essent tigrides, ramum, cui
 „ adpensus erat, inspexit: & vidit serpen-
 „ tem, quem Hispani *Cascabel* a nolulis,
 „ quibus sonum edit, vocant, se utraque
 „ manu, utpote ramo incubantem, adpre-
 „ hendisse, ea tamen numinis providentia,
 „ ut sclopi clave caput ipsi contra arbo-
 „ ris ramum eliserit, atque se hac ratione
 „ a mortifero morfu liberarit. „

Animal, cujus popolare nomen Autori,
 qui illud semel duntaxat, idque annis pri-
 mis viderit, non amplius succurrit, lana
 vestitur densa, producta, & candida: cete-
 ra tigridis habet, ut adeo tigridem ovis
 pelle contactam crederes. Caput præcipue
 lana sic obnubit, ut oculos vix possis discer-
 nere. Quemadmodum vero viribus inferior
 est,

est, ita ferocia, & sæviendi cupiditate tigridem ipsam superat. Villi e corpore, ovis grandioris magnitudinem exæquante, ad terram usque dependent. Infestat minores feras. Caudæ Autor meminisse non potest.

Ursus formicarius, Hispanis *orfo homiyero* (a) urfis nostratibus, quibus ceteroquin corporis crassitudine par, longitudine superior est, minore pollet statura. Color illi niger, villi promissi, pedes crassi, armati tribus unguibus rotundis, acutis, digiti humani crassitudine, binis scilicet in parte plantæ anteriore, uno psittacorum more in postica, quos fere, ne atterantur, contractos tenet, plantaque introrsum flexa, super proximo pedum articulo gradi-

H 4

tur,

(a) *Myrmecophaga* Linn. & quidem verisimiliter *jubata* seu *Tamanoir* Buffon. Situm, & numerum unguium non videtur Autor bene observasse.

tur, ut adeo a pedite vel fuste sterni possit. Caput pro mole bestiae exiguum, nec circa ipsos oculos, ubi tamen plurimum excurrit, caput galli Indici superans; versus os autem continenter, in rostrum duarum spithamarum adtenuatur, desinitque in osculum perangustum. Sed neque oculi granum lentis excedunt; aures autem, quas a muribus accepisse videtur, vix adparent. Cauda ad ulnae procurrens longitudinem pilis utrinque convestitur spithamalibus. Foetum quotannis fundit unicum, quem etiam jam grandiusculum in tergo praevillis vix conspiciendum circumfert. Quanquam autem robore non cedat tigridi versicolori, in juventute nihilominus facile mansuescit, editurque ab indigenis.

Cum campi aequae, ac silvae nidis formicarum ubique exundent, eosdem pede, ut formicae irritatae erumpant, fodiat, linguam deinde ad spithamas duas exsertam in

earum examèn injicit, & postquam formicæ confertim eidem adhæserunt, celerrime retrahit, atque ita vescitur animal dentibus detritum. Si cingatur a canibus venaticis, in dorsum se projicit, canemque ceteris audaciorem unguibus correptum supinus sic constringit, ut ossa pene comminuat, nec, quod semel arripuit, unquam vivum dimittit. Eadem se se tuendi arte excipit tigridem, ita ut in arena ambo sæpe occumbant, sicuti eorum cadavera in mutuo interdum amplexu deprehensa adstantur.

Porcorum silvestrium duplex est genus. Majores, nostris apris haud multum absimiles, ac dentibus æque metuendi, gregatim oberrant. In tergo pone caudæ radicem glandulam, seu quemdam quasi umbilicum habent, e quo humorem quempiam lacteum irritati ejaculantur, cujus fœtore intolerabili

venatorem in fugam agunt (a) Caro hunc in modum irritati porci sæpius eluenda, & excoquenda est, ut sapere vel Indo possit. Venantem, more aprorum, non invadunt, sed naribus in altum sublati dentes ferali cum strepitu collidunt. Facile gregem integrum sternas, si porcellum inter fruteta corripas, oreque ejusdem obturato, in arboris cujuspiam deciduæ ramum evadas, deinde autem pervellendo ad ejulatum concites; tunc enim turmatim adcurrentes, atque arbori circumfusos sagitta, vel lancea nullo negotio perimes.

Alii minores sunt, ut fere nostri semestres, torque circa collum albo, cetera fusci, carne candida, & (b) gustui non inamœna. Unico in grege ultra mille numeres. Si vel hominem conspexerunt, vel canum latratus exaudiverunt, momento ad cavernas

---

(a) *Sus Tajassu* Linn.

(b) Forte *Cavia Aguti* Linn.

nas paratas, aditu angustissimas vel in cavas arbores se recipiunt. Indi prædæ aviditate cavernas obstructis effugiis perfodiunt, aut fumo ramorum viridum ingesto latitantes suffocant.

Ho nomenclatione a sono, quem solet edere, desumpta, vocatur animal cervo haud multum dissimile, capite duntaxat, faucibus, dentibus, pedumque digitis cani affine. Cursu non nisi mediocri valens scrutatur latibula murium, glirium, & cuniculorum, quos deprehensos in cibum dexterime effodit. Pellis calceos, & tibialia vix unquam adterenda suppeditat. Passim incedit pariter, & siquando alter ab altero disjungitur, vocula *ho* se mutuo provocant, eademque opera venatori produnt.

Cervorum in æstate greges tanto pererrant in campis numero, ut a sex Indis tres intra, quatuorve horas sæpe tricenis plures interimantur. Universe quidem, sed præ-

fer-

fertim qui hominem nondum viderunt, sunt admodum stupidi, ac ea corporis magnitudine, ut robustus sit equus, qui sub unius onere non succumbat. Sed caro succo destituta, ac insipida est. Cornua excelsa, & ramosa quotannis mense Martio solent pilosa quadam obduci cuticula, quæ priusquam exsiccetur, adeo sunt fragilia, ut vel manu difringi, atque a capite revelli possint, e quibus ad solem expositis oleum exstillat parandis medicinis aptum: animal vero ipsum toto illo tempore tabescit præ macredine.

Mirari sane quis possit tam immensam *equorum*, & *vaccarum* ubique occurrere copiam, cum annuis inundationibus, tigridum dentibus, indigenarum jaculis, & lanceis tot quotannis millia absumantur. Genus hoc ex Hispania primum propagatum, ad incredibilem in tanta pascuorum fertilitate excrevit multitudinem. Vaccis, & tauris cum primis abundat Paraquaria, ubi multa quot-

annis perimuntur millia pellis unius gratia, carne pro avium, & ferarum pabulatione in campis relicta. Apud Moxitas mira sunt tam boves, quam equi varietate, modoque corporis nostratibus nihilo inferiores, sed boves pinguedine potiores fastidium comedi pariant.

Simiæ varietate, & numero incredibili silvas replent omnes. Mensura caudarum æquat corporum longitudinem, cujus adnuculo se se de una arbore in aliam mirabili celeritate trajiciunt, &, si forte vestigium fallant, e ramis suspensæ manent. Catellos in humeris citra labendi periculum circumferunt: ceterum longissime absunt a jocis illis, & imitandi artibus, quibus Africanæ tantopere excellunt, cumque fructibus vescantur arborum, carnem suppeditant nutrimento opportunam.

Omnia pervidendi, atque explorandi curiositas perniciem iisdem non raro adfert.

Solent enim tigrides densa inter arbuta se sic occulere, ut videri quidem, non tamen etiam discerni possint. Simiæ proinde explorandi cupiditate ex arboribus certatim descendunt, & propius accedentes in ungues latitantis incidunt, neque id quidem immerito, sunt enim plerumque furaces, & damna segetibus Turcici tritici magna inferunt. Custode nempe digresso fruges turmatim invadunt, spicas silentio decerpunt, atque infra brachia ad arborem deferunt, ibique adpendunt: revertuntur autem denuo, & intra horam agrum depascuntur. Unde pervagata apud Indos est opinio, simias esse reapse homines, sed qui loqui dedita opera nolint, ne ad faciendum scilicet opus compellantur. Sed jam unum alterumve genus ex ingenti illa varietate delibemus.

Strumosa, Hispanis *Trapiceros* nomen a torculari, quo cannæ saccharariæ exprimuntur.

muntur, habent, cujus nimirum fragorem voce imitantur. Genus hoc est omnium maximum, par majoribus canibus, pilis, præsertim in facie, prælongis, ferox, tardum, una alterave struma præditum. Sclopo in arbore trajectum hæret ope caudæ ramum amplectentis pendulum, dum dimisso sanguine obrigescat. Sagittam emissam revellit e corpore, & in venatorem magnam cum ferocia retorquet.

Genus alterum (a) pusillum est, catellumque bimestrem modo corporis non excedit, ut adeo circumferri in vestium facculis possit. Colorem habet nigrum, flavum, aut rubeum, jubamque leonis instar perelegantem. Quæ candidæ sunt, pilis vestiuntur cetera breviculis, at in capite ornantur cæsarie nigra, instar capillamenti cujusdam promissa, facies tamen candida est; in qua ocelli cerulei mire rutilant.

Da-

(a) Forte *Simia Oedipus* Linn.

Damulæ aliæ silvestres, aliæ campe-
stres sunt. Illæ colorem præferunt prope
cineritium, nec e silvis facile egrediuntur:
hæ molem habent minorem, coloremque
fere cervorum, nec silvam, etiam a cani-
nibus impulsæ, facile ingrediuntur; nam pas-
sim in arbores, & frutices impeditissimos
incurrunt, ac proinde parvo negotio capi-
untur: at in campo aperto ea pollent cur-
rendi velocitate, ut tres interdum equos,
nostratibus hisce longe perniciores alterum
post alterum delasses, dum fugientes adse-
quaris, maxime si contra ventum, quod
plerumque solent, currere possint. Car-
nem mensis suppeditant optimam, paucos-
que intra dies sic cicurantur, ut intra se-
pta domestica etiam progenerent.

Melero Hispanis, incolis *Ororipoari* (a)
canis ordinarii magnitudine, cute nigra, pi-
lis

(a) Verisimiliter ad genus *Viverra* pertinens.
Clavigero in animalium a comite Buffon ignorato-
rum,

lis perpaucis, facie fimiæ, plantis, unguibusque caninis, auribus exiguis, quas nisi oculis proxime admotis præ adhærente cera videre non possis: nam apum receptacula per silvas quæritat; quorum foramella dentibus arrödendo sensim sic dilatat, ut pedem anteriorem commode inferere, favumque frustillatim eximere possit: neve ab irritatis apibus male multetur, totum semelle, ac cera inungit, quæ cutem ipsam pervadere, spiculaque mordentium eludere videtur, cum nec intumescat, nec doloris

vehe-

rum, aut non admissorum catalogo recenset animal ab Hispanis *Gatto Melero* dictum. „ Est, inquit, „ quadrupes feli simile: venatur aves in arboribus „ & mel apum avidissime confectatur. „ Procul dubio idem est cum *Melero* Autoris nostri; at e neutro liquet, ad quodnam sit genus referendum.

Blumenbach in *Viverrarum* genere recenset *Viverram mellivoram*, sed quæ ad caput bonæ spei in Africa habitat. *Handbuch der Naturgeschichte* edit. II. pag. 94.

vehementioris, uti cetera animalia, indicium præbeat. Cera huic folis, ipsiusque corporis calore solutæ adhærent arborum folia, cortices, & aliæ quisquiliæ, ut adeo ridiculum sit spectaculum videre animal tali vestimento undique coopertum. Ferocia pollet non mediocri; nam canem, quem dentibus arripuit, multis vulneribus fauciat.

Bestiam tardipedem, perfectissimum pigritiæ simulacrum, Hispani *Perico lihero*, indigenæ *Csuivana* (a) ironice vocant, quod utrumque animal velox, atque expeditum sonat. Agnelli recens effusi habet magnitudinem, colore fusco, unguibus acutis, capite simiæ. Vescitur fructu; & foliis arboris *Ambaibo*. In gradiendo lentitudinem hinc æstimes, quod pedes vix semel intra minutum commoveat, idque faciat vultu lugubri, mœstisque cum gemitu-

---

(a) *Bradypus*, an *tridactylus*? Linn. Vescitur foliis *Cecropiæ peltatæ* Linn.

tibus: neque se, nisi escæ, vel potionis causa loco facile movet, sed ramum quempiam pedibus complectens capite intra primores reclinato tanquam faccus immobilis pendet.

Genus quoddam tigrinum putat Autor *felem silvestrem* rectius vocari posse. (a) Modo corporis canem mediocrem refert, pelle versicolore, sed nigrioribus, & minoribus maculis, quam in tigride. Aves, & minora captat animalia. Si irrupere in cortem gallinarum possit, stragem edit memorabilem, solo earundem sanguine contenta.

Cuniculis redundant campi, qui nostris grandiores sunt, colore cineritio. Sicubi eosdem numero majore diversari incolæ animadvertunt, ignem herbis circum circa admovent, inque cavernas trepidos com-

I 2

pel-

(a) Verisimiliter est *Felis tigrina* Linn.

pellunt, & lignis exitus omnes intercludunt. Materia igne undique consumta, captivos e latibulis extrahunt, nec tamen id sine periculo faciunt, cum viperæ quoque, & alii venenati serpentes in eadem hæc receptacula igne compellantur.

Huc etiam pertinent *vespertiliones* *Moxitarum* tormentum, quorum non pauci columbis modo corporis æquales, aut etiam superiores sunt, dentibus armati acutissimis, in aere ferali cum stridore volitantes. Ut de innumerabili eorum exercitu ferre iudicium lectores possint, exscribam ipsum Autoris locum. „Negotii, inquit, „cujusdam causa ad Missionem D. Magdalenæ excurrebam, cumque sub vesperam „penes fluvium Missioni proximum confiderem, hora nempe, qua ipsi e latebris „prodire solent, strepitum a tergo percipi, qualem Austri illi, de quibus alibi „egi, commovere solent. Unde statui

extem-

» extemplo magnis passibus ad Missionem
» dictam reverti, & intra cubiculum me-
» tueri. Properanti obviam facti sunt bi-
» ni Missionis illius Patres, &, quo prope-
» rarem, quæsierunt: Austrum proximum
» an non audirent, reposui. At illi subri-
» dentes, vespertilionum turmas e domi-
» bus, ac Ecclesia egredientes indigitant,
» quos cum aspicerem, reti aliquo tectum
» aerem mihi videbar intueri.

» Missionem hanc vespertilionum copia
» alias omnes excessisse vel inde confirma-
» tur, quod sub auroram designati ad id
» Indi cum corbibus venire debebant,
» qui Ecclesiam, ejus ambitus, ac domum
» adjectam, quam Patres incolebant, ver-
» rerent, & aggestos nocturno tempore
» stercoris cumulos corbibus suis auferrent.
» Statuerant Patres, ut primum rigidior
» aliquis Auster ingruerit, partem tegula-
» rum, quibus Ecclesia tegebatur, depo-

„ nere, ac latentes subter iis vespertilio-
 „ nes occidere. Quod cum fecissent, In-
 „ di unius duntaxat tribus acciti, cum nec
 „ vigesimam Ecclesiæ partem detexissent,
 „ octuaginta prægrandes corbes occisis ve-
 „ spertilionibus impleverunt, longe plures
 „ impleturi, si multi alii non avolassent.
 „ Cumque viderent æquales corbes, unum
 „ elegerunt, ut occisorum numerum ali-
 „ quem inirent: mille viginti aliquot cor-
 „ bis ille continere deprehensus est. His
 „ si addas illos, qui in reliquis Indorum
 „ ædibus, qui in vicinis silvis degunt, ju-
 „ dicium aliquod de eorum copia ferre
 „ poteris. „

Homini perinde, ac pecori infesti sunt,
 &, quod Europæis creditu difficile accidet,
 est morsus ille subtilissimus, sensumque pe-
 ne fugiens, quo gallinas, & columbas so-
 mno sopitas ante enecant, quam dentibus
 adpetitæ expergiscantur. Adpulerat sub ve-

speram

speram cum nonnullis provinciæ Præfectis sacrorum curio Cartagenam, ceterisque infestationem vespertilionum incusantibus, ipse de ciniphibus unice querebatur, & comites suos irridebat; ceteris deinde lusu se se oblectantibus, confedit ipse in sella, ac indormivit. Aderant continuo duo vespertiones, & sanguinem alter e naribus dormientis, alter e raso capitis vertice sugere inceperunt. Accitus ad cœnam, cum non sine cachinno adfidentium cruore undique difflueret, tunc demum querelas sociorum justas fuisse malo suo credidit. Quid quod ex hisce crebrius repetitis moribus complures neophytos interiisse ipsi Moxitarum Parochi non semel testati sint?

Maxime nihilominus discruciare solent pecora, quorum cum sanguinem hauriunt, alarum motu auram adspirant lenissimam. Porro qui ex majorum genere sunt, carnem ipsam, impresso notabili vulnere, di-

lacerant, ut adeo necesse sit equos, & vaccas fere quotidie in septa cogere, ac vulnera a scatentibus vermibus repurgare. Pluvia imminente alarum usu veluti destituti passim in terram decidunt, & a pueris fustibus perimuntur. Sed & a quodam formicarum genere, a noctuis item multa milia interficiuntur. Quis crederet esse quasdam Indorum tribus, quæ animal tam fœdum, & infestum assum aut elixum in deliciis habeat?

Inter mammalia in terra, & aquis promiscue viventia primum occurrit *Danta*, vel *Anta*, Hispanis *Gran bestia*, animal corporatione ceteris omnibus præstans, vituli annui magnitudine, pedibus curtis, equi instar obesum, sed brevius, cauda præditum ad quinque aut sex pollices protensa, auribus grandioribus, colore cineritio, apud seniores in canitiem vergente, capite denique ad porci similitudinem conformato.

Cutis in tergo crassitudinem pollicis habet. Pedes anteriores ternis, posteriores quaternis sunt instructi unguis, quarum posticæ terram inter gradiendum non adtingunt. Pellem ori prætensam proboscidis instar, cum primis si irritetur, quaquaversus jactat. Cursu, ut asinus, graviore pollet. Silvas incolit fluviis, aut lacubus confines, in quibus quotidie se abluit. Vescitur potissimum arborum silvestrium fructibus; aut gramine, cum illis deficitur: rarius adparet in campis patentibus. Stomachus, & venter scatent examine vermium, unde forte existit vulgaris illa apud incolas opinio, Antam morbo caduco sæpius laborare, cui tamen admotis ad cor unguis ipsa medeatur: illud quidem certum, medicorumque testimoniis comprobatum est, unguas ejusdem morbo huic depellendo efficaces esse, quod ipsi sacrorum administri non semel sunt experti, qua

de re præclare scripsit Carvo de Samedo an-
nis 50. in aula Ulyssiponensi archiater. (a.)

Animal hoc, quod ab Indis, nisi fame
compulsis, edi non solet, noxium est plan-
tis tritici Turcici, quas pedibus, & molé
corporis sternit, dentibusque discerpit. Vo-
cem edit nullam, vehementer tamen fistu-
lat, maxime cum infestatur a canibus, quos
ut effugiat, in flumen se se præcipitem
agit, atque sub aquis non natando, sed in-
ambulando oberrat: emergit tamen, aeris
fortasse respirandi causa, sæpius, atque tunc
ab Indis lancea transfoditur. Aquam ut-
cunque exiguam adpetita nunquam deserit,
sed fetas in dorso arrigit, atque proboscidem
cum horrore intuentium jactat, canemque
arreptum misere dilaniat. Siprehendere par-
vulam

(a) Est *Tapir Americanus* Linn. Syst. Nat. edit.
XIII, sive *Hippopotamus terrestris* ejusdem edit. X. Si-
tum unguis Autor plane contrarium assignavit: pe-
des enim anteriores quaternis, posteriores ternis sunt
instructi.

vulam possis, facile cicurabis, ita ut canis instar herum affectetur. Bezoardus in Anta concretus ceteros omnes virtute antecellit.

Ababari (a) canis aquaticus, mensura corporis molossis nostratibus par, aquas quidem incolit, se tamen in riparum quoque cavernas recipit, ibique foetum suum effundit. Discrepat autem a marino, ut vocant, lupo plurimum. Pellis est colore cineritio subfusco, pilis minutis, sed byssi instar blandis; caput, & rictus, qualis apud Anglicanos canes, dentes acutissimi; cauda oblonga, solida, complanata; pedes breves, digiti membrana ad natandum instructi; aures perexiguæ. Genus hoc gregatim natat in fluviis, capiteque ultra sum-

mam

(a) *Castor Huidobrius* Linn. edit. XIII. Vid. etiam Molina Lib. cit. pag. 253- qui primus animalis hujus notitiam dedit.

nam aquam arrecto navigantes oblatrando diutissime insequitur. Ferocia, ac viribus pollet fidem pene superantibus. Spectavit Autor noster unum a fluvio nonnihil disjunctum, & a canibus tredecim circumventum, quos ad unum omnes dilaniasset, nisi fustibus, & cultris indigenarum adcurrentium peremptus fuisset. Sub toto hoc certamine in pedes non consurrexit; sed piscis instar humi se se volvit, & quasi e meris nervis compactus esset, in partes omnes jactavit, canesque ictu caudæ interdum prostravit. Si fame laboret, emergit gregatim e cavernis magno cum ejulatu, & agmen omne per totam alvei latitudinem se se veluti distribuit; procedit deinde, dum in majores pisces incurrat, quos junctis viribus persequitur, captosque in ripa depascitur. Nulum est genus piseium, quod hostes hos effugiat, nullum animal, quod adgredi eosdem audeat: crocodili ipsi ad agminis hujus

præsentiam exterriti in terra perfugiunt
quærunt. Si in navicula prætereunte gal-
lus fortasse cantet, vel remiges latratum
eorum imitentur, concurrunt illico, & fu-
gientes etiam horæ dimidio persequuntur.
Caro animalis hujus edi quidem solet, odo-
re tamen ingrato dissipit.

Capiguara (a) colore fusco, porco
grandiori adfinis est, nisi quod aures mino-
res, caput vero, & os ad leporis similitu-
dinem conformatum, duosque dentes utrin-
que tantummodo habeat, cauda vero de-
stituatur, sicuti Fig. 1. exhibet. Herbis
prope aquam vescitur, in quam compulsus
a canibus mergitur quidem, ferre tamen
diu eam non potest, sed paulo post emer-
git, ac e ripa sagittis transverberatur, car-
nis palato sapientissimæ gratia. Si domi edu-
cetur, mansuescit.

Pei-

(a) *Cavia Capybara* Linn. edit. XIII seu *sus hydrocharis* ejusd. edit. XII.

Peirina (a) leporem, cui ceteroquin similis est, superat magnitudine, pelle tamen est coloris plumbei, maculis albis inspersis. Cum venatores pertimuit, in cavernas, vel arbores cavas se se subducit, nisi lacus, in quem confugiat, in proutu sit. Persistere tamen sub aqua nequit, sed post paulo emergit, & transfigitur. Herbis vescitur, præbetque carnem teneram, candidam, succi plenam, & edenti sic arridentem, ut opinione curionum omnium nihil simile possit Europa mensis sive e ferarum, sive ex avium genere subministrare.

C A P U T II.

De Avibus.

Agmen ducat, quæ Hispanis *Gallinazo* (b) indigenis *Hiha* dicitur, pavonis magnitudi-

---

(a) Verissimiliter *Cavia Paca* Linn. edit XIII., sive *Mus Paca* ejusd. edit. XII.

(b) *Vultur Awa* Linn. Privilegio per totam Americam gaudet, ut ne liceat eum occidere.

tudine, cauda destituta, colore in nidis candido, at deinceps aterrimo. Collum nigra cute inductum implume est, edique præ fœtore non potest. Copia ubique occurrit incredibili, nec sine peculiari Dei providentia: nam quidquid est uspiam sordium, aut cadaverum odore allecta devorat, aeremque repurgat. Inter incolarum domicilia adeo familiariter inambulat, ut cicurem, atque domesticam crederes: genera nihilominus armorum omnia sollicitè devitat, quibus conspectis se se momento in loca tutiora recipit.

Quid sine his avibus faceret Paraquaria, ubi propter pelles in Hispaniam administrandas vel intra mensem quinquaginta, & amplius taurorum millia occiduntur, cadaveribus per campos sparsis? Quid consilii caperent Moxitæ iis mensibus, quibus lacus, fluviique minores exsiccantur, & putridis piscium corporibus late omnia fœdantur?

Pueri hancum exiguum chordæ longiori adfixum carne contegunt, inque plateam temere ejiciunt, quem advolans Gallinazo continuo devorat, & capitur: & plumis evulsis, alisque folis relictis, iterum dimittitur, & tunc a ceteris rostro confixus devoratur. Certe tam sunt aves istæ carnis avidæ, ut bubulam mulis, aut hominum humeris deportatam sine metu præsentis periculi adgrediantur, &, ne quid dissimulem, cum Indus ventrem in propatulo pro more gentis exonerat, non dejecta modo illico diripiunt, sed ipsam etiam sedentis clunem crebro invadunt. Illud præterea hac aviditate adferunt emolumenti, quod tigridem, si forte correptum animal depascatur, prodant venatoribus: adsunt enim magno numero locum circumvolitantes, tigridique passionem convivæ non invitati rapacitate sua reddunt laboriosam.

Partibus equarum, & vaccarum cum primis insidiantur. Fœtui in lucem edito oculos primum effodiunt, deinde umbilicum carpunt, tergum denique adhuc tenerum dilaniant, atque ita multos quotannis hinnulos, aut vitulos perimunt. Sed prædatio ista in primis tantum partibus succedit: nam matres periculo admonitæ deinceps fœtandi causa in silvas se recipiunt, nec prius inde proles educunt, quam cum jam non-nihil convaluerunt. Habent autem quasi ducem quemdam, aut regulum *Jyocfere* pavonis nostri habitu, plumis candidis, cristula rubra, oculis unionum instar pulcherrimis. Hæc prima se se in altum tollit, cetera turba pacate sequitur ad eam usque altitudinem, ut vel Indorum, cetera perspicacissimorum, aciem effugiat, unde tanquam e specula omnem perlustrat regionem, & sicubi cadaver piscis, aut crocodili secundo flumine devehi conspicatur, cer-

tatim adfidet, atque ita navigando epulatur. Regulus ceteris audacior oculos bimestri quoque vitulo effodit, cogitque lenta morte contabescere: ceterum tam hic, quam reliqua volucrum istarum familia voce penitus destituitur. (a)

Stru-

(a) Tametsi infuetum non sit aves gregarias quemdam veluti ducem sequi, quod de Paradisea vulgo traditur, & nos quoque in gruibus nostris, & feris anseribus, cum peregrinantur, observamus; illud tamen in genere hoc insolens videtur esse, ut dux ille, seu regulus colore, corporisve modo a reliquo marium, atque feminarum grege discriminetur. Jacquin certe, qui mores horum vulturum, omnemque vivendi rationem minutatim descripsit, nullam peculiaris hujus reguli facit mentionem.

Ceterum cum Autoris narrationem Gilij quoque confirmet, vero videtur esse simile gregi Aurarum miscere se interdum quempiam ex illo vulturum genere, quod Linneo in Syst. Nat. edit. XIII. *Vultur Jota* dicitur, & quod primum a Molina pag. 235. fuit descriptum. Vultur hic colore, ac magnitudine parum ab Aura differt, sed caput cute rubra rugosa obductum habet, inque prima juvenia albus est, et cum ætate sensim nigrescit. Facile illum Au-

Struthio magnitudine avium omnium princeps si collum extendat, humeros equis rostro adtinget. (a) Juniores cineritio, adultiores albo sunt colore, qui apud seniores in nigrum degenerat. Vagantur per campos passim, & vescuntur locustis. Pluviam voce tam funesta, & lugubri denunciant, ut nemo sit, qui domi hospitem tam importunum velit alere. Capiuntur ab indigenis non tam edendi, quam plumarum gratia. Cursione folis cedunt campestribus damulis: certe præstans sit, oportet, sonipes, qui fugientes consequatur. Ova ponunt gustui arridentia, & prægrandia, usibus iisdem, quibus apud nos, quæ

K 2

gal-

---

re sua in societate patiuntur, cum fœtore, ceterisque moribus maxime cum iis conveniat. Videmus certe nos etiam quotidie gregi corvorum cornices, ac monedulas comites se jungere, cumque iis familiariter versari.

(a) Est *Struthio Rhea* Linn. distinctus ab Africano pedibus tridactylis, cum Africanus pedes habeat didactylos. Vid. etiam Molina Lib. cit. pag. 232.

gallinæ suppeditant, defervitura. Super temere congestis herbis enititur unicus etiam septuaginta, partim incubatione, partim solis calore excludenda. Ut primum incubare cœpit, ovum unum extra nidum seponit, illudque pullis jam exclusis pertundit, ut scilicet muscis, aliisque insectis fœtore allectis pasci tenelli possint. Arma struthio, quibus hostem impetat, nulla habet, sola pedum velocitate securus.

Ad hoc genus volucrum revocat Autor aves quasdam minores pavonis magnitudine, quas Hispani *Phasianos* pro arbitrio vocant, cum ceteroquin nihil plane cum his commune habeant. Idem his, qui struthionibus majoribus, cibus, eadem pene currendi velocitas, nisi quod citius delassentur. Evolant interdum ad arboris mediocris altitudinem, verum persequentes fuga potissimum eludunt. Rostrum, & pedes rubent, plumæ colorem præferunt plum;

plumbeum, albo intermixtum. Cibum indigenis gratum subministrant.

Condor accipitris genus, altissima alpium Peruanarum juga incolit, tantarumque perhibetur esse virium, ut vitulum unguibus correptum e subjectis vallibus in summos montium apices deferat. Verum fides sit penes alpium accolas, qui ista perhibent; Autor enim noster monstrum hoc avium nunquam vidit. (a)

Coremo expansis alis ad duas, & dimidiam ulnas pertinebit: candidus est totus, nisi quod circa caput rubra quadam exornetur fascia. (b) Pedes habet præaltos,

K 3

ca-

(a) *Vultur Gryphus* e maximis aeriis incolis. Vultures hi vitulum non abripiunt, sed siquem a matre longius sejunctum deprehendunt, plures in illum plerumque præcipites irruunt, alis expansis contegunt, oculos effodiunt, & in loco ipso dilaniant. Vid. Molina Lib. cit. pag. 237.

(a) Idem videtur esse, quem Gilij, nescio qua de causa, *Picorum Regem* adpellat, Hispani vero *Soldaro*.

caput nigrum rostro terribili instructum, quo piscem luciis nostris maximis æqualem abripit, quem si ad ripæ marginem deprehendat, primum rostro clauso spinam dorfi elidit, deinde adprehensum devorat. Nidum mediis in campis e gramine congerit, herbasque ad decem, vel undecim passus circum circa omnes evellit, atque ita ova ab incendio omnia undique depascente, perque arefactum gramen in immensum serpente, præservat.

Pavonum agmina in iis potissimum oberrant silvis, quæ arbore cacao abundant; nam-

---

dato vocant, forte propter corporis molem, & pedum proceritatem; aut propter gressum gravem, & quasi ad numerum compositum. Avis hæc triginta vel quadraginta libras adpendit, habetque tam collum, quod prælongum est, quam caput nigra pelle convestitum, qua Hispani pro sacculo tabacæ fumo destinata (Dohányzsatskó) utuntur. Quantum ex imperfecta utriusque Autoris descriptione conjectare licet, videtur esse *Mysteria Americana* Linn. quacum cetera congruit, nisi quod Linneus *Mysteriam* nidum in proceris struere arboribus adserat.

nam nucleos, e quibus chocolata confit, cum primis amant. (a) Varia sunt magnitudine, edules omnes. Sapore ceteris, corporisque modo *Guacui* eminent. Mas colore nigro, & crista e plumis concreta subtilissimis se se discernit, pedibus duntaxat, ac rostro rubentibus: femina tigridis instar versicolor est. Ille vocem tigridis noctu perfecte imitatur. Genus hoc facile mansuescit, & domi quoque propagatur. (b)

Psittacorum infinitus est numerus & varietas, mira colorum vividissimorum elegantia. Minimi passeris nostros haud superant, nec fere quidquam loquuntur. Qui e majoribus maxime dociles sunt, colorem habent viridem, in summo tamen vertice flavum, eundemque in extremis alis rubro tinctum: alii, duntaxat garruli, alas præferunt vio-

K 4

la-

(a) Pavo est Asiæ, Africæque indigena; sed *Crax* Americam incolit.

(b) Verisimiliter *Crax Pauxi* Linn.

laceas. *Horo* omnium maximus æquat gal-
 linas, colore purpureo, si alas demas,
 parte interiore auri instar fulgentes. Cau-
 da octo, decemve plumis ruberrimis, ad
 spithamas duas protensis constat, quibus
 indigenæ frontalia sua diebus solemnioribus
 exornare solent. At aures obtundit rauce-
 dine. Sunt etiam alii eadem magnitudine,
 colore cetera cæsius, sed infra alas, & in
 pectore ad flavum vergente. Cum verò
 Indi rubro maxime delectentur, eundem
 arte quoque procurare norunt. *Psittacis* ni-
 mirum ceruleis plumas e cauda, alisque e-
 vellunt, & cutis nudatæ foramella succo
 bufonum replent, neve diffluere possit, ce-
 ra oblinunt: hoc pacto adsequantur, ut
 plumæ denuo succrescentes sint ruberrimæ,
 neque deinceps degenerent. (a)

Per-

(a) Ars plumis avium colores, natura ipsa ope-
 ram adjuvante, conciliandi videtur pluribus in Ame-
 rica populis esse familiaris. „Indi ad fluvium *Oya-*

Perdices tam silvestres, quam campe-
stres colore, & carnis insuavitate a nostra-
tibus vehementer dissident; priores tamen
pennis præditæ ceruleis cibum præbent ali-
quanto suaviorem.

K 5

Ac-

„ *pok*, inquit Condamine, norunt artem Psittacorum
„ plumis colores novos indendi: his enim leniter e-
„ vulsis, plagas ranarum quarumdam sanguine im-
„ buunt. Forte autem arcanum omne in eo situm.
„ est, ut partes, in quibus pennas coloratas obtine-
„ re velis, acri quodam liquore percurras: forte
„ neque hoc, neque alio opus est medicamenti gene-
„ re, ut idem consequaris. Nam quid insolentius?
„ an videre pro viridibus, quas avi evulseris, plumis ru-
„ beas, flavasve succrescere? an, quod in dies expe-
„ rimur, in equi cicatrice candidos pro nigris pilos
„ succedere? „ *Beschr. einer Reise in das innerste der*
Sud - America pag. 308.

Verum vix erit, qui sibi persuadeat, Indos absque
medicamenti cujusdam usu plumas coloris certi, ac
determinati ex avi elicere, & rem, cum rubeum præ-
cipue colorem deament, fortunæ unice committere.
Diligentissimus naturæ indagator Reaumur narrat Ita-
lis aucupibus in more esse, ut coturnicibus tempore
verno pennas evellant, seque in gallinarum plumis
idem fecisse experimentum, nihil tamen de coloris
mutatione in plumis succrescentibus meminit, quod
facere vir diligentissimus non utique intermisisset.

Accipitres alii avibus, alii piscibus nutriuntur. Illi mensibus, quibus campi incendi solent, cortibus admodum infesti sunt: hi tametsi præ altitudine cerni in aere vix possint, ut primum tamen piscem aliquem in aquis conspiciantur, fulminis instar præcipientes irruunt, ac ungue correptum in arborem proximam deferunt.

Quæ Indis *Tarara* (a) nobis corvus aquaticus dici potest, tanta occurrens ubique copia, ut ipsa interdum arborum folia contegat: in fluviis, & lacubus omnibus die tota piscatur. Demergit se se, atque infra aquam etiam contra torrentis cursum tanta fertur rapiditate, ut pisces adsequatur, captosque proxima in arbore depascatur.

Quanta in hac camporum immensitate, lacuumque, & fluviorum frequentia *Anatum*

(a) Ad genus *Pelecani* pertinens.

tum esse multitudo debeat, facile cogitatione quisque adsequetur. Maximæ ab Hispanis *Reales* (*b*) seu regales dicuntur, superantque anseres modo corporis, colore nigro, at sub alis candido, carne arida, & aspera: ceteræ blandiores sunt. Tanta harum ubique obversantur agmina, ut folem nonnunquam eripere videantur, clangore incredibili, atque colloquentibus, cum se mutuo vix intelligant, permolesto. Indus earum greges in campis sæpe invadit, & equo defiliens fuste maximam stragem edit, cum scilicet mutuo se se impediens omnes simul avolare nequeant.

Le-

(a) Anates has (*Patos Reales*) Molina sic describit: „Anas caruncula compressa, corpore ceruleo, „subtus fusco, torque albo, anate boschade (vulgari „nostra) multo major.„ pag. 206. Noster colorem ceruleum obscurum non videtur a nigro satis differuisse, in ipsa etiam corporis mole dissentit. Ceterum plures autores anatis hujus meminerunt, quin legitime eandem descripserint: Molina tamen censemus plurimum esse deferendum.

Lekeleke, alias *Terotero* mole columbæ, pedibus rubris, colore cineritio, sed plumis candidis intermixto, in exteriori alarum parte armatur unco quodam osseo. (a) Anatum comes individuus, & noctu, diuque quodammodo custos, si minimum exaudivit strepitum, aut venatorem a longe vidit, conclamat illico, & anates de quærenda securitate quasi admonet, ut adeo incolæ pro anatum, & gallinarum suarum tutela eundem domi interdum educant. Quodsi anates se se proripere cunctentur, circumvolitando suis illis uncis modo anates, nunc caput ipsius venatoris impetit, dum denique avolando periculum effugiant. Nidos in campo patente prope aquam construit, quibus Indi studiose solent

---

(a) Indubie ad *Parras* Linnei pertinet. His, quæ Autor de hac avi narrat, similia refert Jacquin de *Parra Chevaria* Linn. & Molina de *Tarra Chilensi*, quæ tamen, collatis inter se descriptionibus, diversæ ab hac nostra species sunt.

lent infidiari; raro tamen deprehendunt pullos; nam mater nunquam in eorum vicinitate, sed loco remotiore confidet, ne quærentibus præsentia sua indicium faciat.

Turdum vocant Hispani avem undique nigram, Europæis grandiolem, in palmis summisve domorum fastigiis nidos componentem. Cicuratur facile, estque multum facetus, & finis interdum nequior, avesque Americanas omnes cantu excellit. (a)

Jabirei passeribus nostris garrulitate, audacia, & reliqua indole non multum dissimilis, qua etiam de causa nomen istud, quod diaboli avem sonat, accepit. Pluviam diei insequentis, cælo etiam adhuc sereno,
 sic

(a) Videtur esse *Turdus Curæus* Linn. Syst. Nat. edit. XIII. Molina, cui prima avis hujus descriptio cum hac nostra consentiens debetur, id præterea addit, carnem ejusdem ad ossa usque nigram esse.

fic annunciat, ut ejus præfagia rarissime fallant. (a)

Cobé, feu *canis*, turdo minor, plumis nigerrimis, plerumque gregatim sturnorum more pervolat. *Canis* vocabulum idcirco obtinuit, quod latratum ejusdem voce satis naturaliter exprimat, atque tigrides infestetur, quibus occurrentibus latratus ille est continuus, & longe quidem vehementior.

Icfare, (b) Auctori nostro *Rhinoceros* avis est sat grandis, plumis vero detractis corporis exigui, pellem quasi vento inflatam, & pediculis undique exuberantem carnis loco exhibens. Socialiter circuit, nidosque in arborum verticibus construit. Os in fronte

te

(a) In insulis Guada'oupe, & Martinica *Diabolum* vocant avem gallinæ magnitudine, pedibus palmatis, brevibus, rostro recurvo; quod idcirco notamus, ut adpareat nihil esse in historia naturali regionis cujusdam describenda nominibus vulgaribus tribuendum.

(b) Est *Palamedea*, sed an *cornuta* Linnei?

te gerit quatuor circiter digitos longum, calami scriptorii crassitudine, colore subobsuro, cujus vim in medicinis conficiendis rerum Americanarum scriptores deprædicant.

Ineari, quod aquæ adpetentem significat, silvas quidem incolit, aquam tamen proximam iter in calida illa regione facientibus certissime indicat: tamen autem corporis modo carduelem nostram non excedat, sibilum nihilominus edit ad leucæ quadrantem facile exaudiendum. Lingua ferrulæ refert similitudinem, e qua ramuiculi tenues tanquam e plumula utrinque prominent. (a)

Fa-

(a) Eadem fortasse est, quæ in Paraquaria *Guirape*, id est *avis sonora* adpellatur, quæque, tamen mole exigua, sonum tamen æris campani instar satis vehementem edit. vid. Charlevoix Hist. du Paraquay l. 7. Referri fortasse potest ad genus *Rampastos* propter linguæ conformationem, quæ generi huic propria est. Quia tamen Autor rostri ultra modum magni non meminuit, rem in ambiguo relinquere cogimur.

Fabrum lignarium vocant Indi aviculani mediocrem rostro solido, plumis conveſtiſſimam elegantiffimis. (a) Sectatur arbores a certo formicarum genere exefas, per quarum truncos recta aſcendit, ſcrutando foramina formicarum, quæ cum deprehendit, rostro tanto cum ſtrepitu pulſat, ut fabrum lignarium ſua in officina perſtrepere credas. Formicas ad tumultum confertim effuſas maxima cum voluptate ligurit.

Sirapuki, quod genti ventum vehementem ſonat, eſt avicula paro non major, quæ dum alis volat explicatis, nullum plane edit ſtrepitum: at cum eaſdem vibrat, aerem illo cum ſtridore ſindit, quem virga contra
auram

(a) Eſt *Ficus lignarius* Linn. de quo Molina hæc ſcribit: „Tametiſi avis hæc turdo paulo minor fit, „roſtro tamen prædita eſt tam valido, ut non in ſic- „cis modo, ſed in viridibus etiam, vivisque arbo- „ribus foramina excavet, in quibus nidum ſibi con- „ſtruat. Unde multas enecat arbores fructiferas, „
Lib. cit. pag. 209.

auram celerrime mota ciere solet. Unde cum agmen integrum prætervolat, vehementioris venti imaginem auribus imprimit.

Honore volucris nigra, columbæ magnitudine, rostrum habet aduncum corpore ipso fere prolixius, & crassius, colore nigro, flavo, & rubro permistis, unde quidam pyxides, alii capas pulveri pyrio adservando tornare solent. Effigiem ejusdem fig. 2. exhibet. (a)

Picaflor Hispanis dicta minima est omnium, quas Noster unquam vidit, nomen inde sortita, quod succo florum vescatur. Colores habet fere omnes mira varietate permistos, eosque elegantissimos. Minuta est adeo, ut unciam una cum plumis vix adpendat. Rarissime confidet, sed de flore in florem assidue pervolitat. (b)

Sunt

(a) Etiam ad genus *Ramphastos* Linn. pertinet.

(b) Vulgo dicuntur *colibri*, & ad genus *Trochilii* Linn. omnes referuntur.

Sunt præterea aviculæ, quæ vaccis, equisque infidentes ex eorum ulceribus vermes excipiunt: sunt contra minores accipitres, qui vulnera evulsis circum carnibus augent, & exasperant, ut adeo misera hæc jumenta interdum in silvis cogantur latitare, neque ad pasturam egredi, nisi nocte concubia, audeant. (a)

Digna ad extremum est animadversio, non Autoris modo nostri testimonio, sed omnium univèrsè viatorum voce confirmata, qua caput hoc de avibus concludamus: duplex

---

(a) Aves hæc *Crotophagæ* Linn. acaros ricinos, pecora hæc dire divexantes confectantur, & a jumentis hisce adeo non repelluntur, ut tauri etiam ferocissimi, caudæ leniter motæ indicio, sessores ejusmodi gratissimos sibi esse testentur; quin feruntur etiam procumbere, ut iis omnia scrutandi suppeditent occasionem. Idem fere apud nos corvi, cornices, & sturni officium præstant. Quæ autem vulnera, carnibus revulsis, augere dicuntur, fortasse non carni pecorum, sed larvis oestrorum inhiant, quæ cum sæpe sub cute profunde lateant, sine vulneris exasperatione protrahi non utique possunt.

plex nimirum Europæas inter, & Americanas discrimen intercedere. Imprimis enim nullum omnino est in Europa genus, quod in America perinde reperiatur: nam tametsi quædam, uti turdi, perdices, pavones communi gaudeant nomenclatione, semper tamen est maxima in voce, colore, magnitudine, ac specie ipsa dissimilitudo. Deinde nostratibus cantum, atque vocis amoenitatem; Americanis contra pulchritudinem, & miram colorum varietatem mater natura contulit. (a)

L 2

CA-

(a) Quæ de naturæ providentia Autor isthic meminit, valent fortasse apud Moxitas: universæ autem in America vix obtinent. Certe Molina, Gilij, cum primis autem Clavigero^r contendunt aves in America reperiri cantu lusciniis nostris conferendas. In his præcipue numerant *Turdum polyglotton* Linn. & *Loxiam Cardinalem* ejusd. vid. Clavig. Storia antica del Messico T. I. pag. 89. Gilij Sagg. di Storia Americ. T. IV. pag. 292. Quid quod ipse Buffon, cetera cantum avium Americanarum plurimum vituperans, non diffiteatur vocem Turdi polyglotti esse suavissimam?

CAPUT III.

De Piscibus.

Primum inter pisces locum illi dabitur, cui Moxitæ *Hiboi*, Hispani *Bufseo* nomen indiderunt, candido scilicet, ac sæpe ultra quinquaginta libras adpendenti, qui gregatim innatat in fluviis, & aquam naribus efflat. Os fere acipenseris, seu sturionis, dentes autem habet acutissimos. Insectatur genus omne piscium iisque caudam, & pinnas cum tanta undarum commotione refecat, ut lintribus minoribus præsentissimum adferat naufragii periculum. Carnis vix quidquam habet, idque foetidum. Lusitani cum oleo amygdalorum, quod e palmarum cocis eliciunt, destituuntur, piscis hujus pinguedine lumen solent alere.

Inter nobiliores reputatur *Paku*, seu *Csaiy*, triginta, & amplius librarum, squamis vestitus pulcherrimis. Vescitur fructibus

bus certarum arborum in aquam decidentibus. Hamum, quo capi solet, nisi confiat e duro chalybe, comminuit dentibus ad equinorum similitudinem plurimum accedentibus. Caro, quam mensis præbet, bubulam imitatur. Sæpe sic est famelicus, ut hamum nondum demersum e summa aqua profiliens devorare velle videatur.

Struthionem aquaticum vocant piscem, quem Noster videre extra aquam nunquam potuit, intra quam ea est agilitate, & velocitate, ut capi nulla poterit arte. Corporis conformatione *struthionem* non inepte refert: describi tamen haud potest, cum nonnisi prætervolans fuerit sub aquis ab Autore visus.

Masena nomen stolidi e re ipsa habet, totus fere caput est, librarum nonnumquam quadraginta, ventre flavo, ac tergo fusco, solis indigenis præbens epulum. Postquam cum esca hamum voravit, non se loco com-

movet, sed trunci cujusdam instar immotus hæret, hamumque retractum sine repugnantia ulla sequitur. Stridet quemadmodum janua, cujus cardines non unguuntur. Si chorda dirupta se se cum hamo faucibus inhærente liberet, alterum oblatum pari facilitate arripiet, & si a piscatore fuste multatus abjiciatur, tamen tertium quoque hamum simili stoliditate abliguriet.

Torpedinem barbari *Acfanepi*, (a) seu cingulum genii illius *Acfanei* vocant, quem illi rebus omnibus inesse & præesse arbitrantur. Serpentis potius, quam piscis habet similitudinem, maxima hominis mediocris brachium æquat crassitudine, cum binarum ulnarum longitudine, colore fusco: sunt tamen etiam breviores, & graciliores flavescentes, ceterum anguillæ multum adfines. Oculis membranæ quædam, instar
auri-

(a) *Gymnorus electricus* Linn.

auricularum, imminent, quas etiam extra aquam movent diutissime, at pinnis destituuntur. Cavernas riparum amant, nec palato dissipiant, sed nimia pinguedine stomachum plerumque movent.

Siquis eosdem vel digito adtrexerit, sentiet in toto corpore, cum primis autem in brachio, talem succussionem, & a minoribus quidem majorem, qualis a lagena electricitate imbuta imprimitur: ictus autem iste tunc est violentissimus, cum inter vibrandum membranas illas oculis imminentes commovent. Idem plane experiuntur, qui illas pedibus calceatis, baculo, aut manu panno inducta contingunt. Indi piscatoris hamum torpedo arripuit, at ille succussionem per chordam, & baculum propagatam excepit tantam, ut in terram nihil tale metuens corruerit. Alius sagitta eam tranxit, cumque trajectam socius, adprehensa sagitta, ex aqua sustollere vult, pe-

de in eandem impedit, & adeo concussus fuit, ut pronus in fluvium procubuerit. Eadem est in equis, & canibus experientia: certe cum die quadam canes cumulum torpedinum in ripam ejectarum temere calcarent, continuis earundem ictibus sic divexabantur, ut aerem ululatu non aliter, quam si fuste caderentur, compleverint.

Sed & pisces, reti una cum torpedine conclusi, vim prorsus eandem persentiscunt, & vicibus repetitis sic exiliunt, ut saltare intra rete crederes, id quod interdum etiam sine ejusdem ad tactu evenire videtur. Cum enim pisces retibus magno numero exenti funiculis in cimba deligarentur, adjectis torpedinibus, omnes, tametsi ab iisdem disjuncti, motitare se se, torquere, atque subsultare cœperunt. Contra accidit in hominibus; si enim bini manibus se se prehendant, ille duntaxat succutietur, qui torpedinem adrectaverit, nec ullus ho-

minum quidquam ab eodem unquam patitur, qui illum nulla corporis sui parte, vel instrumento attingit, discrimen istud indigenis ipsis demirantibus.

Autor cum sciret sensum istum permolestum quidem, at solum momentaneum, & innoxium esse, sæpe obfirmavit animum ad piscem hunc e terra sublevandum, sed irrito semper conatu, cum nervi digitorum velut obtorquentes officium negarent, atque adprehensum dimittere cogerent. At neque indigenis, ut ut crepundiis, quorum sunt cupidissimi, variis propositis, res unquam cessit e sententia. Advenerant die quodam cum Præfectis duæ militum Hispanorum centuriæ, adversus Lusitanos educendæ, quibus Noster bonam sacchari portionem addixit, siquis piscem reti adducendum comprehenderet, ac elevaret. Risere conditionem, cum viderent torpedinem opinione sua longe minorem. Verum Præ-

fectis ipsis nequidquam instantibus omnes, quotquot tentamen adgressi fuerunt, conatus destituit; feriebantur enim non sine adstantium cachinnis ita, ut repetitis tentaminibus brachia pene obrigescerent. Inventus tamen fuit e vicinia sacer curio, qui torpedinem impune tractavit, & propterea a Moxitis *Motire*, seu Acsanæ cliens proclamabatur. Siquis alter in illius manibus eandem tetigit, consuetam salutationem reportavit.

Csiagnanaina, Lusitanis *Piratinga* mole, pisces Moxitarum omnes superat, ac libras non raro quadringentas adpendit: ventrem habet candidum, dorsum cineritium, caput adplanatum, longitudinem quatuor fere ulnarum, carnem palato sapientem. Hispanus quidam cum irretitum retinere manu haud posset, funem retium corpori suo circumligavit; at e navicula dereptus momento disparuit. Moxitæ funem remo in
aquam /

aquam injecto adnectunt, & ab irretito abripi sinunt, navicula vero, viam remo indicante, tam diu insequuntur fugientem, neque conquiescere usquam patiuntur, dum delassatur denique ad ripam nullo negotio pertrahant.

Idino, qui Hispanis *Raja* dicitur, formam orbis inversi refert, ulnam diametro interdum adæquantis, cauda rotunda, nec raro fesquispithamali, robustis armata aculeis, prope cujus extremum spina comparet quædam ossea duorum, triumve pollicum, quam in partes omnes versat pro arbitrio; maritima genere hoc armaturæ caret. Delectatur in fluviis arena, in qua demergit se se; si fundo insidentem, hamoque captam inde coneris avellere, funem ante rumpes, quam avellas: at, si cutem, qua terræ adhæret, tantulum commoveat, jam vel a puero facile sustolletur. Aculei caudæ insidentes videntur veneni quid-

quiddam continere; nam qui pede nudo eosdem calcant, doloribus solent divexari. Siquis autem ipsum Rajæ corpus calcavit, spina illa ossea subitæ caudæ vibramine sic feritur, ut sanguinem fundat, acutosque inter dolores feбри vehemente corripitur, ac se desperati instar in terra volutet. Unde incolæ malum hoc semel experti, si flumen vado transeundum sit, fundum sagitta, vel baculo ante pertentant, ut latentem in via hostem in fugam agant.

Verum Indi sicuti plerumque resides, ita vicissim sunt temerarii, nec vel suo periculo sapiunt: certe Autor ipse complures novit, qui ab ictu Rajæ vita tota claudi sunt effecti. Siquis vulnus ab eadem accipit, quatuor sæpe mensibus lectulo adfigitur, nec aliud vulnerum genus difficiliorem habet curationem: nam caro circum tota induratur, coloremque trahit lividum; sensu omni, sive pungatur, sive utule.

stuletur, destituta. Malum tamen omne impeditur, si pars icta continuo exfugatur; aut herba, quam indigenæ itidem Idino vocant, vulneri accepto adligetur. Juvat etiam allium contusum, piperisque pulveres.

Moxitæ contendunt spinam illam offe-
am a Raja perdi, si hominem vel femel
eadem ferit. Verum Autor noster, tam-
etsi complures spina illa destitutas depre-
henderit, adserere tamen non audet illud
allata de causa evenisse. Ceterum Rajam
homini admodum infestam esse dubitari
non potest. Nam cum piscator sagitta trans-
fixam effert e fluvio, bis aquam iisdem ve-
stigiis ingredi, vel egredi non audet: ad-
currentes enim aliæ in prætereuntis vesti-
giis arenæ se se continuo immergunt, &
reduci quasi insidiantur, quod ipsum Au-
tor annis compluribus fuit expertus. Acu-
leum, sæpe jam commemoratum, Moxitæ
sagit;

fagittis suis præfigunt, sique dentium dolore corrupto sanguine proveniens quempiam discruciet, gingivam eodem compungit, cruorem elicit, ac malum plerumque tollit.

Orimo, vel, ut Hispani nominant, *Palometa*, piscis est mediocris, latus, dentibus præditus pyramidis instar angulatis, undique acutissimis, ac sibi tam arcte coherentibus, ut per eorum intercapedines ne aquam quidem transire posse credas. Alii auri ad instar fulvi, alii rubri, alii denique cerulei sunt, omnes ad palatum, sed spinarum multitudine molesti, ac edentibus periculosi: hamis solent in fluviis arenam vehentibus prehendi. Carnem tantopere adpetunt, ut locus, piscationi cetera opportunus, vel ob unius præsentiam deserendus sit, cum carnes ex hamis omnibus diripiat, immo chordam ipsam odore carnis imbutam dentibus, tanquam forficibus quibusdam,

rescindat. Sæpius piscem etiam majorem ex hamo pendentem, nisi celeriter educatur, sic devorat, ut nonnisi ossium compages extrahatur. Vidit Autor, cum equus bubula onustus per flumen ageretur, portionem carnis intra aquam dependentem ex integro devoratam fuisse. Nonnunquam fauces jumentorum, aquam in fluvio haurientium, fœde dilaniat. Palmum Indi, cervi intestinalia lavantis, spectante Nostro, tam subtiliter abscidit, ut malum ne ipse quidem senserit, nisi cum aquam cruor tingeret.

Mothyo anguillarum genus, spithamam vix excedens, præcipuum inter pisces minores locum obtinet. Incolit riparum, vel fundi faxei foramina, nec inde ob metum Palometarum, nisi de nocte, egreditur. Solet manibus piscantium e latibulis protrahi, at non absque periculo; partim propter torpedinum ictus: partim quia *Mothyo* binis prope caput instructus est uncis, quos ne-

ces-

cesse est caute adprehendere, & comprimere, antequam extrahatur; nam si manum prior ipse adprehendat, eam piscator vel nunquam, vel non nisi revulsis carnibus educet.

Anguillæ regionis, vix nomine hoc dignæ, id habent peculiare, quod fervente æstate indigenæ mediis in campis easdem in profunditate duarum ulnarum absque ullo aquæ vestigio latitantes effodiant. (a)

Cacónepo, quod piscem verminosum significat, nunquam apud Moxitas antea visum, retibus ab Autore contextis neophyti ceperant. Piscis est trutæ communis instar exiguus, cute lurida, & colore ipso nescio quid squaloris prodens. Quacunque manu
pre-

(a) Hinc jam intelligi facile potest, cur lacus quidam, qui per vices exsiccantur, piscibus nihilominus rursus abundant, ut primum aquas post pluviam diuturnam iterum receperunt, quod phænomenon a pluribus jam observatum non ita facilem habere explicatum videbatur.

prehensum veritas, stillat spisso quodam phlegmate, neque retineri potest, adeo est lubricus. Sed nihil fœdus, quam vermiculi circa pupillæ globum, & in cantho oculi infra primam ejusdem tunicam oberrantes.

Pihore trutæ majoris mole, solum præ copia vilis, lacus plerumque incolit, quos si deficere, ficcari, vel etiam infici animadvertat, primo mane, adjuvante herbarum roscidarum lubrico, ad vicinum quempiam aquis abundantem lacum, aut proximum fluvium terrestri demigrat itinere. Sæpe tamen in via ista proditur ab avibus prædæ inhiantibus, & fuste ab Indis grex integer sternitur.

Esfáne genus minimum, & pygmæum, multitudine innumerabili: cochleari uno vulgari quinquaginta e lance eximas. Dum campi deficcari incipiunt, in fluvios turmatim se recipiunt. Verum incolæ sepes iisdem ex herbis præstruunt, angustis duntaxat

M

aliquot

aliquot hiatibus relictis, quibus fiscellas e tenaciori graminum genere contextas prætendunt, ac intra horam faccos frumentarios complures iisdem replent. Frixi multum arrident. Quia vero neque omnes simul absumi, neque conservari possunt, torrentur, inque pulverem redacti, & pani, seu farinæ tritici Turcici admisti, comeduntur. (a)

De *Etenáripo*, pisciculo scilicet in mulieres balnea incaute frequentantes se se insinuante, easque doloribus acerbissimis divexante, Autor experientia propria destitutus nihil certi audet adfirmare; fatetur tamen

---

(a) Genus hoc pygmaeum fortasse ipsissimum est, ejus Ulloa meminit, & in Peruvia *Chiches* adpellari dicit. Pisciculi hi ne dimidiam quidem adæquant lineam, cribrisque junceis copia incredibili ex aquis hauriuntur, & prelo subjecti in tabellas efformantur, quæ fumo imbutæ in condimenta ciborum adservantur. Lib. cit. T. I. pag. 163.

men rem a compluribus Peruviaë incolis haberi pro contestata, & indubitata. (a)

CAPUT IV.

De Amphibiis.

Principem in classe ista dabimus locum *Crocodilo*, lacertis nostris haud absimili, nisi quod caudam habeat minime rotundam, sed remi cujusdam instar complanatam, cujus ope natatione gaudet expeditissima. Solet ab indigenis pro coloris, & magnitudinis varietate in tres veluti familias tribui: minimam duas longam ulnas, caudaque præditam palato suavissima adpellant *Catipana*, mediam *Candire*, quæ propria est Hispanorum *Caiman*, colore fere nigro, & obeso

M 2

cor-

(a) De piscibus nihil fere potuit determinari, quod ordines, & genera e numero, & situ pinnarum soleant definiri, de quibus tamen Autor ne meminit quidem.

corpore: maximam denique *Cadireina*, corpore ad quatuor, aut etiam sex ulnas prolixo, animal horrendum, ferox, graveolens, homini perinde, atque ceteris animantibus infestum. (a) Dentes Autor inferne sexaginta duos, superne duobus pauciores numeravit. Rictus puerum quadrimum facile comprehendit. Ad latera gingivæ inferioris, uti & ad marginem ani duos habet facculos specie carnis cujusdam mollioris, quos Indi siccare primum in aere, deinde fortissimo quodam cremato elutos solent in pulveres comminuere, hos autem Limani
vesti-

(a) Catipana videtur esse *Lacerta Iguana* Linn. Autorum omnium testimonio innoxia, & carne optima. Candire est *Lacerta alligator* Linn. De *Cadireina* incertum est, sitne species a *Caiman* distincta. Ceterum quos Americani univérse crocodilos vocant, diversi sunt a genuinis Africanis: duo tamen postremi a Nostro commemorati ferocia Africanis non cedunt. Genus hoc apud Abiponés, teste Dobrizhoffer, in noxium est.

vestimentis, scriniis, cibis ipsis, suisque adeo corporibus odoris causa adspargere: ambram enim crocodilus redolet, cujus vehementia advenas offendit, nec ab ulla Indorum natione caro ejusdem concupitur,

De cibo, quo utitur, definite nihil potest Auctor dicere, cum in ejusdem abdomine nunc gramen terra permistum, alias ligna putrida, semel tigridem deprehenderit. Piscibus quidem certe, quos adsequi natando nequit, raro vescitur, sed nec aliud quidquam prehendere sub aqua potest, nisi ultro ad ingluviem deferatur. Æstate plerique alte infra terram demersi deprehenduntur; neque tamen facile divines artem, qua se se tam alte sepeliunt, duobus duntaxat spiraculis ori summo imminentibus, atque latentes prodentibus, agmine item papilionum ad foetorem, expiratumque oris halitum advolante indicium sepulcorum faciente. An autem tunc genere quopiam

escæ spatio quinque mensium vescantur, quis definiat? (a)

Cursu hominem in terra adsequuntur, non item canem, vel equum. Nullo tamén negotio effugiet persequentem, siquis flexibus currat tortuosis, cum propter dorsi rigiditatem deflectere de via recta non nisi lente possit: in aqua tamén solus piscis eum antecellit velocitate. Siquando indigenæ co-

gun-

(a) Phænomenon istud attentione vel idcirco dignissimum est, quod experientiæ illi contrarium sit, quam in frigidis habemus regionibus, ubi amphibia pleraque, immo etiam nonnulla mammalia, & aves hiemem in cavernis torpendo exigunt. Nec tamén istud in America crocodilis solis est proprium: nam Gilij testudines, quas Orinocco alit innumerabiles, narrat æstate in cavernas riparum se se recondere, ac illic sine cibo, ac potu defossas latitare, dum statæ pluvix redeant, quarum tempus ibi hiems adpellatur. Sagg. della Storia Amer. T. I. pag. 257. Quis non miretur e causis contrariis, calore scilicet ac frigore, eundem plane effectum, torporem nimirum, ac soporem cum continenti famis, sitisque toleratione progigni?

guntur fluvium natando superare, infra aquam se se identidem abdunt, ut rictum in summa aqua insidiantium effugiant. Quidquid prædæ in fluvio adprehendunt, in ripa absumunt, nisi forte ejusmodi sit, quod exserto capite abligurire possint extra aquæ superficiem. Majora animalia in flumine deprehensa ad fundum detrahunt, & depressa, dum penitus suffocentur, tenent. Sole vehementius urente ad ripas egrediuntur, ac super arena hiante ore, atque soli plerumque obverso, tam alte dormiunt, ut non nisi strepitu vehementiori excitentur. Ferale certe spectaculum est, totidem veluti jacentes trabes diducto rictu videre; nec tamen injucundum sclopetis, vel fustibus eosdem sternere, aut terrere, quod quidem nullo periculo fit, cum monstra hæc expergefacta non tam de defensione, quam de repetendo fluvio sint sollicita. In aquis tamen incautum remigem sæpe de prora, vel

puppi abripiunt. Vox, quam unicam edunt, est tussi potius, qua laborare equi solent, similis. De fletu post devoratum hominem nec Autor ipse, nec Moxitæ quidquam habent compertum.

Aviditate ad canes, & anates feruntur peculiari: quare anates extra septa egredi, aut in fluvium ire nunquam permittuntur. Hinc vero inventa est ratio admodum expedita eosdem interimendi. Anas deligato ad pedem funiculo in flumen projicitur; accurrit celerrime bellua, & prædam, ope funiculi subito retractam, insequendo immemor præsentis periculi se se in ripam præcupiditate corpore dimidio ejicit, atque ab adstantibus contrucidatur. Idem adsequuntur Indi cane quoque ad palum prope aquæ marginem adligato, ac verberibus ad ejulatum concitato.

Dignissima autem est admiratione canum in crocodilis vitandis sagacitas. Æstuant non

non raro fiti, nec tamen, nisi in hominis societate, ejusdem levandæ causa accedunt ad proximum fluvium, ubi, si aqua tantulum concitetur, aut piscis exsiliat, fugam inter latratus, etiamnum sitibundi, corripiunt, idque illi etiam, qui nec fluvium unquam tranarunt, neque crocodilum aliquando viderunt. Si homo in promptu non sit, & fiti nihilominus torqueantur, confident in ripa, latrantque aliquamdiu, ut scilicet crocodilos ex omni circum vicinia eodem quasi alliciant, & ad passus ducentos, tercentosve inde procurrentes secure bibant. Si canis hero trans fluvium perduto remansit, latratu, ac ejulatu vicinos hostes colligit, atque ita loco inde remotiore aquam sine periculo trajicit. Si cervus, vel fera quævis alia, quam canis persequitur, & fere jam tenet, se se in flumen præcipitet, nunquam ultra eandem insequitur, cum ad strepitum feræ insipientis adcurrere crocodili soleant.

Nidos porro vel in margine majorum fluminum, vel in minoribus intra ipsam aquam ripæ continentem e congestis palustribus herbis construunt, in quibus ova triginta, interdum etiam quadraginta pariunt anserinis paulo majora, cortice scabro, crasso, instar vitri sonoro, fragili tamen, quæ deinde calore solis fota excluduntur: si autem prius frangantur, sæpe crocodilum jam perfectum continere deprehenduntur, qualem cum Autor cultello admoto irritaret, dentibus impressit eidem vestigia, lignella vero comminuit. Peculiaris est ovorum cura, quæ vel paleis contegunt, vel certe pone excubant. Nemo tunc accedit, nisi probe armatus. Indi nihilominus propter nimiam ad ova hæc aviditatem variis artibus, nec sine periculo, iisdem potiuntur.

Modus præterea crocodilum capiendi hic est. Paratur ferrum duas circiter spi-

thamas longum; utrinque in acumen desinens, cujus medio funis prælongus adnectitur, manu belluam provocantis tenetur, inque adcurrentis fauces hiantes ingeritur, neve manus ipsa adprehendatur, duo circuli ferro adnexi impediunt: ita captus in ripam pertrahitur. (a) At modus iste apud Moxitas in usu non est; nam hi funem hamo e chalybe parato deligatum arbori adnectunt, hamum vero ipsum carne quapiam male olente, vel intestinis occultant, quibus partem quoque funis proximam probe involvunt. Bestia odore allecta hamum una cum parte funis devorat,

ac

(a) Modum hunc jam olim a quibusdam Ægypti incolis adhibitum fuisse tradit Plinius ita de Crocodilo scribens: „Terribilis hæc contra fugaces bel-
 „lua est, fugax contra insequentes: sed] adversum
 „ire soli hi (Tentiryta) audent: quin etiam flumini
 „innatait, dorsoque equitantium modo impositi, hi-
 „antibus resupino capite ad morsum, addita in os
 „clava, dextra, ac læva tenentes extrema ejus utrin-
 „que, ut frenis in terram agunt captivos,, Lib. 8,
 §. 25.

ac pungentibus aculeis in eas agitur furias, ut fluctus immanes concitet, quorum strepitu exciti indigenæ vicini captivum interimunt.

Dentes crocodili, quem *Cadireina* vocari diximus, America omni adtestante, vel collo adpensi, vim veneni e morfu cujusvis animalis concepti penitus depellunt, cujus quidem rei ipse Autor noster experimentum vicibus innumeris cepit: quin parturientium femori adligatos fœtus etiam præmortui enixum vehementer adjuvare medici tota Peruvia sparsi fatentur. Demandaverat suis Autor vice quapiani, ut crocodilus sagitta veneno imbuta faucietur: at reponebant neophyti, in ejusdem corpore vim veneni omnem exstingui, quod ille dentis efficacitati putat esse adscribendum. Solent proles Indicæ sibi relictae terram interdum comedere, & hinc obstructione lethifera laborare, quibus tortæ, crocodili pinguedine subactæ

actæ, propinantur, atque hac ope terram
sensim egerunt, colorique pristino, & vale-
tudini restituantur.

Sermonem de *Serpentibus* Autor his
verbis ingreditur. „Nescio, ait, qua po-
„tissimum ratione lectori ideam aliquam
„copiæ serpentum, & viperarum ob ocu-
„los ponam, quam, si breviter dicam,
„nullum reperiri locum, qui ab iis immu-
„nis esset. Sive enim campos obambu-
„les, sive silvas, sive foris, sive domi, ubi-
„que hospites eos invenies, præcipue vero
„eluvionum tempore, quo e campis fugere
„coguntur. Nemo Patrum noctu sine lu-
„cerna, aut, quod ad rem idem facit, si-
„ne Indo præcedente secure incedit: a
„plaga enim horum animalium nullus do-
„mus angulus, nullum cubiculum est ex-
„emptum. Nulla pene dies præterit, qua
„non raras clamantes hinc inde audias,
„quas vipera aliqua, aut serpens adprehen-

” fas devorat. Ut proinde sæpe miratus
 ” sim Numinis providentiam, quod inter
 ” tot venenosissima animalia plures quotan-
 ” nis homines non perimantur.” Sed jam
 speciatim aliquos describamus.

Incolæ *Camuti* (a) vocant serpentem
 in lacubus plerumque commorantem, lon-
 gius quidem certe ab iisdem nunquam di-
 gredientem, dorso fulco, ventre albido.
 Venenum, quo destituitur, pensat immanibus
 viribus, dentibusque solidis, & acutis. Vi-
 dit Autor complures ad octo, & amplius
 ulnas excurrentes, viri probe corpulenti
 crassitudine, adeo tamen expeditos, ut ho-
 minem cursu adsequantur. Caudæ prope
 apicem insidet uncus quidam osseus, dia-
 me-

(a) Ad genus *Boæ* Linnei pertinet, *Boa* tamen
constrictor Linn. esse non videtur; *constrictor* enim
 maculas habet elegantissimas, quas Noster dubio procul
 adnotasset. Ceterum uncus ille caudæ osseus, cujus
 nemo autorum meminit, speciem plane novam vide-
 tur indicare.

metro minoris digiti, quatuor, aut quinque pollices longus, quem animali, cui insidias struunt, infigunt, libratoque corpore miserum circumplectuntur, & arcte confringunt. Mox uncutn illum alio in loco corpori profundius immergunt, atque ita equum, aut vaccam sic undique comprimunt, ut ossa omnia confringant, & contendant; tum saliva undique perunctam & quasi exossatam, integram deglutiunt. Spectavit Autor, dum Camiti vix tres ulnas longus canem bibentem adprehendit, atque ita compressit, ut corpus ejusdem mirum in modum protenderetur: ereptus tamen fuit semimortuus, postquam adcurrentes Indus monstrum cultro fauciasset.

Si quempiam hamo, ut solent, ex adfisa arbore piscantem animadvertat, truncum in orbem spiris circumplicat, atque descensuro insidiatur: quapropter vitant piscatores loca, ubi diversari consuevit; vel

certe nonnisi cum sociis adeunt. Lintres in lacu temere oberrantes persequitur, injectaque cauda vel nautam abripit, vel naviculam corpore circumplectitur, ac in fundum detrahit. Vidit Autor juvenem, quem eventus, qui sequitur, pene perdidit. Piscatui in ripa intentum adgressus, & in sinum cavæ arboris confugientem serpens persecutus est, truncumque pro homine arctissime constrinxit, & uncum nunc hic, modo illic infixit. Venit juveni metu exanimato in mentem, quem forte apud se habebat, culter, quo belluam tympani instar prænisu distentam valide fauciauit, concidit ille quidem, sed juveni tergum dimidium morsu abstulit, qui tamen feliciter curatus fuit.

Jacent passim in ripa lacunarum, alii quidem extensi, alii in spiras ita convoluti, ut circulos doliorum sibimet impositos referant, & e longinquo intuentibus speciem

cient quamdam columnarum offerant. Carnem eorum complures edunt avidissime. Narrant halitu serpentum horum aves, hominem, ceteraque animalia adtrahi, neque adtracta eliberari aliter, quam si quis aërem interjectum baculo findat, atque ita filum exhalati odoris quodammodo amputet. Sed rem nulla autoritate satis testatam Noster in dubio relinquit.

Alium, de quo in superioribus mentio jam injecta est, Hispani *Cascabel* a tintinnabulis, indigenæ vero *Atacaburi*, seu fulmine percussum vocant, pelle albida, maculis tamen quibusdam obscuris intermixta (a). Habet sub cauda quasdam, ut sic dicam, nollulas, conspecto eminus homine perstreptentes, easque vario numero, constantes cuticula tenuissima, sicca, rotunda, nucis avellanæ magnitudine, globulum quemdam

mo.

(a) *Crotalus* Linn.

mobilem intra se includente. Autor decem & octo in uno quopiam numeravit. Maximus, quem idem vidit, ad ulnas duas non pertinuit, neque brachio pueri crassior fuit. Obversantur passim ubique, morsu tam lethali, ut animal ab iisdem læsum pauca intra minuta intereat. Hospites hos Noster crebro suo in cubili habuit. Quibus dentem inflixerunt, sanguinem per omnia corporis spiracula ejiciunt, sibi que penitus eripiuntur: vis tamen mali adhibita e vestigio medicina depellitur. Dens crocodili maximi, olentis nimirum, vel collo suspensus neminem adhuc fefellit. Fuit, qui dentis in pulverem comminuti particulam in aqua communi sumsit, & hujus ope duplici e morsu convaluit.

Viperam bicipitem (a) Noster vidit unicanam, vix ulnæ dimidiæ longitudine, colore

---

(a) Serpentes bicipites, five tales, qui bina cum suis collis capita eidem trunco corporis infidentia habent,

lore fusco. Capita corporis extrema occupabant. Sunt, qui viperam hanc in frustra sectam, si illa continuo locis suis restituantur, rursus confanari contendant; atque hinc tentavisse quosdam pulveribus ejusdem sole siccatis recisas corporis humani partes adspargere, suisque locis apte reponere, quæ perfecte iterum coaluerint. Sed rem Autor, qui nullum ejusmodi viderit experimentum, adfirmare non audet.

Ceteris serpentum generibus, quæ apud Moxitas nihil habent peculiare, prætermittis, commemorandi sunt innoxii illi, qui cum duarum ulnarum longitudine, &

N 2

digi-

---

bent, jam ab aliis etiam in America meridionali fuerunt observati, debentque sine dubio inter monstra referri. Vid. Histoire naturelle des serpens par M. le Comte de Cespèdes. Ab. Gilij Saggio di Storia Americana meminit spectri cujusdam ad fluvium Orinocco habitantis, quod Hispani serpentem bicipitem vocant, falso existimantes caudam ejusdem in caput alterum desinere.

digiti minimi crassitudine, colores habent prorsus elegantes. Oberrant in campis confertim, silentii, & solitudinis mire adpetentes. Si peditis, equitisque strepitu concitentur, accurrunt undique tanta velocitate, ut equum, nisi sit e perniciosioribus, adsequantur, &, qui strepitum excitavit, invadunt, sub vestem se insinuant, totumque corpus veluti lufitando explorant, ac tandem eadem, qua venerunt, celeritate abscedunt.

Testudines nostratibus majores, sed nihilo meliores, in silvis deprehenduntur. Quæ in campis oberrant, odoris foeditate vel Indos avertunt, ne iis, nisi fame adacti, vescantur. Testa earum pilis rufis tota est inducta. Fluvii apud Moxitas nihil alunt ex hoc genere.

Cum pluvia serenos aliquot dies excipit, emergit innumerabilis *Bufo*num exercitus, tantaque coaxatione verberat aures,

ut

ut ea vel antiquiores regionis incolas in stuporem det. Sunt nostratibus plerique majores, ita ut interdum pileus unicum non capiat: cum tamen veneno careant, nocent nemini, immo profunt etiam. Nam cum ædium januæ propter calorem claudi noctu haud possint, turmatim ingrediuntur, & eas ab insectis, angulos omnes perscrutando, repurgant, qua in venatione interdum subsiliunt contra parietem ad ulnæ unius altitudinem, prædamque deripiunt. Verum hoc emolumentum magnis pensant incommodis; nam in lectos dormientium adrepunt, & ad corpus, caloris suapte adpetentes, ita se se adplicant, ut ejusdem pondere opprimantur. Sed & ignem, qui noctu ciniphibus abigendis, aut tigridibus arceudis foveri solet, mira fane arte extinguunt. Nam carbones ardentes (quod Auctor narratibus, antequam fuisset oculis sæpius vidisset, non credidit) carbones, in-

quam, ardentem eo fere cum stridore, quem injecti in aquam excitare solent, abliguriunt.

CAPUT V.

De Insectis, & vermibus.

Initium a formicis facimus, quarum tanta ubique occurrit varietas, tanta oberrant agmina, ut regionem, si cetera abessent insectorum genera, reddere possent detestabilem. Sunt quædam pollicis magnitudine, pilis convestitæ violaceis, morfu tam acerbo, ut febrim horis viginti quatuor non sine mentis aberratione perdurantem excitent. Aliæ sic omnia depascuntur, ut plantas, ipsas immo arbores vel unica nocte consumant, & sicubi longiori tempore diversantur, proceras quoque, & jam fructiferas prorsus enecent, & exsiccant. Cum domorum tecta construi e gramine

mine soleant, sæpissime fit, ut, si forte noctu evigiles, lunam, & stellas veluti sub dio e lectulo videas, aut, si repentinus imber ingruat, tuo in cubiculo balneum deprehendas, tecto omni paucas intra horas in subterraneas fornicarum cavernas asportato.

Sed longe sunt perniciosiores, quæ columnas ædium, omnemque ligneam supellectilem in farinam quodammodo redigunt, non sine præsentissimo ruinæ periculo: nam ligna extrinsecus nullum vitii præbebunt indicium; at, si manu contrectes, externum solummodo corticem deprehendes, quem ipsum facile in pulverem redigas. Credi vix potest, quantum pestis ista silvas devastet, erodendo arbores navigiis, ædibusque struendis idoneas. Albæ sunt, & obesæ, lentissime gradientes. Si irritentur, humorem quemdam lacteum ex ore dimittunt, quem Indi tanquam fermentum quoddam corru-

ptionis esse putant. Cum aqua sit illis existialis, imminente imbre perfossis parietinis in ædes irrumpunt, alisque instructæ pervolitant, cistas, & scrinia in vadunt, vestes, præsertim laneas, in frustra concidunt, sericeas autem, uti & chartam, humore illo lacteo, an excrementis? sic foedant, ut usui deinceps nulli esse possint.

Aliæ, quas Autor *visitatores* adpellat, colore sunt nigro, & quædam pollicis longitudine, sicuti nonnullam utilitatem, ita molestiam non parvam adferentes, nec unquam seorsim, sed, ut apum examina, facto agmine de cavernis subterraneis in ædes irruentes. Nomen ex re profecto habent: nam parietes, scrinia, supellectilem, verborimas omnes solícite pervestigant, & infecta cetera in fugam agunt. Siquod prorepat e latebris, pedibus ejusdem se se, quotquot possunt, adpendunt, ac pondere ipso in pavementum detrahunt, atque in

receptacula sua deportant. Eadem fedulitate peragrant cubicula omnia, & integram domum intra semihoram repurgant. Si res accidat interdiu, nullam incolentibus adferunt molestiam: sin autem, ut plerumque fit, noctu contingat, dormientes morfu sic impetunt, ut non nisi in fuga sit præsidium, tametsi etiam tunc multæ fugientium pedibus se adpendant. Carent quidem veneno, pruritus tamen provocant non tam cito sedandum. Latebræ formicarum subterraneæ, earum cumprimis, quæ arrodunt arbores, tam sunt interdum spatiosæ, & more metalli fodinarum in ramos varios sectæ, ut commutare per easdem possis.

Regio Moxitarum diei ex vero potest *Ciniphum*, & *Culicum* patria, quibus gens diu, noctuque sine intermissione divexatur. Lumen nocturnum sæpe extinguunt, & in ora loquentium involant, ut adeo prope fluxivos ne cibum quidem possis, nisi celer;

rime inambulando, capere. Curiones flabello e plumis struthionum composito se se, quantum possunt, tuentur. Noster, ut preces e libro recitare posset, tres adhibere pueros debuit, quorum unus a facie, alter a tergo, tertius a pedibus insectantes arceret. Iidem noctu adpensis circa lectum lintheis, indigenæ vero igne exstructo se defendunt, quorum utrumque in tanto regionis ardore pene malo ipso pejus remedium est. Verum pecora omni fere se se tuendi adminiculo destituta, explicari non potest, quantopere excrucientur: cibum quidem certe non nisi in umbra, aut ingruente pluvia possunt capere: quare proximis post euluvionem recedentem mensibus, cum reliquæ in locis humilioribus etiamnum restagnant, pilos omnes perdunt, & sic marcescunt, ut vix ossibus hæreant, immo non raro morsibus continuis, atque inedia percant.

Aranearum duas potissimum species commemorat Autor. Prior ea est magnitudine, ut vix possit vola manus contegi, pilis convestita violaceis, saliens ad passus humani distantiam, dentibus superne binis, rotidem inferne instructa, veneno autem tam exitiali, ut non cedat viperæ. Non in silvis modo, sed in ipsis etiam cubilibus hospitatur. Altera innoxia, fatis itidem magna, arbores per campos occupat, & ex una ad aliam, etiam intervallo passuum duodecim, protendit fila tam candida, & densa, ut e longinquo telam quampiam crederes extensam, quæ quidem sericis nec subtilitate, nec tenacitate quidquam concedunt, ut adeo nullum sit dubium, posse ex iisdem rite tractatis telas tenuissimas, cum mensibus Novembri, & Decembri arbores, & campi iis albescant.

Scorpiones vulgares majore, quam alibi, exuberant numero: morfu gravissimum

mum plerique dolorem, non tamen mortem adferunt, ac in putridis arboribus maxima copia deprehenduntur.

Muscarum examen est immensum. Nihil ab his tutum: carnes omnis generis momento inficiunt, & ovorum fœcunditate vermibus complent. Sunt, quas aviculas esse putares, quæ jumenta acriter infectantur, pungunt, atque sanguinem miseris eliciunt. Videres equorum gregem in campis tanquam rabie correptum propter continuam infestationem sus deque celerrime discurrentem.

Plena item sunt *Vesparum* omnia, quæ colore quidem, & magnitudine differunt, omnes tamen acerbe pungunt, ita ut facies fœdum in modum tumescat, & brachium diebus compluribus officium consuetum neget. Favum more apum in cavis arboribus componunt: sed quæ omnium sunt maximæ, & infestissimæ, sub terra nidos

construunt, unde catervatim non raro erumpentes pecudes, & homines ex improviso invadunt, neque ullum tunc est in fuga præsidium: insequuntur enim fugientem. Indigenæ in terram se abjiciunt, ut spicula pungentium devitent.

Cucaracsa, vel aliis *Idipire* locustis nostratibus adfinis, colore apud adultos rubro, aut subalbo, habitat in ædibus, ac tenebris ingruentibus prorepat e latibulis, pervolat, arrodit, & inficit omnia, cum primis autem cibaria, nec, nisi a bufonibus, & formicis visitoribus, extirpanda. Ovula folliculo quodam obducta, & post octiduum excludenda, libris, aut parietibus genere quodam glutinis tenacissime adnectit, ut adeo parietem dealbatum noctu, præ folliculorum multitudine, crederes peristromate quodam esse inductum. Hominem etiam interdiu molestat, sed dormienti præ-

cipue cutem morficat, & per vultum reptando fomnum eripit.

Binchuca scarabæi magnitudine cutem dormientium similiter invadit, sanguinemque fugit, relicto tumore haud exiguo, prurigine quidem certe tanta, ut multi cogantur acu, vel cultelli cuspide tumorem perfodere, expressoque sanguine prurimum sedare.

Hofetipo eadem, qua prior, mole, colore atro, magis etiam est infestus; nam se in cibos adservatos insinuat, quos si velis edere, necesse est in partes minutas dividere, ac singulas frustillatim inspicere, ne scilicet dentem figas in insectum fœdissimum, cujus vel digito contrectati fœtor est intolerabilis, nec facile depellendus. Qui supini dormiunt hianti ore, sæpe experrecti unum, alterumve in eodem deprehendunt. Unicum hoc est genus, quod

nec

nec anates aut gallinæ, nec formicæ vel bufones adpetunt.

Pique, de quo jam meminimus, infestum diris omnibus, ut cum Autore loquar, devovendum, pulici simillimum exundat in sterquiliniis, platearum pulveribus, & conclavibus, quæ aut non everruntur, aut occlusa fervantur. Pedum præcipue digitos infestat, in quos pertusa cute se insinuat, ac, nisi intra horas viginti quatuor effodiatur, cumulum ovulorum tenui folliculo inclusorum, pisi magnitudine, intra carnem ponit, quæ paucas intra horas vitam consequuta per corpus diffunduntur. Ingressum pulicis prodit prurigo vehemens, puncturis quibusdam interpolata. Ope aciculæ non sine dolore eruitur, &, si tunc rumpatur, vel ovula omnia una cum folliculo non eximantur, fœdum exoritur ulcus, mensibus duraturum. Effossi vestigium sebo, vel tabaca obstruitur. Credetne lector

ab animalculo tam minuto hominem enecari? Duas commemorat mulieres Autor, quæ propter metum, ne visitentur, atque ab insecto isto repurgentur, in silvam refugientes non multos post dies femivivæ fuerunt reductæ, atque etiam reapse exspirarunt. Porci unguis pedem confricando, canes dentibus pellem arrodendo se liberant.

Non multum abludit *Iticse*, Hispanis *Garrapata*, folia arborum in silvis obsidens, & cuti prætereuntium tanta inhærens tenacitate, ut avelli non sine vi debeat; ac, si aculeum in corpore reliquit, ulcus oriatur diuturnum, aut lædatur nervus aliquis nunquam deinceps restituendus. Indi folium quoddam igne calefactum eidem identidem admovent, ut spiculum ipsemet extrahat, seque revelli patiatur. Maximus vix æquat lenticulam, sed intra biduum sanguine fartus globi plumbei molem consequitur. Minimi rubicundi sunt, & ab

Hi.

Hispanis *Pulvorines* merito adpellantur, ita sunt minuti, & ubique exuberant. Siquis fruticem præteriens folia contingat veste, ea sic sæpe rubebit, ac si colore illo esset imbuta, & nisi omnes illico detergantur, per totum discurrent corpus, cutemque rodere, ac sanguinem sugere pruritu intolerabili incipient, necesseque erit corpus vel cremato fortissimo, vel certe tabacæ decocto abluere.

Genus aliud testæ limacum habet similitudinem, colore albo, pilis, aut potius spinis armatum. In cutem animalium citra sensum ullum, inde in carnem ipsam alte penetrat, ulcusque gignit foedissimum, unde cruor maximo cum dolore exstillat. Quoties arrodere carnem incipit, aut se intus commovet, hominem fere ad insaniam adigit; nam pili illi, vel aculei carnem vivam, tanquam totidem aciculæ, cum acerbissimo doloris sensu pungunt, &, nisi ocius extimatur, positis ovulis, mirum in modum

multiplicatur. Malo hoc, America recens detecta, multa Hispanorum millia interiisse ferunt. E canibus incolæ nullo fere negotio expellunt: observant scilicet, cum caput nonnihil exporrexerit, & tunc pelle undique vehementer compressa e corpore exprimunt. Apud homines tabacæ cineres, aut ipsa etiam tabaca Hispanica ulceri adpersa infectum enecat, sed non sine dolore incredibili, propter tabacæ morficantis acerbiteriam.

Est præterea genus quoddam rubrum adeo minutum, ut a paucissimis detegi, acque eximi possit. Hæret inter cutem, & carnem cum continuo, ac molestissimo pruritu, &, quacunque comitat, vestigium suum linea quadam rubra in cute summa signat, quam sequuntur oculis, qui excipienda dexteritate pollent, cumque senita hæc sæpe labyrinthi instar tortuosa fit, locum, in quo versari animalculum suspicantur, signant, & post horas aliquot, an progressum porro fit,

fit, dispiciunt, atque ita latibulum ejusdem deprehendunt.

De vermium apud Moxitas innumerabilitate alibi jam mentionem fecimus. Autor speciatim unicum illum commemorat, quem Hispani *Centopies* propter pedum multitudinem vocant, digiti habentem longitudinem, qui si pilis suis quempiam contingat, dolorem infert non mediocrem, qua de causa solícite vitatur ab infectis.

Lumbricorum in campis, locisque palustribus exercitum vel e brevicula hac Nostræ narratione æstimes. „ Accidit mihi, inquit, „ non semel sub auroram cum Indis equitanti, ut equi non secus, ac si lutum ali- „ quod profundius perrumpere debuissent, „ incederent, ac pectore tenus pene lumbricis immerfi. Orto sole nullus videtur, (a).

O 2

LI-

(a) Dolendum sane de Infectis ab Autore adeo imperfecte scripta esse omnia, ut pro eorum notitia nihil quidquam possit speciatim erui. Ceterum quicumque de calidis Americæ regionibus hæctenus scripserunt, easdem, quas ille percenset, infestationes

---

LIBER QUARTUS

DE INDOLE, AC MORIBUS POPULORUM
GENERATIM.

C A P U T I.

---

*De corporis externa conformatione, atque
habitandi ratione.*

Nationes in amplissimo hoc, quem jam descripsimus, terrarum tractu per silvarum latibula sparsas primus circa seculi hujus initium detexit, & ad civilis vitæ societatem pelli- cere cœpit P: Marban, cujus, & successorum labore indefesso in coloniis, cum Noster eo delatus esset, jam ultra triginta Neophytorum millia censebantur. De populorum istorum origine, quemadmodum de Americæ incolis
ge-

---

memorant, confirmantque illud ipsius effatum: „ ho- „ mines ibi reperiri, morarique posse non aliunde „ credas, nisi quia vides „. Quamquam si coloni multiplicarentur, dubium non est, fore, ut numerus infestorum eadem prope ratione minuatur.

generatim, variæ exstiterunt autorum conjecturæ. Sunt, qui illos e Peruvia in vastam hanc solitudinem metu Hispanorum fuisse compulso arbitrentur. Verum non leves, meaque quidem opinione, repugnant rationes. Imprimis enim fati constat, solem a Peruanis, tanquam numen quoddam, fuisse in delabris cultum: nullum apud Moxitas religionis istius vestigium, nulla Hispanorum, vel Peruanorum notitia. Deinde tota, quæ patet, Peruvia duæ solum vigeant linguæ: isthic vel in colonia Nostri novem, in proxima vero duæ supra viginti, a Peruanis illis prorsus diversæ, erant in usu. Denique Peruani, monumentis omnibus adtestantibus, fuere culti, & auro, argentoque abundantes populi: at Moxitæ omnes, si Baures fortasse demas, erant nationes plane barbaræ; auri vero, & argenti non modo nullam cognitionem, sed ne vocabula quidem fuismet in linguis habentes. Et quis tandem inducat in animum, regiones has

vastissimas ante Hispanorum in Peruviam adventum habitatoribus fuisse destitutas? Illud negari vix potest, Hispanorum aliquos ad fines, ubi nunc Trium Regum colonia sita est, penetrasse, cum illic & aquilæ rupi affabre insculptæ, & rubigine adesum ensis fragmentum deprehensa fuerint.

De indole, ac moribus populorum horum ea hoc loco persequemur, quæ genti Moxitarum univèrse, tribubus autem quibusdam speciatim conveniunt. Generatim modus corporis apud viros mediocris, in mulieribus infra mediocritatem est. Color, apud nudos præcipue, fuscus. Ceterum fabrica tota corporis optime conformata, expedita, agilis, nullo plane laborans vitio: gibbum quidem certe, aliamve idmodi corporis deformitatem nusquam videas, tametsi proles pecudum more sibi relicta nullis fasciis, aut vinculis membra coercentibus adstringantur. Viri cum primis plerumque graciles sunt, neque corpulentum facile reperias.

perias. Capillos ad feritatem quamdam ostentandam passos gerunt. Corpus duplici potissimum colore depingunt, aut fœdant potius. Rubeum e fructu arboris *Acfore* (a) capsula sua grana includente ruberrima, conficiunt, quæ ad solem desiccant, conte-

O 4

runt,

(a) Arbor hæc verissimiliter est eadem, quæ alibi in America meridionali passim *Rucu*, a Gallis *Roucon* adpellatur, arbuscula potius dicenda, *Bixa Orellana* Linn. quæ in Guyana peculiariter colitur in gratiam pigmenti in Europam transportandi.

Mos depingendi corpora etiam Paraquariensibus, accolis item fluviorum Amazonum, & Orinocco, immo pene omnibus in America calidiore, quin nonnullis etiam in Canada populis in usu est positus, fuitque jam olim in ipsa Europa gentibus quibusdam familiaris. „ Equidem, inquit Plinius, & formæ gratia, „ ritusque perpetui, in corporibus suis aliquas ex „ terarum gentium uti herbis quibusdam adverte anim „ mum. Illinunt certe aliis aliæ faciem in populis „ barbarorum femine, maresque etiam apud Dacos, „ & Sarmatas corpora sua inscribunt „. Lib. 22. c. 1. Idem ab antiquis Britannis *Glastum* (quod nos *Isatidem tinctoriam* vocamus) ad corpora sua colore ceruleo perlinienda adhibitum fuisse tradit. Adeo scilicet in omni hominum utcumque regionibus disjuntorum genere, si absit cultura, mira est morum similitudo.

runt, aqua, vel cocorum oleo subigunt, & digito corpus sine ulla lege infucant: colorem alium in violaceum vergentem, nec ulla vel aqua, vel fricatione, sed sola mora temporis detergendum suppeditat arbor *Jonoboco*. Sunt, qui manibus, ac vultui simulacra crocodili, simiæ, vel avium acutissimis piscium dentibus ad ferociam conciliandam insculpant, & sanguinis vestigia fuligine, aut illo arboris *Jonoboco* succo imbuant, quæ quidem arte illud obtinent, ut effigies ille insculptæ, nisi cute detracta, obliterari non possint.

Dentes ordine æquabili positi, sicut eburni, albert: Frons admodum lata est, oculi pene rotundi, cavitatibus angulo carentibus, Europæis longe perspicaciores: supercilia rara, e quibus ipsis pilos succrescentes, uti & e barba studiosè evellunt, nec usquam, nisi in capite, patiuntur (a).
Nares,

(a) Omnes fere Americani in more habent pilos e quavis corporis parte, vertice capitis demto, evellere,

Nares, uti finorum, compressæ, & obtusæ, mentum prominens, labia rubicunda, & grandiuscula, os plerumque amplum, ac diductum, digiti nostris minores, quorum minimus ad supremum proximi articulum nunquam pertingit, quo indicio facile dignoscas Hispanum e mixto connubio procreatum, idque ad quartam interdum usque generationem. Capillos alunt longos, nigros, & asperos, quos splendoris, atque nescio cuius feritatis causa creberrime unguunt oleo amygdalorum illorum, quæ intra cocum crescere in superioribus diximus.

Sunt, qui communem narium parietem, seu cartilaginem pertundunt, & annulum quempiam, aut filum, lapillis ex utroque sine dependentibus, inferunt, quorum mu-

O 5

tua

---

lere, ac ideo imberbes suât, sive quod pilos in mento succrescentes continuo extirpent, sive quod post diurnam seculorum consuetudinem ipsa jam natura barbam iis deneget, quod tamen postremum sustineri univérse non potest, cum constet esse in America populos, quibus barba, tametsi rara, in mento emicat, quod de Mexicanis Clavigero tradit.

rua collisione delectantur. Alii labium utrumque in medio perforant, & bacillos teretes infigunt, qui inter loquendum in se se impingentes peramœnum, si diis placet, strepitum excitant. Duo hujusmodi capita adumbrata habes in Fig. 3. (a).

Sed nequid ad elegantiam desit, est barbarorum natio, quæ, more apud mulieres nostras recepto, aures quoque perforat, perque foramina virgulas sensim crassiores trajicit, dum earum ope diducta pisi adsequantur magnitudinem. Ingerit deinde iisdem viminis contorti, & valde elastici fasciculum, cujus se se expandendi vi ita incre-

---

(a) Consuetudo hæc tota fere America meridionali est diffusa. Vel ipsi Mexicani, populus jam olim cultissimus, conchilia, ambram, cristallos, uniones, sinaragdos, aliasve gemmas auro inclusas e naribus, aut labio suspensas circumferebant. Morem etiam aures pertundendi, & foramen trajectione variorum cylindrorum sensim dilatandi, ita ut infimus aurium limbus ad humeros usque defluat, communem habent Moxitæ barbari cum nonnullis fluxii Amazonum accolis, quos Hispani *Orejones* ea de causa vocant. Condamine Lib. cit. pag. 249.

crescunt, ut nucem diametro exæquent. Sic jam ampliatis foraminibus adpendit inaures, lapides scilicet sex unciarum, quorum pondere aures successu temporis sic distenduntur, ut ad humeros usque pertineant.

Tiboitæ, tribus barbara, prolibus in lucem editis faciem, & caput tabellis utrinque arcte comprimunt, atque ita cogunt in altum duntaxat crescere. Cum pars aliqua capitis ultra tabellas illas excrevit, eam fascia arctissime constringunt, ut globi cujusdam capiti impositi formam referat, quam rursus eodem modo tractant, & hominem veluti tricipitem educant, facie admodum coarctata (a).

Po-

(a) Barbara hæc consuetudo viget etiam apud *Omaguas* ad fluvium Amazonum incolentes, at modo contrario, ut nimirum vultus in latum pandatur, & ut illi ajunt, ad lunæ plenæ similitudinem propius accedat. Id. *Reise durch Sud-America Septemtrional*, cui Galli propterea *Têtes plates* nomen indiderunt. Alii inter *Algonquineses* prolium vultus fingunt in formam globi. *Charlevoix Hist. de la nouvelle France*, T. VI. pag. 38. edit. in 8.

Populi, qui sedes fixas non habent, mutant identidem domicilium, seque ad loca transferunt, ad quæ spes pinguioris venationis, aut piscationis allicit, unde, præda jam rarefcente, rursus alio demigrant. Qui vero stabile aliquod fixerunt domicilium, casas struunt rotundas, diametro quatuor, summum quinque ulnarum, eademque altitudine, in quibus familia integra sæpe ad capita duodecim excurrens compingitur. Parietes a terra vix ultra altitudinem ulnæ extollunt, quos e sepibus luto inductis componunt, tectum gramine convestiunt: nulla usquam fenestra, sed janua duntaxat, eaque tam humilis, ut nemo per eam, nisi reptando, possit conmeare; obstruitur sepi-mento graminum palis crebrioribus intertextorum. Domesticam suppellectilem hæc absolvunt: toga (nisi nudi incedant) unica, e fibris arboris *Esfomoboco*, vel gossipio forma indusii longioris absque manicis contexta, lectulus pensilis, quem *Homacam*

vocant, una alterave olla, futum seu cantharus, & sagittarum fascis. Alunt interdum etiam canes, & gallinas, præcipue autem psittacos, aliasve aves, quarum plumis, quando compositandum, ac saltandum est, non caput modo, sed pedes etiam, manusque exornant. Numerus uxorum cuique est pro arbitrio, quas eadem, qua ducunt, levitate repudiant. Viri tempus matutinum venationi, aut piscatui; mulieres cibis adparandis impendunt: post meridiem perpotatur ad feram usque noctem.

Baures, Moxitarum natio, plus humanitatis, immo etiam civilitatis, antequam religione initiarentur, habuisse videntur: vestiti enim decore pro more gentis erant, sementem faciebant, peregrinis excipiendis peculiare diversorium foreis, ac sedilibus adparatum, vasa item, in quibus potionem hospiti propinabant, plumis decenter exornata habebant, ut adeo ceteros Moxitas urbanitate hodiedum superent.

Nec

Nec deerant nationi Rectores, quos *Aramas* etiamnum vocant, quibus in regenda tribu filii primigenii succedebant. Nihil hi faciebant operis, sed omnia ad usum necessaria subditi administrabant, quos illi vicissim largo quotidie haustu reficere obligabantur. Siquem e medio sublatum *Arama* volebat, satis erat indicium voluntatis suae facere: res e vestigio peragebatur. Ne tamen in vitam subditorum grassari pro libidine posset, legebatur quotannis tempore messionis unus quispiam e senioribus, qui tanquam censor, aut tribunus plebis eundem officii commoneret, atque favendi licentiam gravi oratione coerceret.

Uxor *Aramæ* primaria, e qua scilicet dignitatis hæres procreandus erat, alterius cujusdam *Aramæ* filia esse debebat, quam certo anatum numero, lapillisque politis collo adpendendis despondebat. Utrinque dabantur duo famuli, viro scilicet mares, qui venatu, & piscatione hero obsequium præ-

præstarent; sponsæ feminæ, quæ cibus, & potionibus parandis operam darent: ceterum uxoris ancillæ officia quoque concubinarum explebant. Die nuptiarum sponsa ab Aramæ filiis in lectulo deferebatur, factus autem, & compositio ad octiduum protrahebatur. Verum post tantas ceremonias adeo instabile fuit matrimonium, ut, si quæpiam alia Aramæ præplacuit, aut uxor tanta celebritate desponsata in cibus, ac potibus præparandis minus satisfecit, canis instar e domo exturbaretur.

CAPUT II.

De animi Facultatibus, & Propensionibus.

Intellectus gentis sic est imbecillis, & versatilis, ut rei cuius etiam repugnantem continuo adsentiatur, & contrarium adferenti paulo post adsensum eadem mobilitate præbeat: ut adeo videantur homines isti nulli plane rei ex interna animi inductione

ductione adhærere, sed negare, vel adfirmare momentis omnino haud expensis, hærrereque in statu quodam quietis ad omnem rerum veritatem, aut falsitatem perinde indifferente. Hinc nulla apud eos fides, nulla in pactis conventis stabilitas. Numerare ultra sex non noverunt, sed numeros posteriores mira circumscriptione, atque ambagibus exprimunt, neque tamen vel sic possunt ultra vicesimum progredi.

Huc accedit incredibilis memoriæ in rebus ad religionem pertinentibus tarditas, & infidelitas, ut vel creberrime inculcata vix retineant. Sacerdos die quadam, ut pretium divinæ gratiæ ob oculos suis poneret, atque, ut putabat, ad captum explicaret, fingite, inquebat, vobis virginem forma præstantissimam, vestibusque ornata exquisitissimis: quis eam non amaret? quis non haberet in pretio? Irruat jam latro improvise, vestem detrahat, calce, pugno impetat, per sterquilinum raptet, atque

que ita luto, sordibusque inquinatam deferat. Quid hoc spectaculo fœdus? Hæc cum eloquenter non minus, quam ad auditorum captum descripsisset, traduxit ad animæ gratia spoliatae similitudinem, neque dubitabat se ea die magno cum fructu perorasse. Verum concione vix dimissa, adsunt primores populi maximo cum tumultu, clavesque carcerum a Patre frementes deposcunt. Ille subita re conterritus causam furoris sciscitatur; reponunt, constituisse se latronem illum, qui pulchram illam virginem sic fœdaverit, comprehendere, & carceri includere. Sensit cum dolore bonus orator se tam luculento, ut sibi persuadebat, exemplo oleum, & operam apud auditorem hebetem perdidisse.

Quis jam crederet gentem tantopere stupidam dolis, & astutia valere? valet tamen, atque hanc artem in exploranda novi curionis indole vel maxime experitur.

Rei Noster hoc adfert experimentum. Datus erat coloniæ cuidam novus parochus, cujus propensiones, constantiam, & fortitudinem; vel contra metum, dissimulantiam, & pusillum animum ut explorarent neophyti, indicunt in domo cujusdam e primoribus comotationem, eodemque sub primas tenebras magno cum clamore, ac tumultu conveniunt. Subornant interea duos e suis congerronibus, qui rei indicium clanculum sacerdoti faciant, & denuncient constitutum esse, si turbare hilaritatem vellet, ut e vestigio interficiatur. Hæsit aliquamdiu ad tam insperatam denunciationem novitius curio: erat enim res utrinque anceps; nam si adiret, videbat paratam a tumultuantibus mortem: sin autem petulantiam hac vice dissimularet, conclamatum erat de populo in posterum intra probitatis limites continendo. Statuit tamen primum experiri, viamque ingressus est.

In-

Interim duo illi, quos dixi, adventum ejusdem ex condicto annunciant. Obserantur continuo fores, & clamor dedita opera intenditur. Verum curio ipso jam periculo audacior fores cardinibus ejicit, & se in medio remulentorum intrepidus sistit. Cecidere ad pastoris conspectum animi, omnesque momento palatim, qua quisque potuit, dilapsi sunt. At ille patrato hoc facinore, non in potestate modo gregem suum deinceps habuit, sed venerationem quoque peculiarem est consequutus.

At cuinam tribuemus facultati mirabilem illam in persequendis animalium vestigiis dexteritatem? Deeret equus, aut vacca, & se se a grege longissime separet: Indus ejusdem vestigia inter millena alia terræ impressa dignoscet, ac ea sequendo, quasi filo quodam ductus, ad erronis latibulum citra ulla ambages perveniet (a).

P 2

Unde

(a) Nec minor est Mexicanorum in feris persequendis sagacitas, quarum vestigia vel in terra her-

Unde repetemus mimicam illam inter se conversandi facultatem? convenient lingua plurimum discrepantes, nihil obstabit, quo minus res suas cum adjunctis omnibus sibi mutuo gestibus communicent, seriem rerum in coloniis suis gestarum accurate exprimant, pactiones stabiliant, & in horas multas confabulentur.

Fastu laborant incredibili. Siquod inter duos emergat jurgium, in cœlum se se mutuo cum contentu efferent. Alter alteri legendi, scribendive ignorantiam, aut musicæ imperitiam oggeret: hic se fabrum, aut ædituum esse jactabit: alter officio quodam publico gloriabitur, atque sexcenta hujusmodi tanto supercilio obambulando identidem recoquent, ut everfores imperiï

Otto-

---

bis contexta, aut foliis deciduis constrata mire discernant. Tantamarenfes, Opati, Jucatani, & nonnulli alii populi e vestigiis hostium, quibuseum Lella gerunt, ipsum adeo tempus, quo eadem terræ sunt impressa, designant. Clavigero Lib. cit. pag. 162.

Ottomanici esse crederes. Nihil tam vile, unde gloriandi materiam non petant. Res suas, ut ut abjectissimas, laudari, atque æstimari cupiunt, ac ea de causa curioni offerunt, quas acceptare, immo iis etiam uti necesse est, si nolis offerentem in mœrorem, suo tempore in vindictam degenerantem, conjicere. Ut suis Autor hoc in genere complaceret, fistulas illas, quas ipsi e cannis conficere, & ad choreas adhibere solent, ad artem, ut erat musicæ peritus, elaboravit, nocteque nativitatis Domini ad cetera instrumenta musica adhiberi jussit. Res genti tantopere complacuit, ut omnem ceterarum coloniarum musicam præ sua contemnerent, festumque ipsum novo nomine a fistulis, quas ipsi *Eppiguirasecco* vocant, deinceps adpellarent.

De Deo, rerumque origine nulla apud eos cura, vel cognitio, ut qui de his ne

cogitent quidem. Si quæras, cur sol certa lege oriatur, & occidat, quis pisces in aquis condiderit, reponent solenne suum *ratirabaino*, quasi dicas: rei cujusvis natura hoc ita fert. Nec tamen defunt inficetæ de primo homine fabulæ, sed quas commemorare supervacaneum est. Duæ nationes erant barbaræ, quæ animarum transmigrationem, magnis obvolutam tenebris, credere videbantur, dicebantque probos a morte potu largissimo, ac mulieribus esse perfruituros: improbos in tigridem, porcum, aut aliud animal transmuetandos. Et hinc fortasse ortus est usus ille Indorum omnium, defuncti tumulo arcum, sagittas, pauxillum tritici Turcici, atque potionem imponendi. Imbecillitas ista mentis fecit, ut Præules Americani diu dubitaverint, an gens usu rationis gaudeat, & an possit lavacro sacro initiari.

Juvenes adultioribus, mulieres viris ingenio præpollent, sed quod nusquam alibi, quam in rebus suis, & commodum aliquod adferentibus, elucet. Tametsi autem ad libidinem usque ad trigésimum ætatis annum vehementer propendeant, vix tamen amoris prorsus ignorare videntur.

„ Nusquam potui reperire, inquit Noster,
 „ signum aliquod, quo more reliquorum
 „ mortalium amorem suum in uxorem, filios-
 „ ve testarentur. Premitur non raro fame, &
 „ ultima egestate parens, mater gravissime
 „ decumbit, &, qui opem ferat, habet nemi-
 „ nem. Quid filius? quid filia? qui humanio-
 „ res sunt, forte ad eos invisent semel, sed
 „ opem ut ferat, ut egestati subveniat, &
 „ ægris opituletur, curæ Missionarii incum-
 „ bit. Quoties incidi in reduces e pesca-
 „ tione filios, qui cum promiscue in ob-
 „ vios dissipassent pisces sibi non necessa-

„ rios , parentum fame laborantium , &
 „ fenio confectorum immemores fuere ?
 „ Quoties alios cum uxore opipare eden-
 „ tes vidi , qui fame , & morbo pene e-
 „ nectis filiis ne buccellam quidem pro-
 „ pinarunt , cum tamen superesset pluri-
 „ mum , quod suis anatibus , aut gallinis
 „ projicere , quam filiis porrigere malue-
 „ runt „ ? Hinc illa apud pueros terram
 edendi confvetudo , pallor , & venter tym-
 pani infiar distentus , totaque corporis spe-
 cies fpectro , quam homini fimilior.

Merito obftupescas animum gentis ad
 res quaslibet indifferentem. Exardescet
 subito rei cujuscpiam confequendæ defiderio:
 at contequutus die altera vel vendet vi-
 liflimo , vel donabit , immo obtruder.
 Sæpe quis die tota capiendis , affandisque
 piscibus infudabit: verum reduci , ac bene
 onufto occurrent alii , qui oblata spica
 tritici Turcici , aut filo goffipino , quidquid
 arri-

arriferit, tollent, immo nullo oblato pretio diripient, piscatore ne quidem mutiente, ac interdum cum solo arcu, & sagittis ad famelicos domesticos revertente.

Mira est ad potum, & ebriositatem propensio. Sicui *Csicſam* large propines, habebis eundem continuo amicum, immo servum, aut mancipium. Animo solent semper esse hilari: sive enim egeant, sive abundant; valeant, vel ægrotent, semper ad ridendum sunt pronissimi. Irruat calamitas, moriantur cum uxore liberi, accedant dolores acerbissimi, vultum Indus non mutabit. Saltu, lusu, & jocis nunquam exfatiantur. Nulla de crastino sollicitudo: siquid præ manibus est, voratur tota die, nihil reponitur in futurum. Ubi nihil suppetit, jejunatur tam patienter, ut mirum sit, quod cum tanta edacitate famem, vel sitim sic tolerant, ut ne queri quidem audiantur. Eadem est in morbis,

doloribus, & morte ipsa tranquillitas. Manum, aut crus, si forte refecanda sint, ipsi ultro offerent, & tanquam lignum ad se non pertinens amputari patientur, nec unquam vel ingemiscunt. Si acutissimo quovis morbi genere divexati de valetudine interrogentur, recte se habere adfirmabunt. Mortis nuncium, tanquam rei, cujus nihil sua intersit, accipiunt, & si convalescant, se nullum omnino vel horrorem, vel angorem fuisse perpeffos adseverabunt.

Hinc existit incredibilis illa vitæ negligentia, quam brutis ipsis animantibus tantopere curæ esse novimus. Incuriæ hujus, vix uspiam ante auditæ, bina duntaxat isthic depromemus documenta. Redibant Moxitæ duo ex itinere, ac sole nondum occidente in silvula proxima lectulis de more ex arbore suspensis ad quietem se se componebant. Tigris prædabunda in

unum eorum ferociter infiliit, at fallente vestigio hominem penitus transilivit, & non nisi lectulum unguibus corripuit, jacentemque, cetera incolumem, in terram effudit, amborumque conclamatione ad interiora silvæ refugit. Quis sibi persuaderet hominem e faucibus belluæ tam feliciter elapsum perfugium apud vicinos contribules equites, qui ad cœnam eundem jam ante invitabant, non quævisse, aut saltem exemplo focii lectulum ad verticem arboris, quo evadere bestia non poterat, haud transfuisse? Eodem tamen in loco iterum decubuit, & a revertente tigride dilaniatus crudelem in modum fuit.

Alter locum crocodilis infestum piscari delegit, & pisces, quos Mothyō vocari diximus, e ripæ cavernis excepturus aquis se immergere debuit. Adcurrit ad strepitum ex adverso prægrandis crocodilus, ille interea caput ex aquis arrexit, mon-

monstrumque nonnihil subsistere animadvertit : ne tamen interrumpere cœptam piscationem cogeretur, tanquam sui securus de novo infra aquam se se demersit. At cum iterum caput erigit, corripitur a crocodilo brachium, & homo repetitis vicibus ad fundum detrahitur ; cumque belluam altera manu cultro identidem fodicaret, abmorso brachio ad ripam enatavit, piscesque prehensos, die altera moriturus, domum secum retulit. Plurima sunt generis hujus exempla, e quibus satis elucet, quam parum excordibus his populis vita sua curæ sit.

Secreti prorsus incapaces sunt. Siquid arcani iis committas, divulgant continuo sine omni verecundia. In rebus tamen suis coram curione tegendis miri artifices sunt : nihil certe examinando rescisces, nisi vel muneribus confessionem elicias, vel ex innocuis parvulis rem exculpas. Sunt præ-

terea ad profugiendum, & repetendas silvarum latebras pronissimi. Abundent in pago rebus omnibus, habeant domum, uxorem, liberos, verbo ad commoditatem omnia, si quis adsit sollicitator, profugient relictis rebus omnibus. Silvæ nimirum genti proprie patria sunt, & nativum quodammodo domicilium. Unde cum primigeniam illam vagandi libertatem, & pecudum more vivendi licentiam tantopere anhelent, continuis munusculis, & agendi lenitate sunt retinendi. Illud certe, quantâ cum voluptate in silvis degant, observatum est: tametsi enim rebus ad usum vitæ necessariis domi abundant, si tamen illic vel octiduo commorari possint, redeunt tam valentes, & vividi, ut agnosci vix possint.

Mentiendi consuetudine excellunt, cumque de re aliqua interrogantur, non illud, quod in mentem, sed quod in linguam pri-

primum venit, respondent: unde mentiri, aut de mendacio aperte convinci, nullum apud eos probrum est, nec quisquam offenditur, sicui vulgatum illud *mentiris* exprobretur, quod ipsum suo etiam Pastori, salva ceteroquin reverentia, passim objectant. Siquid, uti solent, sublegerunt, tametsi indicia adcumules, testes adducas, immo rem ipsam furto subductam apud eos deprehendas, nihil agas: licet enim indiciis omnibus assentiantur, reos tamen se, aut fures esse præfracte pernegabunt. Furtis rerum viliorum sic insueverunt, ut si quis alterius agrum se præteriisse narret, quin spicam Turcici tritici, radicem yucæ, aut jam maturum platani racemum fustulerit, irrideatur, nec fidem inveniat.

Cum de periculis etiamnum remotis agitur, sunt intrepidi, hostemque unico ictu prosternunt; at ubi ad manus veniendum est, sæpe vel uno eminus conspecto

in fugam præcipites ruunt. Vecordiam gentis ob oculos ponet sequens experimentum. Constituerant alicubi curionem suum, nescio qua de causa, e medio tollere, idque eidem denunciarunt. Adsunt paulo post circiter quinquaginta, arcubus, & sagittis armati, plumisque avium pro more exornati, ac forum tripudiando ingrediuntur. Evocatus sacerdos fistulam sclopeti rubigine exesam, omnique cetero adparatu destitutam manu gestans, quidnam sibi velent, requirit; sagittis, reponunt, te extemplo conficere: at ille, bene, inquit, habet, finite me quoque arma mea expedire; quo dicto immittit in fistulam iisdem inspectantibus, atque solícite dinumerantibus, septem globos plumbeos, eamque tanquam explosurus minitabundis obvertit: cohors tota momento disparuit. Verum sicut initio timidi, & vecordes sunt, ita si hostem terrore correptum pedem retrahere sentiant, finita

sumta audacia fiunt crudelissimi, quod quidem Lusitani non semel sunt experti.

Innata genti desidia fidem pene superat, quam Indo non fames urgentissima, non uxoris proliumque extrema egestas, non denique præsentissima vitæ pericula unquam eximent, qui tunc demum se felicem, beatumque reputat, si diem otiose stertendo tranfigat, tametsi careat rebus omnibus ad victum necessariis. Perpluat tectum, carie exedantur columnæ, ruinamque minentur, manum non admovebit, nec, nisi curio acriter instet, agrum excolet, nec semen-tem faciet, nec a maturis frugibus feras, aut furaces aves arcebit. Equum, cujus ceteroquin est adpetentissimus, de via re-dux palo ante ædes deligat, atque fessum, & inpastum die tota relinquit, immo ne fellam quidem demit, nec, si morsibus vespertilionum exulceretur, curam ullam adhibet. Ne arbores firmas, ut ut non
longe

longe distitas, cogatur cædere, proximas putredine vitiatas, & a vento dejectas arripit, atque ex his ædium columnas, & lectulorum sustentacula, nec satis fistucata, construit: quare lignis ponderi cedentibus sæpe cum omni familia obruitur (a).

CAPUT III.

De variis superstitionum generibus.

Ex his, quæ hætenus dicta sunt, facile quisque præcipiet animo, quam crassa, & cruda

---

(a) Characteres gentis hoc capite descriptos non tam climati, vel innatæ mentis imbecillitati, quam educationis neglectui tribuendos esse satis constat e legibus, moribus, artibus, & inventionibus veterum Peruanorum, ac Mexicanorum, quorum nonnulla hodiernum superant monumenta, quæ vel peritissimorum admirationem rapere in se merito possint. Vid. Aosta Histoire nat. & mor. des Indes Liv. 6. Quis autem vel hodiernis barbaris disputet dexteritatem, & inventionis laudem in iis rebus, quæ ad quotidianas eorundem necessitates pertinent? Elucet sane hæc in variis venandi, piscandive modis aptissime excogitatis,

cruda debeat esse superstitio apud populum
 tanta mentis imbecillitate laborantem, quam
 ipsam non tam ex animi inductione, quam
 e majorum traditione sectantur: si enim de-
 tegantur, ac dedoceantur, rident ipsimet,
 & explodunt. **Duces, ac Magistri super-**
 stitio-

---

tis, in texendis corbibus, sportisque vimineis, in
 armis fabricandis, aliisque rebus ad usum vitæ quo-
 tidianæ facientibus. Iroquensium vero, atque aliorum
 versus septemtrionem incolentium notissima quoque
 est mascula, & aptissimis metaphoris animata, seque
 in animos audientium non tam per verba, quam per
 imagines rerum insinuans eloquentia.

Undenam vero indolentia illa, omnique pene sen-
 su destitutus animus existat, difficile est conjectura
 adsequi. Legi certe sine horrore non potest, quam
 exquisitis, & in plures horas productis tormentis
 gentes nonnullæ in America septemtrionali in hostes
 bello captos sæviant, qui tamen aliquod doloris in-
 dicium tam parum produnt, quam qui rectissime ha-
 beant. Corpora horum hominum crassa cute, & præ-
 duris musculis carneis esse instructa ait Ulloa: in
 veteribus certe sepulcris reperta sunt crania, eodem
 adtestante, ultra modum solida, & sex, septemve li-
 neas crassa, unde conjicere licet compagem eorum ru-
 diorem, & ad multa perferenda magis comparatam
 esse. *Lib. cit. T. II. pag. 99.*

stitionum *Motire* adpellantur, ætate plerumque provec̄ta ex utroque sexu, cui titulo consequendo sufficit comminisci se cum tigr̄ide, crocodilo, aut, quod peculiare, cum *Acsane* colloquutum fuisse. Quid autem *Acsane* reapse sit, ne ipsi quidem norunt, cum numen istud nemo unquam viderit, nec oraculum ejusdem audierit. Nomen hoc sine re a majoribus cum inficetis, quibus temere adsentiuntur, fabellis acceperunt. Creditur esse genius quidam duplex: alter, qui silvis, fluviis, lacubus, rebusque ceteris inest: alter, qui homini, tanquam tutelaris quidam, proprius sit. Genii hominum alii aliis putantur esse potentiores; unde cum eorum clientes inimicitias inter se foveant, *Acsane* debilior fortiori tandem succumbat, necesse est. Vix ullus certe moritur, quem non a genio inimici interemtum credant; unde cum

se cognati vindicare aliter non possunt, plerumque ad venena confugiunt (a).

Commenta hæc propagandi cura fere penes mulieres est. Siquam aut venter, aut ebriositas urget, fingit continuo iratam esse *Acsanem*, nec nisi gallinis, anatibus, atque cicisæ amphoris placandam, quæ nisi e vestigio comportentur, de vita populi, rebusque omnibus conclamatum esse denunciat. Incredibile dictu est, quanta hu-
jus-

(a) Impostores hos Orinoquentes *Piace*, Guyanenses *Piayes*, alii aliis compellant nominibus, omnes tamen fere populi Americani, nondum Christiani, etiam septentrionales hujus furfuris præstigiatores habent, qui apud plerosque non nisi post edita longissimæ inedia, fitis, dolorumque ab aculeis vesparum, formicarum, & culicum inflictorum specimina, ritibus, ac ceremoniis non minus acerbis initiantur. Vid. Barre-re Reise nach Guyana, & Charlevoix Hist. de la nouv. France T. VI. edit. in 8. quod quidem in communione tot aliorum rituum, & consuetudinum communem omnium horum populorum, ut ut linguis, atque regionibus plurimum differentium, originem videtur non obscure indicare.

jusmodi mulierculæ habeatur fides, quam promptum præstetur obsequium. Cibis, & poturis large comportatis, diem placationi præstituit, qua illucescente anatem assat, & potum oblatum vasi, genio consecrato, infundit, cunctisque domo exactis ipsa absumit: deinde offerentes convocat, præsentibusque comminiscitur *Acfanem* ipsa etiam ossa, quæ interea caute recondit, præ voluptate devorasse. Ita hæ præstigiæ artifices, titulis e morbo, vel morte cuiuspiam petitis, alium post alium devorant.

Siqua mulier gemellos peperit, maritus pro genuino illum tantum agnoscit, qui prior est editus: alterum credit esse *Acfanæ*, unde puerperam, tanquam eidem acceptam, omnes in magna habent veneratione, quæ usque eo interdum progreditur, ut vir e domo plane denigret, conjugemque relictam lautius, quam ante, tractet. Proles *Acfanæ* vel cælebs omnino mane-

re, vel non nisi cuidam e gemellis deber nubere.

Marari, planta verbenæ adfinis, in usus superstitiosos diligenter colitur, cujus decocta folia potum suppeditant, qui dolores, & infomnia horis quatuor, & viginti duratura generat. Siquis rem furto sublectam deprehendere, vel arcanum quodpiam resciscere vult, adiit cum muneribus præstigiatores, eidemque vota sua explicat, qui, si citra epotum illud decoctum rem apte enodare potest, illo abstinet: at, si consilium in arena nullum succurrat, mavult potionis malum experiri, quam existimationis detrimentum facere. Die insequenti responderet clienti, ægre se habere, quod noctu a furis, vel cujus arcanum rescire cupiebat, *Asiane* pessime sit multatus, nec quidquam extundere ex illo potuerit: aut certe responsum obscuris ambagibus involvit, & culpam in aliquem suorum inimicorum conjicit, ut scilicet plures in eundem con-

cite t.

citet. Fuit impostor, qui res furto ipse subduxit, ac terræ infodit, ut majorem divinandi artem ostentaret, & munera plura extorqueret: prælia deinde noctu cum genio inita gloriose deprædicavit, atque iralatibulum rei subductæ indicavit.

Feris, quas adgredi timent, *Aramæ* nomen imponunt, ut scilicet iis non ex metu, sed propter venerationem parcere videantur, quas inter cum tigris maxime sit metuenda, eam plane *Aramamaco*, summum imperatorem vocant, quæ si quem dilaniavit, corraditur omnis interemti fupellex, ac singulis noctibus præ foribus exponitur, ut tigris, si libuerit, auferat, ad quam omnia jure hæreditatis pertinere dicunt, ut adeo, si quis inde quidquam subducere ausit, tanquam læsæ Majestatis reus ab *Aramamaco* discerpendus sit: quod quidem tam religiose observant, ut, licet uxor, & liberi extrema laborent fame, ex

omni tamen illa supellectile ne granum tritici Turcici attingant.

Fingunt non raro furciferi tigridem quamdam ferocientem, quæ stragem maximam denunciaverit, nisi furori epulis, ac potu occurratur, & credulos ad hæc omnia largissime subministranda compellunt, quibus undique adportatis, ad veteratoris domicilium horis nocturnis turmatim conveniunt, & ante fores silentio confident, solus *Motire* ingreditur, ferarumque imperatorem fistulis, hunc in usum paratis, ad convivium evocat, quem paulo post ceteris ante januam metu, ac horrore torpentibus, jam adesse, epulari, dapesque collaudare nunciat, qui hisce auditis, nihil jam ultra metuendum rati, sensim e terrore animum recipiunt. Interea ventrem præstigiator intus farcit, tigridemque plene placatam esse comminiscitur, & amplissimam præsentibus omnibus dedisse facultatem

tem nocte tota computandi. Verum ut credulis tanto magis imponat, mentitur interdum se multa cum *Aramamaco* arcana contulisse, atque ad fidem absurdis his fabulis conciliandam capillos ipse sibi evellit, & unguibus corpus fauciat, idque ab irata tigride passum se fuisse fingit, quæ omnes discerptura erat, nisi se unus ipse pro salute omnium consecrasset. Nonnunquam, si epulas aliter extorquere nequeat, se ipsum in tigridem commutaturum, stragemque memorabilem editurum denunciat, & fidem, quod mirere, invenit.

Fabulam, ridicula adpersam superstitione, habebant de iride. Aiebant illam esse Aramam feminam, solis conjugem, cujus officium sit terras a viro exustas imbrium beneficio recreare. Cum enim viderent arcum illum non nisi pluvio tempore in conspectum venire, & tunc arborum cacuminibus velut insidere, persuade-

debant sibi aquarum illum esse Præsidentem, arboresque proceras omnes sua in tutela habere. Quare Autor initio impetrare nullo modo potuit, ut eas sternerent, & navigiis in usum coloniæ fabricandis aptarent, quod putarent fabricas ejusmodi ab iride, vindictæ studio, una cum vectoribus demergendas esse. Itaque necesse fuit, ut primus ipse admoveret securim, ac ceteros exemplo suo ad navigii contignationem excitaret, qua denique absoluta effulsit paulo post iris, & Noster arrepta opportunitate omnes, quotquot aderant, in scapham jam adparatam tremebundos compulit, optimaque usus navigatione post horæ quadrantem in conspectu iridis ad portum incolumes reduxit, atque ita inanem formidinem, cunctis gaudio exilientibus, in perpetuum sustulit.

Sed infinitus sim, si omnia, quæ circa silvas, arbores, fluvios, & lacus superstitione

tiōse observant, minutatim persequi velim; impetrare tamen a me non possum, quin de amplissimo lacu *Origuere* paucis commemorem. Hunc *Moxitæ* naviculis ingredi nunquam audebant, quod crederent piscem quemdam *Jono* mole corporis, & ferocia horrendum eidem cum *Aramæ* dignitate præsidere, qui lintres omnes ingredi-
austos evertat, & remiges piscibus minoribus devorandos consignet. Adfurgebat in margine ripæ collis, amœnissima confertus arborum, & fruticum varietate, *Aramæ* scilicet *Jono* palatium. Superstitione gentis cognita, jussit Autor cimbas omnes adduci, ac die præstituto musicos inter concentus cum tota fere colonia e portu solvit, cursumque, tanquam aliud agens, versus lacum illum direxit, cujus marginem cum adtigisset, recta se ad collem illum devehit velle pro imperio edixit. Mille agebant artibus, ut illum a consilio dimerent;

verent; sed perstitit firmiter in sententia, Lacum igitur pene exanimati ferali cum silentio ingrediuntur. Conticuere repente consveta tripudia: obmutuere fistulæ, ac tympana. Ille, re dissimulata, musicos, cantores, & prout quisque ad hilaritatem propensior erat, adoritur: at nemo ne respexit quidem. Sed cum timoris causam probe sibi cognitam esse diceret, ac superstitionis vanitatem graviter exprobraret, primum quidem alius post alium subtimide, deinde vero, cum collem illum salvi attingissent, atque ad paratas epulas exscendere iussi fuissent, universi tanta lætatione, & vociferatione cœperunt exultare, ut commonendi fuerint, ne auribus graves porro esse pergerent.

Nec minus est ludicra, quam circa resectos ungues, & capillos observant, superstitio: nam hæc diligenter collecta, atque in fasciculum colligata intra paleas, quibus

quibus tecta domorum constant, recon-
dunt: & capillos quidem, ut infantum in
lucem edendorum capita *Aciane* iisdem
contegat; ungues autem, ut habeat in prom-
tu, quos casu aliquo amittendis surroget.
Cura hæc adservandorum id modi reser-
vatum, eo interdum progreditur, ut, qui
non habent reposita, pretio ab aliis coe-
mant, ne scilicet liberi capillis destituti
monstruosum genti spectaculum præbeant.
Frustra vero sis, si opinionem hanc inve-
teratam eximere velis, contendasque mo-
rem hunc in Europa inusitatum suapte ri-
diculum esse: continuo enim reponent, ex
intermissione ejusdem procul dubio fieri,
quod curiones Europæi crines perbreves,
immo sæpe vix ullos habeant: cumque cal-
vitium res apud ipsos plane peregrina sit,
magis confirmantur in sententia.

Priusquam argumentum isthoc dimittam,
pauca de morbis, eorumque curationibus

ad.

adtingam. Morbos plerosque ab *Acsane* putant proficisci, nec posse sine ejusdem ope curari. Si graviores non sint, tempori depellendos relinquunt: at, si videantur esse periculosi, *Motire* accerfitur, eique conditio mali non sine venerationis cujusdam significatione explicatur, qui, hausto *Marari* decocto, rem se cum *Acsane* collaturum spondet. Accedit ægrotum die sequenti, & quæ interea astute commentus est, enarrat. Res plerumque redit ad genii sitibundi placationem, sine qua illum neque causam ægritudinis detegere, neque medicinam suggerere velle mentitur. Si æger ante placationem obeat, id ipsum aliis promptius obsequendi exemplum præbet: sin autem convalescat, numen propitium novis est muneribus excolendum.

Si vis morbi, placato etiam genio, non remittat, in promptu est nova imposta.

stura. Comparat *Motire* cum reconditis apud se lapillis, tabacæ folio, vermiculo aliquo, anatis pluma, aut aliis id genus adparatibus, quos latere in adfecta stomachi parte pejerat. Succedunt itaque frictiones, & varia ligamina, quibus mali fomes ad extremam cutem propellatur: sequuntur deinde repetiti suctus, ac interea lapillus, folium, pluma, aut vermiculus ori surgentis clam inseritur, & ægroto, tanquam e corpore arte exentus, ostenditur, qui tamen etsi interea nihil lenimenti sentiat, relevatum tamen se fateri, & accepti beneficii memorem fore spondere debet: quodsi moriatur, culpa omnis in *Acsanem* rejicitur.

Si de morbo Indus interrogetur, non facile reponet aliud, quam cor sibi dolere, unde *Motire* novam præstigiæ sumit occasionem: pollicetur enim infirmo cor aliud, eumque in finem lapillum illi porrigit, quo prehenso, utcuñque torqueatur, bene se valere debet affirmare. Cum partus dif-

difficilis mulierem cruciat, prægrandes aliquot bufones ad lectum parturientis deligantur, qui foetu, tametsi post dies aliquot, feliciter edito opipare tractati, & *csicfa* adpersi dimittuntur: si vero proles, vel puerpera moriatur, eodem tumulo sepeliuntur. Sed & cantor solet parturientibus adhiberi, qui tibiis, hunc in usum factis, & voce lugubri opem *Acsanæ* imploret. Quia vero in externis vulneribus locus fraudi non ita facile patet, contendunt hi veteratores genus isthoc curationis supra vires *Acsanæ* esse.

CAPUT IV.

De variis venena parandi, iisdemque utendi modis.

Venena alia venationi, alia hominibus de medio tollendis destinantur. Agemus de utrisque ex instituto breviter. Viminii cui-

cuidam, quod per ramos arborum hederæ instar ferpit, & tanquam funis quidam ligneus arbores inter se necit, (*Coropi* vocant) corticem ope testæ limacum abradunt, & fibras revellunt, quibus aquam ferventem adfundunt, eamque percolando in vas subjectum per gossipium destillare sinunt, ac die sequenti lento, ne ebulliat, igne tamdiu decoquunt, dum, aqua sensim evaporante, sedimentum inspissetur, quod soli postea biduo expositum desiccant ita, ut indurescat.

Cum veneno hunc in modum parato imbuere sagittas volunt, tabacæ fortissimæ folium in ore primum masticant, deinde guttas pauculas indidem expressas veneno illi indurato adstillant, ut scilicet pars ejusdem extima nonnihil solvatur, & sagittis adfricatis inhæreat, quas iterum soli desic-

candas exponunt, ac denu[m] pro futuris
 ufibus intra cannas recondunt (a).

San-

(a) Condamine in fuo ad fluvium Amazonum Itinerario addit, famam iis in locis e[ffe] cum vimine hoc triginta variarum herbarum, & radicum species incoqui. Gilij Lib. cit. T. II. pag. 388. ait in Maragnone duo confieri veneni genera, quorum alterum e fuceo viminis cujusdam coquitur, adverfus quod antidotum certiffimum faccharum, aut mel fit, quod ipfum de facchari virtute jam Condamine prodidit. Idem Gilij in colonia quapiam ad flumen Orinocco diverfatus venenum iftud fe quidem vidiffe dicit, fed parandi rationem rescifcere haud potuiffe, quod non nifi a barbaris filvas etiamnum incolentibus confiat, a quibus jam paratum neophyti mercantur. Remedium illic contra hoc veneni genus e[st] fal marinus aqua folutus, vel urina. Ceterum modum ipfum illud parandi nemo accuratius Noftro prodidit, quo magis dolendum genus viminis ab eodem non e[ffe] determinatum.

Heriffant, poftquam plurima variis in animalibus veneni hujus cepiffet experimenta, hæc de efficacia ejusdem tradit. 1) Virus hoc non videri agere in venarum, & arteriarum fanguinem, qui in plerisque mortuis animalibus colore, & confiftentia naturali fuit deprehenfus. 2) Mufculos omnes ita contrahi, ut in iis ne gutta quidem reflet fanguinis. 3) Animalia fumto hoc veneno fieri paralytica, nec tamen peculiarem prodere doloris fenfum, nifi jam morti proxima : Phil. Trans. Vol. 47. pag. 38.

Sanguis animalis tali sagitta icli circa cor torus hepatis instar coagulatur, caro autem, cruore omni destituta, est candidissima, atque edentibus innoxia, modo circa limbum vulneris ipso livore discernenda portio refecetur. Certe vel minimam aviculam tali sagitta fixam impune comedas. Sufficit autem, ut sagittæ cuspidem vel cutem feræ, aut auriculam leviter perstringat, modo sanguinem eliciat; concidet intra spatium centum passuum. Auctor ut virus istud experiretur, cuspidem aciculæ eodem tinxit, cutemque galli gallinacei leviter rasit, qui intra manus paulo post exspiravit. Alias tigridem canibus venaticis in arborem compulit, & sagitta hujusmodi oris duntaxat flatu e canna displosa ferit: continuo fricare vulneris locum pedibus cœpit, deinde more temulentorum miras inter gesticulationes titubare, arborem dimittere, ac sensim tandem emori.

Aliud veneni genus e foliis cujusdam arboris, & viminis alterius fibris, eodem, quo supra, modo conficiunt, quo fauciatum animal ad passus sexaginta corruit, sed caro tota inficitur, & tanquam putrefacta paulo post diffluit. Modum alterius, & longe quidem vehementioris toxicum adparandi solícite celant, cujus tanta est efficacitas, ut si sagitta eodem imbuta in arborem proceram, & sanissimam infigatur, folia intra horas viginti quatuor omnia una cum succo amittat (a). Hoc veneno infecto die quodam Sacerdos, inspectantibus militum Hispanorum Præfectis, duo casei segmenta, quæ devoranda duobus dedit canibus, quorum unius collo dentem crocodili sic adpendit, ut cutem ejus non contin-

---

(a) Gilij loc. cit. adserit e binis in Maragnone usitatis venenorum generibus inter se mixtis toxicum enasci tantæ efficacitatis, ut vitam ipsis adimat vegetabilibus.

ringeret. Alter interiit; hic vero vertiginem duntaxat passus vomitu malum omne depulit. Huic postea dens ille arctius ad pellem adstringebatur, & duæ obiciebantur offæ venenatæ, alteri, qui focius denuo addebatur, unica. Hic pauca intra momenta expiravit: ille omnibus, qui aderant, stupentibus evasit incolumis.

Venena tollendis hominibus destinata alia celerem, alia lentam mortem adferunt. Parantur e variis plantarum, resinarum, aut salium generibus. Omnium violentissimum suppeditat arbor, sub cujus umbra planta crescere nulla potest, sed terra, quasi nitro adsperfa esset, albescit, quam corrasam in patella aqua bulliente perfundunt, filtrant, & concretos salis cristallos, post evaporationem aquæ, colligunt (a). Qui

R 3

ve-

(?) Genus hoc salis non esse terræ solius procreationem vel inde patet, quod sub certæ tantum arboris

veneno hoc tollere inimicum vult, tantillum e contritis salium istorum pulveribus in manu dextra sub ungue pollicis recondit, hospites deinde ad compotandum invitatur, & haustum pro recepto more in cucurbita singulis propinat. Cum propinandi

---

ris umbra deprehendatur, cui verisimiliter originem debet, & vel a radice sub terra, vel, quod probabilius, a foliis ejusdem exspiratur, cumque induruit, ventis dejectus in terram depluit, sive deinde in arbore ipsa jam plene formatus, inque succis nativis solutus fit, sive acidum duntaxat ejusdem in planta contineatur, quod exspiratum basin aliquam sibi convenientem reperiat, eique uniat. Luculentum rei exemplum adfert Molina in *Ocymo*, quod salinum vocat. „ Planta, inquit, hæc a primo vere ad hinc
 „ men usque perdurans, horis matutinis quotidie red-
 „ undat parvis salinis globulis, roris ad instar splen-
 „ dentibus. Manna hoc ab incolis collectum adhibe-
 „ tur pro sale communi, cui non cedit. Planta quæ
 „ vis dimidiam unciam quotidie suppeditat. Phæno-
 „ menon hoc difficilem propterea habet enodationem,
 „ quod solum, cui planta hæc innascitur, nihil pla-
 „ ne contineat salis, & a mari plus quam septuaginta
 „ miliaribus disjunctum, toto regno sit fecundissi-
 „ mum. „ Lib. cit. pag. 117.

di ordo ad victimam morti destinatum pervenit, pollicem liquori inobservatus immergit, eumque sic inficit, ut exhauriens post horam exstinguatur. Credi vix potest, quot homines, ipsos adeo religionis magistros, levissimis de causis irritati hoc modo perdant, cujus rei Noster complura vidit, & descripsit exempla longe funestissima.

Non desunt veneni genera, quæ vel pede calcata scædum tumorem adferunt, allatura mortem etiam, nisi medicamentis in tempore succurratur. Alia id efficiunt, ut homines dysenteria sensim contabescant, vel certe sic exsiccentur, ut ceteroquin valentes vento pene abripi possint, vitamque omnem in lectulo transigere cogantur: alii feбри laborantium more stata quadam veluti periodo acerbissimis capitis doloribus ad insaniam usque diventur: alii de nervorum cruciatibus querantur: alii cibum retinere nequeant; alii denique sto-

machi indigestionibus, somno nimio, aut infomniis, virium defectu, & sexcentis ejusmodi calamitatibus affligantur.

C A P U T V.

De modo barbaros conquirendi, & ad civilem societatem, ac religionem pellendi.

Sacerdotes curandis, ac religione instituentis hisce barbaris ex Europa in Americam traducti colligere eos primum, ac in silvarum latibulis ferarum ritu latitantes venari quodammodo debent. Laboris hujus improbi exequendi rationem hic paucis adumbrabimus.

Expeditiones mense Aprili, & sequentibus suscipiuntur, quæ in regionibus calore, aquis, infestis animalibus, gramine, ac silvis imperviis redundantibus, quantis cum molestiis sint conjunctæ, facile æstimabit,

mabit, qui perpendit, easdem sæpius repeti, & interdum sine fructu ullo suscipi oportere, quæ si ad menses æstivos extrahendæ sint, itinerantes aquæ defectu excruciantur, vel aquis jam defluentibus usu navicularum destituuntur, viamque omnem pedibus, per tesqua deserta, & inhospita coguntur emetiri. Sarcinas suis quisque humeris defert, cum propter paludes ubique occurrentes, silvas item densissimas, nullus mulorum, aut equorum usus esse possit. Supellex omnis viatorum est faculus farinæ e tritico Turcico probe tosto, lectulus pensilis, seu *Hamaca*, culter grandior ramis arborum refecandis, cucurbita aquæ hauriendæ, arcus, & sagittarum fascis ad venationem, vestis, qua in itineris ingressu quisque fuit indutus, apud sacerdotem insuper precum diurnorum liber.

Nox in silva, cultris non raro perumpenda, est exigenda medias inter viperas,

& serpentes venenatos, fœtorem præterea intolerabilem, e tot annorum foliis putrefactis exhalatum, cum scilicet terra pluviis pateat, non item solaribus radiis, ventisve perspirantibus. Hic tamen est figenda statio, partim propter ignis fovendi necessitatem, partim lectuli in arbore suspendendi causa. Huc accedunt spinæ pedes Indorum nudos fœdum in modum eruentantes. Sed neque campi præbent commodius iter, aut diverticulum: hi enim ob aquas restagnantes, quæ solis radios reperiunt, ardentissimi sunt, gramen item alunt equitis altitudine densissimum, quod nisi scipione ante te divellas, passum vix figes. Permista insuper est gramine herba quædam acuta, quam Indi *Ihococfo*, seu instrumentum scindens vocant, quæ cutem pungit, & sanguinem elicit, ut taceam culices, ciniphes, & reliquum insectorum exercitum.

Postquam statio nocturna binis ante solis occasum horis defixa est, comites itineris ad venandas feras, aut pisces capiendos expediuntur, qui si aut nihil prehendant, aut fessi de via pro eo, ut operam dent piscatui, aut venationi, in umbra confideant, & obdormiscant, tunc enimvero de cœna conclamatum est, maxime si farina in sarcinis jam deficiat. Sed & nox inter vigilias est agenda, cum igne sæpe elanguescente tigrides, odorem carnis sequutæ, ad peregrinantes invisant, & clamoribus vigilantium absterreri, inque fugam agi debeant. Quis autem vel depulsa bellua quiete somnum capiat?

Nocte hunc in modum exacta, rursus moventur primo diluculo castra, sed propter innumera impedimenta vix duo passuum millia conficiuntur. Quæras fortasse, quisnam itineri tam longinquo, & molesto demum sit scopus præstitutus? Nullus certe

plerumque, sed venatorum more præda modo hic, modo illic, exitu profus incerto, vestigatur. Solent barbari æstate gramen luxurians, & aridum exurere, ac tunc, cum regio omnis planissima sit, cœlum ab igne, auroræ borealis instar, relucet, quam quidem plagam neophyti accurate notant, & tanquam acum quamdam magneticam quam exactissime sequuntur, & ad sedem barbarorum citra errandi periculum deveniunt. Si populus, qui campos incendit, vagabundus fit, quærentur limo infixæ pedum vestigiæ, rami in silvis hic aut illic decussi, femita denique aliqua, quæ certa esse solent ejusdem in proximo latitantis indicia.

Cum sedem barbarorum in propinquo esse jam constitit, stativa in aperto prope silvam loco ad duo passuum millia collocantur, atque sepimento contra repentinam irruptionem communiuntur. Deinde neophyti
aliquot

aliquot prope semitam quampiam in insidiis ponuntur, siquem e barbaris citra clamorem, & strepitum comprehendere possint. Si res cessit e sententia, capti munusculis a Sacerdote donati ad suos continuo remittuntur. Si adprehendi nullus omnino possit, expediuntur de nocte Indi aliquot, qui prope eorum latibula in semitis adpendant arboribus cultellos, tintinnabula, secures, numismata, specula, vitra, ligulas cumprimis rubras, aliasque barbaris nondum visas id genus merces, quibus persuadeantur advenas esse amicos, velleque amicitiam secum constabilire.

Die illucescente munuscula hæc primi qui vident, avide diripiunt, rescindi que cupiditate, undenam ea profecta sint, incensi pedum vestigia, ramosque decussos sequuti ad stationem peregrinorum deveniunt, ubi plura ejus generis eminus iisdem ostentantur. Siquis, ut plerumque fit,

ha-

habendi desiderio timorem vincat, & propius accedat, crepundiis talibus oneratus redit, ceterosque ad audendum excitat. Accipiuntur omnes cum peculiari benevolentia, quantum signis effici potest, atque amicitiae significatione, cum primis autem, si quis adsit, nationis Princeps. Invitant vicissim hospites ad suum receptaculum, quo etiam, sed non sine magnis cautelis, itur. Si contingat, ut allici ad stationem nemo omnino possit, de reditu, re infecta, cogitandum est. Fit sane interdum, ut iter hujusmodi duorum, aut plurium mensium sine successu resumatur. Si vero peregrinis anates, gallinae, aut pisces a barbaris submittantur, res est indicii optimi, signaque officii, & humanitatis nutibus consuetis utrinque exhibentur. Nulla de emigratione fit adhuc mentio, amicitia tantum stabilitur, reditus adornatur, & fides datur peregrinos post tot, quot
de-

designantur, lunas novis cum muneribus reverturos esse.

Facile promissis adfentiuntur, & annuam pro reditu copiose congerunt, sed quæ bajulorum defectu maxima ex parte illic relinquenda est. Indicium autem, quod reduces sequi & ipsi parati sint, illud est, si Sacerdoti ab *Arama* duo tresve juvenes, ac totidem virgines, quos ad locum coloniæ deducat, dono offerantur. Munere isto regulus Sacerdotem dignitate sibi æqualem, parique veneratione dignum esse recognoscit. Juvenes mittuntur pro obsequiis, puellæ pro concubinis (cum scilicet Sacerdotem *Arama* suis ex moribus æstimet); qui nudi fuerunt, decenter vestiuntur, ornantur, & quantum penus finit, opipare habentur, atque ita domum abducuntur, ubi linguam usitatam condiscunt, suamque neophytis communicant, templum, equos, vaccas demirantur, concentus musicos audiunt, vi-

cinas

cinas Christianorum sedes adeunt, benigne habentur ubique, & sic ad suos demum non sine munusculis remittuntur, ac rerum visarum narratione, cum primis autem, quod virgines intactæ revenerint, demigrationem facile persuadent.

Ante vero, quam nova barbarorum tribus deducatur, domus hospitibus venturis exstruuntur, vestes, si nudi sint, adparantur, providetur de cibariis, quæ omnia e proximis Christianorum vicis promte administrantur, atque ita demum suscipitur ad deducendos iterum expeditio. Die ad migrandum definita, ingens ubique exoritur clamor, & concursatio tanta cum confusione, ut cervorum gregem citius in ordinem redigas. Nihil est in omni supellectile, quod non quisque secum asportare velit, tametsi certos reddas hæc omnia, & longe quidem meliora, in loco habituros. At cum sub his sarcinis cito delassentur,

eas pone viam sensim adpendunt arboribus,
 ut adeo ridiculum sit videre hic amphoram,
 illic ollam semifractam, alibi corbem, tan-
 quam cauponarum hederas, e ramis depen-
 dere. Iter multis de causis majore cum
 molestia relegitur. Edulia ad dies complu-
 res suffectura, solita gentis voracis edacitate
 intra paucos absumuntur, & postea urgen-
 te fame ad Sacerdotem, tanquam ampla
 secum portaret promptuaria, turmatim ad-
 curritur, nec suppetit alia famelicos satian-
 di spes, quam e neophytorum piscatu, &
 venatione.

Siquem morbus in via corripuit, hume-
 ris est deferendus, primusque curio suos
 oneri supponat, necesse est, ut cetera tur-
 ba exemplum caritatis sequatur. Mulieres
 nonnihil fatigatæ Sacerdoti unam, alteram-
 ve prolem, aut sarcinæ partem liberaliter
 adpendunt, cui præterea cruda gentis in-
 doles, importunitas, licentia, ac sexcenta

alia, & hilari quidem vultu, ferenda sunt. Ubi ad coloniam Christianorum tandem per-ventum est, nemo satis describat stuporem illum, & admirationis signa, quæ produnt, cum templa, domus, campanæ, instrumen-
ta musica, equi, oves, vaccæ, & alia re-
rum genera nunquam ante visa oculis ob-
jiciuntur. Quid cum Sacerdotis cubiculâ
curiose obeunt? obstupescunt ad omnia, li-
brum, calceum, & quidquid in manus ve-
nit, tametsi nulli futurum usui, familiariter
tollunt; digitos ejusdem folicite explorant,
os inspiciunt, dentes adtrectant, oculos,
cum primis mulieres, distrahunt, rescindi
cupidæ, an Sacerdos, externo corporis ha-
bitu tantopere differens, ex eodem, quo
ipsæ, genere sit prognatus. Demum neo-
phytis ita permiscetur, ut singulis fami-
liis singulæ concedantur, partim ne pri-
vata conventicula, & fugæ consilia agita-
re inter se facile possint; partim ut rudi-

mentis religionis, morumque præceptis, & sermone in usu posito sensum imbuantur.

Atque hæc est ratio barbaros e silvarum latebris eliciendi, & ad humanitatem, ac religionem traducendi, quam nemo sane potest non magnopere probare, qui animo reputaverit etiam liberos a parentibus munusculis, subditos a Principe propositis dignitatibus, honorumque titulis ad præstandum officium excitari. Illicia hujusmodi, & incitamenta apud barbaros tanto quidem magis certe sunt necessaria, quod populus e silvis, nativa scilicet sua patria, abducendus sit; exuendus amplissima illa quidvis agendi libertate, ac licentia, spoliandus uxorum multitudine, subjiendus peregrino dominatori, verbo, natura ipsa veluti commutata, e pecude homo efformandus.

CAPUT VI.

De Mamelucorum Infestationibus.

Posteaquam industrias, quibus barbaræ nationes colligi, & ad vitæ civilis communionem adduci solent, paucis enarravimus, res ipsa monet, ut de impedimentis etiam, quæ Mameluci, Christiani scilicet nominis opprobria, salutaribus hisce conatibus offerunt, breviter attingamus. De genere hominum istorum perditissimo plerique omnes scripserunt, qui historiam colonialiarum in America meridionali constabularum literis tradiderunt: quare nos hic ea duntaxat perstringemus, quæ Autor partim ab illis ipsis interdum vera, sæpius ficta pœnitentia in sedes Moxitarum se se insinuantibus certo comperit; partim ab Antonio Roullin de Moura oppidi Matto-grosso Governatore audivit, qui multum cum hac Americæ peste negotii habuit, &

latrocinia, ubicunque potuit, viriliter repressit.

Mameluci, alias *Paulistæ*, ab urbe S. Pauli juris Lusitanici adpellati, e connubiis cum Indis, ac Æthiopibus promiscue initis progeniti, in varias tribus, *castas* vocant, divisi, perque omnem late Brasiliam sparsi tumultibus, ac seditionibus tantopere semper erant dediti, ut Reges ipsos, qui audaciam ope militum coercere adtentabant, ad pacem secum componendam armis non semel compulerint: inter se autem ipsos tantis scindebantur odiis, ut iis sedandis spes nulla hodiedum suppetat: vix ulla certe præterit dies absque cædibus: non vir modo virum invadit, sed in aciem familiæ integræ contra se mutuo educuntur.

Complures eorum, ut Præfectorum vigilantiam, aut justam vindictam effugerent, ad fines Brasiliæ se se receperunt, & se-

des in Lusitanorum coloniis, quæ Moxitæ pene confines erant, collocarunt: Matto grosso, a Nostri parcœcia dierum quatuordecim itinere sejunctum oppidum, erat pleborumque receptaculum. Verum Gubernator sceleribus hominum irritatus e nido illo suo omnes expulit, pœna capitis proposita, siquis reverti adtentaret. Quare errones, & vagabundi circa fluvium *Guaipure* sparsim confederunt, domos extruxerunt, inmo agros etiam colere, ac fementem facere inceperunt. Sed locum mutarunt, non ingenium.

Parum arridebat hominibus perditis solitudo: deerant sensim uxores, deerant numi, quibus res ad usum vitæ necessarias a Lusitanis præternavigantibus mercarentur: labor denique quotidianus, & venationis, ac piscationis molestiæ displicebant. Tenor interea vitæ fuit plus quam barbarus: nullus apud eos iudex, nulla lex, nullus

facerdos , nulla religio , nullus denique deus : cumque odiis deflagrarent intestinis, nec ulla jungerentur necessitudine, cædibus omnia fœdabantur ; quisque ad ripam fluminis dominabatur , silvamque suam sic tutabatur , ut, si quis navicula paulo propius adpelleret , glande plumbea e vestigio sterneretur.

Fessi tandem odiis, rerumque omnium penuria, nova agitare cœperunt consilia, & expeditionem contra barbaros, in quibus colligendis, atque in colonias tribuendis Sacerdotes tunc maxime desudabant, conjunctis animis decreverunt. Nec fefellit improbos consilium. Cinxerunt de nocte eorum tuguria, resistere ausos interemerunt, ceteros, direptis rebus, & exustis casis, catenis oneratos secum abduxerunt, quosdam suis usibus retinuerunt, reliquos in Mattogrosso tanquam pecudes sub hasta venderunt. Latrociniis hujusmodi, & cru-

delitatis exemplis, dici non potest, quantum propagandæ apud barbaros religioni oblatum fuerit impedimentum, quanta erga Sacerdotes excitata diffidentia.

At non cessit nefariis prædatio semper e sententia. Natio erat barbara *Caturinorum* ceteris numerosior, ac proinde animis, & audacia fidentior, quæ strage vicinorum audita, cum se quoque ad ictum designari minime dubitaret, domicilia sua densis, ac præaltis palis probe communivit; puteos præterea circumcirca profundos cavavit, eorumque fauces arborum ramusculis, & foliis sic contexit, ut nullam fossæ subter latentis præberent suspicionem: sed & socios ad ferendas in tempore suppetias invitavit. Aderant post dies aliquot Mameluci numero octuaginta, sui, atque prædæ securi: septa improvise magna cum ferocia invadunt; sed effuso repente sagittarum imbri pedem referre coguntur. E-

rum.

rumpunt interea Caturini, emicant ex ad-
fritis silvis focii, in insidiis collocati, in-
stant fugientibus, multos gravissime fauciant,
septem & decem in puteum delapsos lan-
ceis contrucidant.

Collectis animis non multo post iterum
redierunt, & majore quidem numero: verum
barbari in omnes eorum motus intenti ex-
cubias locis opportunis disposuerunt; &
confines populos de periculo tempestive
admonuerunt, quorum adcursum Mameluci,
vellendis repagulis occupati, sic undique
circumventi erant, ut viginti suorum amis-
sis, & plerisque fauciatis, receptum ferro
sibi coacti fuerint aperire, atque palatim
diffugere: neque genti tam bellicosæ ullum
deinceps negotium facessiverunt.

Et hæc quidem vi aperta gerebant; at
alibi homines scelestissimi dolis rem age-
bant. Audierant nationis cujusdam ad de-
migrandum propensionem, & jam in pro-

pinquo esse, ut a Sacerdote ad coloniam deducatur. Submittunt suorum aliquot veste, qua uti Jesuitæ solebant, personatos, ceteri noctu clam subsequuntur. Excipiuntur Sacerdotes larvati benevole, cumque tuta esse videntur omnia, irrumpit cum armis turba reliqua, ac nihil doli subesse suspicantes in catenas conjicit. Erant catenæ ea longitudine, ut unica viginti vincirentur, pedum uno annulis inserto, altero ad gradiendum libero. Dolo hoc vaferrimo factum est, ut nationes aliæ, ad quas rei fama, & harum vestium color, ac forma permanaverat, ne veris quidem Sacerdotibus deinceps fiderent, sed vel cohortationes eorum constanter aversarentur; vel metu in remotiores silvarum latebras se abderent.

Captivos hunc in modum vinctos nullo fenem, mulierum, puerorum, atque ægrotantium discrimine celeriter, pro ducto-
rum

rum libidine, progredi compulerunt. Senes, & infirmos, qui sequi haud poterant, sæpe impacto fuste, vel testiculis, quod crebrius usurpabant, amputatis mori cogebant, aut certe fame perituros in via destituebant. Siqua mulier infantis ex ubere etiamnum pendentis vagitum sistere non poterat, vel sudibus una cum prole mactabatur; vel infans arbori proximæ allidebatur, aut in altum projiciebatur ramis arborum discerendus. Accessit genus aliud crudelitatis, dum divendebantur: nam passim conjux a marito, liberi a parentibus, fratres a sororibus divellebantur, & in perpetuam servitutem abducebantur. Sed tædet flagitiis non jam hominum, sed portentorum ultra immorari.

LIBER QUINTUS

DE MOXITIS CHRISTIANIS SPECIATIM,

CAPUT I.

De multiplici feras venandi modo.

Populi, quorum indolem generatim hactenus descripsimus, partim indefessa curionum Europæorum opera, partim ipsa societatis civilis conjunctione, multis in locis sic erant sensim exculti, ut tametsi vitia quædam a natura insita non penitus exuerint, magna quidem ex parte sic certe detriverrint, ut multis in rebus vel cum Europæis ipsis in contentionem venire possint, artesque complures cum religionis institutione ad usum vitæ præclare condidicerint. Or-

die-

diemur a venationibus, & armis hunc in finem excogitatis.

Arcum, cui tractando jam ab ineunte ætate adfuescunt, conficiunt e ligno admodum elastico, viri mediocris longitudine, aviumque plumulis, & filis coloratis mire exornant. Cum uti eodem volunt, fixum manu sinistra tenent, dextera sagittam, & nervumprehendunt, corpore ad lævam aliquantum inflexo. Sagittæ eandem habent longitudinem, eademque ornamenta. Scapus constat canna levissima unius ulnæ, cujus extremo, chordæ adplicando, pluma utrinque adnectitur, ut cursus eidem directus concilietur. Fini alteri stylus ligneus ope ceræ conglutinatur, cujus apici os in figuram lanceæ conformatum infigitur, & adversus pisces filis etiam adfirmatur, in cujus vicem Rajæ quoque spiculum, ut alibi diximus, vel cannæ segmentum duos digitos latum, ac duodecim longum, atque

que ad lanceæ similitudinem figuratum adhibetur, venenoque contra feras perlinitur.

Intervallum, ad quod sagittæ arcu excussæ ictum perferunt, est plerumque sexaginta passuum, intra quod spatium animal quoque fauciatum, utcunque rapide currat, concidit. Jaculandi dexteritatem maxime ostendunt in festivitatibus solemnioribus, cum scilicet cultri de filo crassiore pendentis victori, qui filum sagitta rumpit, in præmium cedunt. Interdum pro scopo pommum citrinum adpenditur. Nec defunt, qui excussa in altum sagitta, ac deinde relabente canem in medio cursu transfigunt. Cumprimis tamen eminet dexteritas ista in piscibus infra aquam transverberandis, quorum situm e solo aquarum motu determinant.

Sed neque jaculandi celeritas minor est. Sagittas quotquot possunt, eadem, qua arcum, manu comprehendunt, sibi que tanta

cum velocitate furrogant, ut viginti intra temporis minutum excutiant. Invenias, qui rigridem in depascenda præda occupantem adgrediatur, tamque crebris ictibus fatiget, ut fera sagittis, ut solet, e corpore evellendis, aut frangendis haud sufficiat, sed erepta se se vindicandi facultate hoc velut telorum imbre obruta intereat. Impetunt inde æstimes, quod sagitta corpore, aut tabulato navigii transverberato, sæpe in averfa erumpat parte. Tempore belli ad terrorem hosti incutiendum quidam iisdem cocos nucis magnitudine adligant, qui dum ante perforati per aerem celerrime feruntur, sibilum edunt terrificum.

Aliud venandi, immo etiam pugnandi, instrumentum *Stolicam* Hispani vocant, prælongam scilicet quamdam sagittam structuræ solidioris, quam non arcu, sed manu ope capsulæ cujusdam ejaculantur tanto impetu, ut hominem ad centum passus transfodiat.

fodiat. Exhibet Fig. 4. barbarum Tiboitam hoc armorum genere instructum, cujus apud Moxitas usus hodie una cum bellis antiquatus est (a). Sunt, qui funda etiam dexterrime utantur, cui, cum lapidibus regio destituatur, globulos ex argilla paratos, spinisque veneno imbutis exasperatos, inferunt.

Lanceæ, seu venabuli usus ab Hispanis inductus hodie rarior est, nec facile, nisi contra tigrides, adhibendus; quam vini minimum venabulis armati solent adoriri, ut, si unus aberret, alter sit in suppetiis. Modus belluam excipiendi fere idem est, quem apud nos contra apros adhibent. Noster periculoso hoc venandi genere suis penitus interdixit.

Ad

(a) Genus hoc jaculi veteribus usitatum Scriptores Latini tragulam, fustibalum, verutum, & viricam vocabant.

Ad rectam sclopatorum tractationem plurimum conducit acutissima illa oculorum acies, qua tigridem ipsam multi superant. Hispani certe, quoddam Lusitanorum castellum oppugnantes, fassi sunt, milites, qui Indorum globis perimebantur, plerosque media in fronte fuisse ictos. At hoc telorum genus minus est regioni aptum, quod pulvis nitratus, e longinquo alioquin petendus, pretioque exaggerato redimendus, humore perpetuo vitietur. Verum ipsas jam venandi rationes persequamur.

Primum, idque spectatu jucundissimum, venandi genus suppeditant statæ aquarum exundationes, quibus, plana omnia obtinentibus, feræ omnes in insulas, silvas scilicet eminentiores, compelluntur. Parantur tunc paulo majora actuaria, partim remis, partim contis celerrime impellenda, (vide Fig. 5.) quibus die condicta, cum magno canum, & armorum in superioribus

commemoratorum adparatu diluculo egrediuntur, aliis tympana, aliis cornua secum deferentibus. Cum ad insulam ejusmodi ventum est, nonnulli in aliquo ejusdem promontorio exponuntur, & loca fortiuntur ita, ut totam, quantum fieri potest, insulæ latitudinem amplectantur: ceteri celocibus eandem cingunt æquis intervallis, & summo cum silentio; gramen, quod aquis elatius est, impedit, ne observari a cervis, natatu valentibus, ante tempus possint.

Qui expositi erant, silvam cum maximo cornuum, ac tympanorum clangore invadunt, & canes, recentia ferarum vestigia odore persequentes, momento disperguntur. Cervi conterriti natatione conantur evadere; sed a naviculariis excepti aut fustibus perimuntur; aut injectis funibus capiuntur. Interdum Indus e cimba in tergum natantis insilit, & luctando in aqua jam ambo demerguntur, jam iterum proni vel
 lupini

supini emergunt, dum denique cervus vel aqvis præfocetur, vel cultro hunc in usum parato interinatur.

Intra silvam interea res sagittis, sudibusque agitur, Indis clamore omnia complentibus, & mutuas suppetias implorantibus. Fit strages maxima, reveluntur cervi non raro quadraginta, porci ultra ducentos, præter damulas, struthiones, urfos myrmecophagas, tigrides, antas, aliaque minorum ferarum genera, quæ majoribus illis navigiis, non sine tripudio, & concentu musico, ad vicum deportantur, soli canes fœde lacerati, ac humeris ad naves plerumque deferendi gemunt.

Contra aves fere utuntur canis (Blasrohr) quæ, si rectæ non sint, ad ignem etiamnum recentes calefiunt, &, quo libuerit, flectuntur; has onerant spiculo duarum circiter spithamarum e vena folii palmæ exsecto, cujus apicem veneno

imbuunt, basim autem silvestri gossipio circumvolvunt, ut spiritu repente inhalato impetum concipiant. His anates cum primis, quas regales adpellari diximus, infectantur. Solent hæ de nocte quiescere in proceris arboribus, quas etiam interdium propter folis ardorem circa horam nonam repetunt, & illic usque ad tertiam in umbra delitefcunt. Indus, receptaculis hisce detectis, tugurium in propinquo e ramis sruvit, eodemque, dum anates illi usu adsuescant, per dies aliquot abstinet: deinde horis, quibus eadem in campis oberrant, introit, ac revertentes sagittis e canna sua configit, & intra horam sæpe centum dejicit. Si qua una cum sagitta avolet, locum, ubi decidit, oculis tam accurate determinat, ut ne unicam quidem ex omni illa præda perdat.

At magis oblectat artificium, quo easdemprehendere in lacunis solent. Cucur-

curbitas prægrandes hic & illic perforatas, anatibus in arbore adhuc quiescentibus, aquæ injiciunt, quarum conspectu reduces primum quidem terrentur, verum iisdem sensim deinde adsuescant; quod cum venator animadvertit, absentibus avibus, lacum ingressus caput cucurbitæ uni inferit, seque in aquam collo tenus immergit, ac revertente anatum turba lento passu, ut fluitare cucurbita videatur, procedit, & proximas quasque pede corripit, inque aquam detractis gulam elidit. Nihil inde doli suspicantur ceteræ, cum genus hoc se se in aquam sponte sæpe demergat (a).

Cervos, & damulas in campis aperitis, ubi struendis insidiis locus nullus superpetit, hunc in modum fallunt. Ut primum

T 3

cervum

(a) Eadem hac fraude usi fuere veteres Mexicani, Clavig. Lib. cit. T. II. pag. 161. Idem a Sinesibus adhiberi artificium autor est Du Halde T. II. pag. 164.

cervum de longe vident, stationem ita capiunt, ut ventus de loco, ubi fera est, versus ipsos adspiret. Deinde observant, dum animal capite demisso pascitur, & tunc eidem adpropinquant: cum autem cervicem rursus adtollit, statuarum instar immobiles consistunt, dum iterum herbam carpere incipiat. Repetito hoc venatoris accessu cervus non modo non terretur, sed ultro ipse accedit, & tunc vultus pileo occulendus, aut caput inflectendum, ictusque designandus est. Animal hoc tam est periculi immemor, ut uno prostrato, cetera non difflugiant, immo interdum circa ipsa occisorum corpora accubent. Alias, ut magis fallat, indusium album venator induit, pileum nigrum in rostri cujusdam formam componit, & avem *Coromo*, quam alibi descripsimus, icite effingens versus cervum incurvato corpore, & brachiis alarum in morem agitatis, accedit, & nec opinantem sternit.

Da.

Damulæ campeſtres, ſimiarum inſtar omnia videndi, atque explorandi cupidæ, inſidiis facilius patent. Indus vento, ut antea dictum eſt, captato, facie nonnihil obvelata, & veſtitu, pileo cumprimis, aliquantum commutato, tandiu procedit, dum ſe a damulis jam conſpici animadvertat, ac tunc in terram, ne cerni porro poſſit, ſe ſe abjicit, & jam manum, jam pedem ex herba arrigit, rurfusque, ut videndi aviditatem exacuat, recondit. Poſtquam prædam ad diſtantiam paucorum paſſuum hoc modo allexit, ſagittis venenatis e canna excuſſis figit, quarum vim cum damulæ principio vix ſentiant, non diffugiunt: immo ne tunc quidem, dum ſclopeto petuntur, multum terrentur, niſi ſe venator prodat, reverſuræ iterum, ſi eodem artificio denuo pelliciantur.

Sed cum inter alia venandi inſtrumenta equus etiam, & funis ſit, necesse eſt,

ut de his quoque breviter commemoremus, Moxitæ tractandis, regendisque equis ad-
svescunt nullo fere negotio. Nihil inter-
est, sitne equus sella, vel freno instru-
ctus; sufficit funis quispiam ori circum-
volutus. Cum equi feroces intra septum
aliquod compelluntur, sepimenta penes o-
stium conscendunt, ac certum ex omni nu-
mero quisque sibi designant, cumque fori-
bus apertis grex celeritate maxima erum-
pit, in suum unusquisque ex alto insilit,
neque ullis ferocientis jactationibus excuti-
tur, dum fessum denique, ac sudore fu-
mantem injecto fune ad obsequium habeat.
Si equus, uti sæpe fit, in terram se præ-
cipitet, fessor quidem desilit, sed stimulis
ad consurgendum adacto se iterum injicit.
Pernicitate horum equorum cervos, damas,
struthiones, vaccas, & antas delassant, quin
perdices ipsas defatigant, & vel manu, vel
canum opera comprehendunt.

Præcipuum tamen adminiculum, quo taurum ferocem, equum, tigridem, & quasvis alias majores feras, equis in hujusmodi venationem ante jam instructis, capiunt, restis est, quem e vaccarum, aut equorum corio parant, loris aliquot ita contortis, sibique mutuo insertis, ut crassitudinem digiti sæpe non excedat: sebo deinde crebrius imbutum soli exponunt, penitusque reddunt flexibilem. Longitudini ulnas fere quatuordecim tribuunt. Finis ejusdem unus formam laquei habet; alteri nodus e corio cum fibula neçtitur, cujus ope lora-mento per ventrem equi circumducto, & fortiter adstricto ita copulatur, ut a fessore fibula nodo celerrime inferi, vel eximi possit pro arbitrio.

Si jam animal quodpiam capiendum sit, funem a tergo fellæ deligatum solvunt, ac extremum unum loro per corpus equi circumducto ope fibulæ, quemadmodum dixi-

mus, adnectunt, alterum laqueo instructum dextera, reliquum funem in spiras aliquot collectum sinistra manu una cum habenis tenent. Equus rite in hos usus institutus, quamprimum solvi restem advertit, procurrit impetu rapidissimo, fessor autem, postquam prædam octo, aut decem ulnarum intervallo a dextris habet, laqueum in cornua, vel in collum injicit, spirasque solvit, quibus evolutis equus lentescit, & animal captum ea firmitate tenet, ut cogatur denique corruere: at eques tunc desilit, pedibusque captivi colligatis, rursus aliud persequitur. Tigrides, equo suapte lentiores, æstu, ac pinguedinis pondere in aperto campo cito delassantur, & more felium ceterarum confident. Postquam his laqueus injectus fuit, equus incitatur, ut restis, pedibus fortasse correptus, eripiat, ac bestia suffocetur. Quodsi periculum ab ea immineret, amputato fune facile devitatur.

Nihil fere est, quod Indus fune non capiat. Ramo, cui apum cellæ adpenſæ sunt, eundem, si equiti aditus pateat, in-jicit, ramumque incitato equo ab arbore revellit, & celeritate spicula insequentium eludit. Hoc eodem artificio hostem quo-que corripit. Hanson classis Anglicæ in mari pacifico Præfectus cum ad propinquum Paraquariæ littus lignationis, & aquationis causa suos cum scaphis expeditisset, ad-erant improvise suis cum funibus equites Paraquarii, & Anglos in scapharum fundo procumbentes laqueis injectis dexterrime ceperunt, atque ad littus pertraxerunt; ce-teri, cum æstum maris tanto cum pericu-
lo ultra operiri non auderent, ad remos confugerunt.

Unicum adhuc venandi genus adjungam. Vocabulum *Libis* unde ductum sit, Autor una mecum ignorat. Nervi bovini pro-be desiccati contunduntur in mortario, dum
abe-

abeant in minima filamenta, e quibus mulieres fila ducunt, quæ sibi intexta funem suppeditant calami crassioris magnitudine, aut paulo crassiore, seboque crebrius imbuendum, si pro majoribus paretur animalibus. Longitudo ultra duas, & dimidiam ulnas non pertinet: extremo utriusque adnectitur globus plumbeus sex, aut summum octo unciarum, medio ope lori tenacissimi, ac sesquiulnam longi conjungitur manubrium ex eodem metallo. Atque ita perfectum est instrumentum, quod manu prehensum eques circumagit primum in aere, postea vel in tergum minorum, vel intra pedes majorum animalium conjicit. Globis concepto jam impetu circumactis pedes implicantur, prædamque sistunt; quin sæpe caput, aut pedes impacto plumbo franguntur. Si evasit fera, ne intra herbas arma Indus deperdat, pileo, aut strophio dejecto locum signat, atque prædam elapsam persequitur.

CAPUT III.

De Piscationibus.

Prima piscandi ratio sicuti facilis, ita nullius plane est artificii. Cum aquis refluentibus pisces in sicco destituuntur, Indi, clangore avium admoniti, eosdem e luto acervatim colligunt. Alias, cum annis quibusdam fluvii ipsi adeo deficient, ut multis locis arena prosteret, pisces horis matutinis capita, recentioris aeris causa, turmatim arrigunt, ac proinde fustibus, vel tridente sterni nullo pene negotio possunt. Prope vicum, quem Notter administravit, fluviolus erat, cujus ostium herbis, & arena præcludebatur. Crescebant in vicinis campis plantæ quædam, quarum putredine aquæ jam deficientes colore rubro nonnihil tingebantur, & inficiebantur, ita ut pisces maxima copia in fluviolum illum compellerentur, quorum minimi superficiem,

medii

medii tractum paulo profundiolem, maximi infimum obtinebant. Scatebant his omnia, cumque aquæ fenfim magis inficerentur, ad ripam ipsam tanta copia exfiliabant, ut mulis, ac humeris in vicum deferri menfe, quo res durabat, toto vix potuerint: reliqui, increfcente mali vi, demum perierunt.

Genus quoddam eft piscium, halecum inftar gregatim temporibus ftatis oberrans, quorum complures vel unica fagitta oculis etiam claufis transfigas. Hos Indi fequuntur naviculis, varioque armorum genere conficiunt. Pisces hi hoftem interdum aliquem fugientes tanto in hæcce navigiola infiliunt numero, ut cogantur remiges fe profternere, atque ad ripam celerrime recipere, ne illorum pondere mergantur. Quidam hamis quoque utuntur, fed arma Indorum ficuti contra feras, ita etiam adverfus pisces maxime ufitata fagittæ funt.

Qui:

Quidam lacus, in fluvios se se exonerantes, repagulis intercipiunt, & ostiis aliquot relictis corbes prætendunt.

Rete Moxitis ante Autoris adventum res erat incognita, qui primus illud post varia tentamina feliciter contexuit, ac ejusdem subsidio genera nunquam antea visa eduxit. Id tamen habet incommodi, quod fluvii redundant arboribus deciduis, quæ tuta piscibus præbent receptacula. Sed & modus ducendorum retium est operosior: nam si more apud nos recepto ducerentur, pisces inclusi eadem transilirent. Debet proinde margo eorum superior extra aquam sat alte eminere, inferior autem leniter fundum radere. In lacubus profundioribus, ubi retis usus esse non potest, alia est piscandi adinventata ratio: *Coropi*, ut jam diximus, est viminum per arbores instar hederæ serpentium genus, humani nonnunquam femoris crassitudine. *Piscatorum*

torum quilibet binos ejusdem fasces in lacum ejusmodi adfert, ac intra aquam pistillis in filamenta tenuissima contundit, quorum succus pisces omnes post horæ spatium quodammodo inebriat, qui proinde in summam aquam emicant, ripasque certatim petunt, ubi opera levissima comprehenduntur.

At cum videret Autor a multis intralutum se se recondentibus uno, alterove die vim filamentorum eludi, detexit aliud longe efficacius viminis genus, ac juveni cuiquam ostendit, qui reposuit, non esse vim ejusdem contribulibus suis ignotam, sed hoc genere uti idcirco nolle, quod talis piscatio nulli, nisi jejuno, cedat e sententia. Quare ut superstitionem ex animis evelleret, lacum propter magnitudinem, & profunditatem hactenus intentatum huic piscandi generi designavit, ac pridie carnes, venatione comparatas, assari jussit.

juſſit. Ad locum ubi ventum eſt, prolatis cibariis, & largo potu, omnes ad epulandum primum, deinde vero ad opus inchoandum compulit. Res non ſine comuni univerſorum admiratione ſic e voto ceſſit, ut per dies quinque piſces in ripa continenter aſſatos una cum liberis, & uxoribus domum reportaverint (a).

Ubi lacunæ ulva, aliisque herbis paluſtribus ita increverunt, ut perſumpi na-
vicu-

(a) Barrere in Nouvelle Deſcription de la Guyana narrat barbaros ad piſces velut inebriandos uti illo viminis genere, quod ipſe Bignoniam ſcandentem, ſpicatam, purpuream vocat, & quæ verifiſimiliter eſt *Bignonia paniculata* Linn. & cum in America meridionali calidiorē habitet, videtur ipſiſſima eſſe, de qua hic Autor loquitur. Alii hunc in finem utuntur planta, quam Hiſpani *Barbaſco* vocant, & quam Schneider, in Adnot. ad Notitias Americanas Ulloæ putat eſſe *Jacquiniam armillarem*. Surinamēſes adhibent herbam, quæ apud Fermin adpellatur *Aſtragalus incanus*, fruteſcens, floribus purpureis. Beſchr. der Kolonie Surinam Tom. I. pag. 53.

viculis nequeant, ex iis evulsis aggerem quemdam præaltum, quem transilire pisces non possint, construunt, & per totam latitudinem intra duas ripas pertendunt; deinde humeris contra ripam adversam lente propellunt, piscesque interclusos in terram extrudunt.

Sed ratio piscandi longe jucundissima est facibus, quas e ligno densissimo, ignique fovendo aptissimo exscindunt, atque incensas proræ, ubi unus quidam tridente armatus confidet, imponunt, naviculam interea strepitu quam minimo lente propellunt. Loca huic operi aptiora sunt prope ripas, vel ubi aqua humilior est; pisces enim, in fundo tranquille quiescentes, produntur a remissis lucis radiis, atque tridente plurimi confodiuntur.

Solent præterea navim prælongam deligere, aut proram unius puppi alteriusnectere, ac in uno latere perticas complures

res erigere, quibus boum adpendunt coria,
 & quemdam veluti parietem efformant.
 Cum hoc adparatu, magno cum silentio,
 flumine secundo lente defluunt ad loca, in
 quibus piscium multitudinem diversari no-
 runt, quo cum adpulerunt, tuditibus a-
 quam vehementer ferire, fundumque na-
 vigii pedibus supplodere incipiunt. Pisces,
 prope ripam quiescentes, genus quoddam
 rapax adesse rati saltum versus loca pro-
 fundiora certatim faciunt, inque coria illa
 impacti ad navim imbris cujusdam instar
 tanto sæpe numero recidunt, ut coria ne-
 cesse sit celerrime demere, ne pondere
 depressi naufragium patiantur.

CAPUT III.

De dexteritate in artefactis.

Quod intellectu, sublimioribusque ani-
 mæ facultatibus natura genti subtraxit, ab-

unde sane pensavit in sensibus, phantasia, & quidvis imitandi dexteritate. Cum enim mens horum hominum paucarum admodum occupetur rerum notionibus, eas alte sibi imprimit, ac semper in promptu habet. Indus certe, annos etiam centum ætatis supergressus, tenet perfecte omnia cum adjunctis quibusvis minimis, quæcunque eidem toto vitæ decursu acciderunt, ut adeo omnem rerum suarum historiam memoriæ quodammodo insculptam habere videatur. Sensibus, cum primis autem oculorum acie, sic pollet, ut iter per silvam noctu faciens tantum fere videat, quantum de die Europæus. Atque hinc sine dubio existit mirabilis illa facilitas artefacta quævis oculis proposita imitandi.

Inter eorum artificia primum ea locum occupant, quibus exuviæ avium materiam suppeditant. Plumulas nimirum, quæ in earundem pectore, ac sub alis mira colorum

lorum varietate, & vivacitate se se distinguunt, evellunt, & sibi eleganter permixtas telæ tam dextre adfluunt, ut eas e tela ipsa prognatas crederes. Ex his formant simulacra quadrupedum, avium, hominum jacula vibrantium, aut piscationi operam navantium, & has tabellas scutorum instar manu inter saltandum agitant. Immo curionum suorum ductu etiam icones sacras, & altarium ornamenta e plumulis illis sic effingunt, ut, nisi errorem tactione corrigas, vivis omnia coloribus depicta esse juraturus sis (a).

U 3

Quod

(a) Ars e plumulis avium dextre inter se compositis icones fingendi apud veteres Mexicanos ad perfectionem fuit adducta: apud modernos vero fere ex toto intercidit. Quo magis mirandum eandem inter Moxitas hodie reperiri, quæ ne in Regno quidem Peruano, cum esset florentissimum, videtur viguisse. Vid. Histoire naturelle, & morale des Indes par le P. Acofta L. 4. cap. 37. Item Storia antica del Messico par l'Ab. D. Franc. Saverio Clavigero Tom. II. pag. 197.

Quod ad sculpturam adinet, quidquid a perito artifice hoc in genere effici vident, perfecte imitabuntur: verum instrumenta, quibus Europæi in scalpendo uti solent, illis nulli adjumento, immo potius sunt impedimento; res enim tota cultellis peragitur. Vidit Noster binas Christi ad columnam deligati, flagellisque cæsi statuas, quarum altera Neapoli, altera a Moxita quodam fuit elaborata: tam vero erant sibi similes, ut discerni omnino haud possent. Oblatum fuit eidem cochlear, a quodam suorum affabre elaboratum, cujus in scalpendo habilitatem ut amplius experiretur, proposuit illi Christi ad crucem adfixi simulacrum, quod ille, tametsi hoc in genere nihil antea tentaverit, sic ad amussim expressit, ut perfectioni nihil deesset, nec opus Europæi ipsi satis demirari possent.

Nec minor est in iis dexteritas, qui e ferri, & chalybis tractationi addixerunt. Viderant hi apud Hispanos varia sclopetorum in Anglia, & Hollandia paratorum genera, ac præmiis propositis allekti, eadem feliciter elaborarunt. Cum Hispanus rei tormentariæ Præfectus vicos Moxitarum pervagatus campanarum, ab ipsis fusarum, sonitus audivisset, venit in cogitationem pertentandi, an non machinæ quoque bellicæ fundi cum successu ab iisdem possent. Res tentata expectationem superavit: tormenta enim exhibant longe perfectiora, quæ ille, relictis veteribus, ad demoliendum Lusitanorum præsidium secum avexit. Nec minus feliciter tractant rem pictoriam, modo Europæus quispiam artis peritus pingendi rationem exemplo suo commonstret.

Plurimi peculiarem in arte texendi habilitatem egregie probaverunt: nam quid-

quid ligularum, peristromatum, aliorumque
 ve idmodi textilium in usus templorum ex
 Europa submittebatur, præclare sunt imi-
 tati. Petebant scilicet segmentum ex iis
 aliquod sibi dari, illud filis dexterrime se-
 gregatis penitus disuebant, ut contextum
 omnem, variasque filorum conjugationes
 perviderent. Lanæ deinde eorundem co-
 lorum postulabant, atque filamenta super
 binis lignellis in crucis formam compositis
 tendebant, & simplicissimo hoc textrinae ad-
 paratu rem omnem perficiebant. Pari suc-
 cessu imitabantur telas acy phrygia pictas,
 & quævis opera vermiculata, de solis co-
 loribus erant itentidem admonendi, ne sci-
 licet genera omnia nimium permisceant,
 cum genti id maxime sit in pretio, quod
 more tigridis est undequaque varium, &
 versicolor. Quam vero in filis subtili-
 ter ducendis sint versati homines, qui nu-
 per nudi oberrabant, vel inde æstimes,
 quod

quod primi subsellii matronæ Viennæ, & alibi factæ sint, nusquam in Europa ad eam perfectionem nendi artem pervenisse,

Operæ autem pretium est ipsum etiam fila ducendi modum, a nostro plane diversum, cognoscere. Mulieres se se ad nendum adcingentes in terra confident, scapum fusi supra rotulam eminentem inter duos sinistri pedis primores digitos inserunt, extremo altero scapi super dextri pedis sura quiescente: gossipium rite jam ante dispositum manu sinistra tenent, palmo vero dexteræ fusi rotulam ab imo sursum versus propellunt, ac stamina e gossipio sinistra in altum sublata tanta ducunt celeritate, ut nostrates longissimo superent intervallo. Fusum vero loco nunquam dimovent, seu ducendum sit filum, seu scapo ejusdem circumvolvendum.

Sed artis musicæ peritia ipsam pene admirationem apud gentem haud ita pri-

dem cicuratum superat. Nullum fuit genus instrumentorum ex Europa adlatorum, quod non ad stuporem ipsorum etiam Præfectorum militarium pulsarent, vel inflarent. Organa musica omnia, quæ quidem confieri e ligno solent, sive deinde chordis instruenda, sive flatu oris incitanda essent, ipsimet fabricabant, quibus genus omnesymphoniæ, a celeberrimis nostris magistris compositæ, miro cum concentu, atque suavitate exequiebantur. In duobus tamen artis istius capitibus plurimum deficiunt: imprimis enim ex omni natione unum non invenies, cui natura vocem basso, ut vocant, canendo idoneam adtribuerit: deinde artem in re musica quidpiam componendi edoceri hætenus non poterant, quod quidem ex artibus, quibus eorum ingenium circumscriptum est, limitibus videtur proficisci, quemadmodum & illud, quod tametsi artificium aliquod vita tota exercent, illud

illud tamen usu ipso non perficiant, sed ultimum artis opus primo simillimum sit, nec majori perfectum celeritate.

Pectines, dentium subtilitate nihil a nostris differentes, conficiunt e piscium dentibus. Pro radenda, & comminuenda Mandioca tabulam e ligno parant, quam spinarum aculeis, vel acutis lignellis exasperant, & suam illam radicem eadem, qua nos rapas, aut caulium capita, facilitate conscindunt. Storeas perquam elegantes contexunt e genere quodam arundinum tenuissimarum, quas coloribus ante imbutas, cum pulcherrima florum varietate mutuo sibi implicant. Ex iisdem, aut palmarum foliis conficiunt corbes, pileos, cistulas colorum illecebris oculos rapientes, quas Hispani maxima cum aviditate consectantur.

CAPUT IV.

De cibis, & potibus.

Cibos adparandi ratio apud nationem tam est spurca, & sordida, ut eadem isthic enucleatius proponenda, ne stomachus legenti moveatur, supersedeam: generantur taxat ciborum quædam commemorabo, quæ ipsa lectori fastidium procul dubio sunt allatura. Ova gallinarum, struthionum, & crocodilorum tandiu, dum indurescant, excoquant, ac ne foetentibus quidem illis parcunt, quæ ceteris exclusis in nido remanserunt, & sæpe formatum jam pulli rudimentum continent: immo hæc præ aliis habent in deliciis. Caudam crocodili, sicut est, in ignem injiciunt, & squamas, ac pellem in carbones redactam lignellis inter edendum detergant.

Lumbricos mensibus Majo, & Junio mulieres in campis colligunt, ac uno digitorum

torum ductu elisos funi ante ædes sole desiccandos adpendunt : coquunt deinde in aqua, dum in massam quamdam nigram spissentur, atque ita mensæ tanquam offam perquam delicatam inferunt. Simiam una cum pilis in ignem conjiciunt, fœdo sane Europæis spectaculo, dum cute circa os caloris fervore contracta dentes eminent. Capite potissimum, & cerebro delectantur. Anates carbonibus una cum plumis obrunt, quibus exustis in veribus ligneis prope ignem assandas infigunt. Sin autem elixandæ sint, ambustulatas cacabo una cum intestinis, & pennarum radicibus indunt, ac inter edendum ne grana quidem tritici Turcici, quæ forte in stomacho adhuc integra deprehenduntur, abjiciunt, sed tanquam bolos exquisitiores absumunt, quemadmodum facere apud nos solent, qui grana in stomacho juniperarum avium deprehensa comedunt.

Est quoddam formicarum genus, quarum venter corpori non nisi ope tenuissimi cujusdam ligaminis cohæret: ventriculos hos a formicis avulsos corbibus integris colligunt, & in aqua coctos inspissant, interdum saporis causa lumbricos addunt, ac in præcipuis cupediis reputant. Quidam vespertiliones integros elixant, qui calore efferventis aquæ dirupti odore foedissimo cibum inficiunt. Pisces, quemadmodum capti fuerunt, assant, dum fere in carbones abeant. Cum minores edunt, squamas, & spinas in oris latus lingua congerunt, & finitis epulis usibus futuris adservandas in patellam egerunt. Vaccarum intestina baculo leviter excutiunt, aut certe non satis eluunt, unde color in jure subviridis, & odor gravissimus.

Si quando iter faciendum sit, carnem bubulam in laminam quamdam adtenuant, & equi tergo solis ardore siccandam adligant.

gant. Cum ad stationem ventum est, foco ardenti una cum sudore, ac pilis ex equo adhærentibus injiciunt, seque lautissime cœnatos existimant. Alii boum, aut vaccarum sebum solícite congregant, atque epulaturi parti ejusdem in cacabo liquatæ frustra carnis frigenda indunt, quæ sebo omni jam in se recepto, tametsi etiamnum semicruda, ori ingerunt, atque dentibus tamdiu comprimunt, & linguæ adminiculo deprimunt, dum sebum omne exprimant, & penitus exfugant. Frustra hunc in modum tractata rursus in cacabum exspuunt, novoque addito sebo operationem eandem bis, terve repetunt, ac ipsas tandem carnes hoc modo frixas devorant.

Cum vero ad carnes, præcipue autem ad pisces maxima sit in gente aviditas, nec semper venationi, aut piscationi, propter aquas omnia inundantes, locus esse possit, ossium, spinarum, & squamarum reliquias suis in prandiis diligenter colligunt, sole

exsiccatas ad ignem torrefaciunt, in pulverem redigunt, & pani suo vulgari, seu farinæ Turcici tritici admiscent, ut adpetitum saltem odore, vel sapore aliquo carniū consolentur.

Atque his absolvuntur præcipua nationis nutrimenta, quibus fructus præterea in supplementum veniunt. Mensa epulantium terra est, multum a famelicis anatribus, gallinis, & canibus infestata. Ponitur in medio circum accumbentibus catinus, unde digitis, quod cuilibet arridet, eripit. Caro assata florea, ciborum illuvie jam plerumque inquinatæ, imponitur. Fuscinae officium digiti, cultri vicem dentes obeunt. Jus e catino ipso hauritur. Sal cum peti e longinquo debeat, hunc in modum suppletur. Folia plantæ cujusdam deficcata comburunt, ac eorundem cineres pipere Turcico permistos pro condimento adhibent.

Veniamus nunc ad potum gentis *Csi-
cfa*, seu, ut ipsi vocant, *Eronético*, sæpius
jam supra commemoratum: tametsi enim
variis e frugibus, & arborum fructibus
potiones norint parare fortissimas, tamen
hac sua, quam dixi, maxime delectantur,
cujus præparandæ modum hoc loco exe-
quemur. Grana tritici Turcici nonnihil
torrefacta commoluntur, & aqua frigida in
massam subiguntur, quæ in minores divisa
portiones igne super testis pînsuntur, sed
qui vix extimam crustam excoquat. Con-
gregantur deinde mulieres, interdum cen-
tum, varios in circulos tribuendæ, in quo-
rum centris cacabi collocantur. Mulieri-
bus singulis portiones illæ tostæ distribuun-
tur, quæ illas mansitant, & tamdiu masti-
cant, dum linguæ, ac dentium judicio pe-
nitus comminutæ sint; tunc autem in ca-
cabum exspuunt, aut, siquæ velint esse ur-
baniores, digitis exemptas eodem injiciunt.

Opus in noctem interdum producitur, quo peracto massæ aqua superfunditur, & ignis cacabis supponitur, horis quatuor & viginti alendus: excubant interea mulieres aliquot, massamque subsidentem spatulis identidem commovent, & farinam per vi-ces adindunt. Postea cacabi in lintres paratos deplentur, e quibus liquor nonnihil defrigescens in prægrandes amphoras figlinas transfunditur, ubi intra noctem sic effervet, ut vasa, nisi spiraculum habeant, dirumpat. Die postero supernatat oleum flavissimum, certum potionis ad perfectionem deductæ indicium. (a)

Qui-

(a) Potio hæc indolem cerevisiæ genuinæ habet, neque est dubium salivam mulierum, massam illam dentibus commolentium, in vicem fermenti addi, cum constet liquores e plantis pressione, vel coctione extractos non alia re citius in fermentum agi, quam addita quapiam animali materia, quæ tamen saporem liquoris non vitiet. Modus hic adparandæ Ciescæ apud plures Americæ meridionalis populos in usu est potus.

Quidam ad triticum Turcicum Mandiocam quoque silvestrem adhibent, sed quæ, nisi prope eluta fuerit, liquorem bibentibus propter venenatum succum reddit periculofum: qui vero potum hunc e sola Mandioca parare tentaverunt, morte temeritatem luerunt. Verum ad Cſicſam vulgarem redeamus. Indi, experimentum bonitatis capturi, condicto tempore conveniunt, & ſi ad palatum eſſe deprehendunt, mulierem, quæ operi faciundo præfuit, præconiis inter comptandum ad aſtra tollunt; ſi minus, convitiis onerant, amphoras nihilominus omnes fideliter efficiant. Præmium ejuſmodi præfectæ eſt una amphora, utcunque deinde labor ceſſerit. Hoſpitibus helluantibus potus in parvis propinatur cucurbitis. In majori quapiam feſtivate cucurbitæ adhibentur oblongæ, recurvæ, plumulis, & figuris variis exornatæ, quarum extremum unum ori bibentis

inferitur, alteri liquor a propinatore sensim infunditur.

Potionis hujus efficacia in depellendis calculis est testatissima: nullus certe ab annis ducentis inventus est Indus hoc mali genere divexatus. Duo commemorat Noster curationum exempla, quarum non testis modo, sed etiam instrumentum ipsemet fuit. Lusitanus quidam calculi doloribus ad extrema deductus, & in vicum Moxitarum delatus, unico hoc medicamenti genere usus, arena omni feliciter egesta, post triduum incolumis discessit. Alter natione Suecus, & navis, qua Autor in Hispaniam revectus erat, Præfectus octiduo jam integro lenimentis, quæ medicus ingerebat, nihil proficientibus miserum in modum excruciabatur. Noster Csicam a muliere confici jussit, ac intra triduum arenam ex æ-

gro-

groto sic expulit, ut misso lectulo fanus in vectorum conspectum se dederit. (a)

Guarapo, potus viribus priori suppar, confit etiam e sacchari cannarum succo, ope torcularis expresso, qui quarta aquæ parte dilutus hora dimidia coquitur, & calore dimisso amphoris infunditur, ac intra biduum defervescit. Alii e fructibus arborum liquores eodem procedendi modo adparant, palato valde arridentes, præcipue si ananas admisceatur. Autoris neophyti potionem *Homoréco* conficiebant e farina tritici Turcici leniter tosti, quam adfusa aqua horis circiter binis coquebant, &

X 3

trans

(a) Eandem Ciscæ virtutem complures autores adtribuunt: Gilij nihilominus in dubium revocat, quod Maipuri, pluresque fluvium Orinocco adcolentes populi hoc poturæ genere vix unquam utantur, nec tamen calculi malo laborent. Lib. cit. Tom. II. pag. 297. Verum bina a Nostro adlata curationum exempla adeo sunt luculenta, ut digna videatur esse res, quæ a medicinæ peritis adtentius exploretur.

trans densum cribrum manibus exprimebant, ut etiam subtiliores transfirent farinae partes, atque liquorem amphoris exceptum nonnihil addensarent. Potus hic sitim, & famem una sedabat, ebrietatem non conciliabat.

CAPUT V.

De Festivitatibus, Choreis, & variis Ludorum generibus.

Siqua imminet festivitas, curam praecipuam vestium sibi adparatus vendicat, quas forma Germanis usitata consarcinatas, curio quibusdam in praemium meritorum suppeditat, demtis calceis, cum sine his incedere praepotent. Alii easdem ab Hispanis, aut Lusitanis sibi comparant, quarum si vel obsoletam quampiam laciniam corpori adpendere possint, mirum incessu ipso produnt factum, tametsi cetera nihil praeter

indu-

indusium, aut interdum etiam tibialia sine calceis in corpore habeant. Videas non raro, qui pedum uni calceum detritum, alteri tibiale induat, se se nihilominus tanquam pereleganter ornatum, magnifice circumspiciat. Fuit e primoribus, qui e rejectaneo quodam panni rubri segmento pileum sibi confecit, ac, ut omnium in se converteret oculos, in templum dedita opera postremus venit, & quamvis ceterorum quin seminudus esset, cum hoc suo ornatu, non sine ceterorum omnium despicientia arroganter confedit. Reliqui die festo vestes consuetas, solito tamen nitidiores, filis coloratis intertextas, vel acu pictas induunt. Moxita cum indumento quotidiano, & festivo capitis ornatu adumbratur in Fig. 6.

Mulieres eodem, quo in Europa, laborant se se ornandi studio, ut adeo appetitus iste sexui a natura ipsa videatur esse

ingeneratus. Pilis, magna prius cura carminatis, innectunt ligulas colorum omnium, suisque adpendunt vestimentis: in aures gestant e lapillis Bohemicis, aut vitris Vencis elaboratas. Manus cubito tenus e veste eminentes, pedes item succo arboris cujusdam perlinunt coloris, ubi exsiccat, violacei, pictura tigridem, crocodilum, firmiam, vel serpentem referente. Digitis tribus postremis annulos, quotquot possunt, indunt. Manus, pedesque armillis exornant e vitro affabre concinnatis. Habent præterea palliola epomidum instar, ad pectus usque defluentia, quæ viarellis rotundis, ope filorum nexis, & in figuram reticuli dispositis, constant, quorum oræ numismata, nolulas, cruculas, & quidquid e vitris, lapillis, aut metallis fabricatum deprehendere possunt, adpendunt. Corollas aliquot precatorias collo pro monili injiciunt, tribus majoris moduli numisma-

tis dependentibus. Ut jam adparatus iste, cujus imaginem habes in Fig. 7. & 8. strepitum, quo maxime delectantur, excipiet, corpus subsultando inter ambulandum jactitant.

Divinis officiis in templo terminatis, natio quælibet in domo primoris sui, cui carnes pro numero hospitem Curio pridie submittit, ad epulas convenit. Honoratiores circa mensam, reliqua turba in pavimento floreis instrato elegantibus confident; & carnes quidem digitis eximunt, jus autem conchis minoribus e patina hauriunt. Adfert præterea marito mulier quælibet anatem assam cum placentis e tritico Turcico præparatis. Postquam viri prandio absoluto perpotare incipiunt, epulas femine ritum eodem auspiciantur. Si sacerdos interveniat, rem facit populo gratissimam: certatim eidem anatem, & placentas offerunt, quæ utcunque sordida, ne offendas, acce-

ptanda sunt. Prandium choreæ, quas infra describemus, excipiunt; nunc peculiariora quædam festa celebrandi genera percensuimus.

Pompa equestris, quæ in Epiphania Domini institui solet, originem procul dubio primæ illi debet institutioni, quam de Magorum adoratione, cum religione Christiana initiarentur, acceperunt. Res omnis hoc modo peragitur. Absolutis rebus divinis, apud coloniam Præsidentem equites conveniunt, equos autem, sicut in mentem cuique venit, colore flavo, viridi, ceruleo, aut permixte expingunt, tintinnabula ærea, vel lignea iisdem adpendunt, caput, & tergum ligulis, variisque textilibus exornant. Inde hora constituta iter versus templum hoc ordine ingrediuntur: præcedunt musici cum tubis, tympanis & aliis artis instrumentis; sequitur signifer cum turma equitum, quos excipiunt Æthiopes

cornua boum inflantes, & præ se mulos agentes cistis e corio factis onustos, quibus munera regia, ova nimirum, assæ, vel coctæ tritici Turcici spicæ, tortæ, ac unus alterve gallinæ pullus continentur. Succedunt præfecti muniis publicis, dignitatis insignibus decori, tanta gravitate, ut consules Romanos, debellato hoste, urbem ingredi putares. Agmen claudunt duo e primoribus Præsidem in medio habentes, plebs denique promiscua sequitur.

Ante fores templi ex equis omnes defiliunt, at tres duntaxat illi, quos dixi, Magnates cum Æthiopibus, munera illic relinquenda inferentibus, ædem sacram ingrediuntur, qui ipsi litatione, brevique comprecatione peracta, equos rursus conscendunt, & per omnes coloniæ vicos pompam eodem, quo prius, ordine deducunt. Interea, nequid æmulationi, honestæque voluptati desit, plerique, præmio proposti

to ad metam in stadio decurrunt, quos cum etiam illi, qui equum ad eam usque diem nunquam conscenderunt, æmulandi studio imitentur, in terram cum risu adstantium effunduntur, equis cum sella, & ornamentis quaquaversus discursantibus.

Altera festivitas pridie paschatis instituitur. Judam Christi proditorem e lacinis confarcinatis, gramineque fartis efformant, & variis expictum coloribus arbori in foro defixæ adpendunt, addito parvulo Æthiope personam diaboli sustinente. Sagittis & arcu instructi ad tympani sonitum evocantur in forum, metaque præstituta jaculis utrumque impetunt, quibus undique confixi per plateas omnes a pueris raptantur, ac demum in ardentem rogam injiciuntur. Sed jam ad choreas revertamur.

Saltationes quævis fere natio seorsim instituit, mulieribus ante fores ædium tripudia virorum spectantibus. Caput coronis plu-

marum varietate mire coruscantibus ornant: spectaculum sane est jucundissimum, videre silvam quamdam capitum coloribus, quos nullus expingat penicillus, radiantium. Suris pedum adligant amygdala, nucleum durum, ac undique liberum includentia, quæ pedum agitatione strepitum edunt Igenti acceptissimum, cui universe nullum arridet genus hilaritatis, nisi cum strepitu, ac tumultu conjunctum. Præcipuus tamen ad choreas adparatus sequens est. Contexunt e filis crassioribus balteum quemdam reticulatum tres palmos longum, & duos latum, eidemque adpendunt, quot quot possunt, cervorum ungulas, & conchas minores, seque ita præcingunt, ut adpendices istæ a tergo cadant. Cunque adparatus omnis ad ciendum strepitum destinetur, tergo ipsum modo introrsum repente flectunt, modo celerrime exporrigunt ad symphonix numerum, atque ita mutua

ad-

adpendicum illarum collisione voluptatem propositam adsequuntur.

Muscam saltatores ipsi sibi faciunt; nam alios adhibere piaculum esset. Organa musica sunt tibiæ ex cannis vix palmi unius longitudine, ita comparatæ, ut altera alteram tono integro superet. Has ad omnem artem, & quidem pro quovis chorrearum genere peculiare norunt parare, atque inter se ad eum fere modum ne-ctunt, quo fistulæ in organis solent collocari, duo inter tigilla coarctando, & e collo suspensas ea fere ratione inflant, qua pueri claves obvias, quemadmodum Fig. 9 ostendit. Pro basso, ut vocant, gemina adhibent instrumenta: primum cucurbitis oblongis, aut rotundis constat; illas more tubarum, has inserta fistula inflant: ad alterum pertinent tibiæ e palmæ foliis confectæ, sonum reddentes gravissimum. Accedit prægrande tympanum unica pulsanda.

dum tudicula. Tactus, quem saltus omnes eundem habent, est duarum, ut dicimus, quartarum, ac tympano, & saltantium pedibus designatur.

Ut gratiam choreis addant, sunt, qui avium, vel fimiæ fartas exuvias circumferant: alii scuta e plumis telæ adfutis gestant, in quibus varia occurrunt animalium simulara, sed hi tibias non inflant, verum cucurbitas minores, injectis lapillis, aut tritici Turcici granis resonantes in perticis deferunt, & exagitant, neque tamen in choro ceterorum choreas agunt, sed extra ordinem membra in mille figuras ridiculas torquent. Saltatores in series duas numero pari se se tribuunt vultu obverso, ac tibias suas inflando locum lentis mutant passibus. Cuiuslibet manus motui pedis unius motus sub eodem tactu correspondet. Cervicem inter saltandum antrorsum flectunt, pedibus autem, ut tintinnabula, ceteræque vestium

adpendiculæ resonent, terram quatiant. Caput in tanto solis ardore non operiunt, unde sudore toti diffluunt, ac potandi causa saltationem crebro interrumpunt. Statis horis in ædes curionis conveniunt, ibique, & in templo ipso, more tota Hispania, & America recepto, festive ludunt, & choreas ducunt.

Nec pueri arcentur a publica hujusmodi hilaritate, sed plumis ornati adducuntur & ipsi a matribus, fistulis, quas inflare per ætatem nondum possunt, moris retinendi causa, e collo pendentibus: domum tamen cum senioribus ingredi, aut potum capere prohibentur. Siquis parvulorum aliquod choreæ rudimentum vel unico pedis motu prodat, gaudio parentes exiliunt, & de prole sua mira quæque augurantur. Mulieres, si saltandi cupido illas quoque incessit, illud in domo quæpiam absentibus viris hoc modo exequentur.

tur. Manibus confertis circulum formant, & cantum quemdam inamoenum ordiuntur, inque gyrum continenter eunt; corpus autem post unam quamque stropham fere ad terram usque inclinant. Tanta apud viros est horum saltuum adpetitio, ut non dies modo, sed prope horas ipsas usque ad imminens festum in numeratis habeant; neque Sacerdoti frenum suppetit efficacius eosdem in officio continendi, quam spes chorearum in proxima festivitate indulgendarum. Nec larvati, & ludicris vestimentis induti histriones, ad risus movendos, desiderantur, tympanum exiguum ex humero suspensum gestantes, & ad eorundem numerum saltitantes. Maxima sunt horum duranti- bus festis privilegia: peculiari certe benevolentia significatione a quibusvis occurrentibus accipiuntur.

Genus chorearum alterum *saltum crocodili* vocabant, quod crederent pueros, ac mulieres, si eum spectavissent, a cro-

codilo sine dubio devoratum iri. Adparatus erat hujusmodi. Ex arborum cortice tubas parabant duodecim, longitudine ulnarum trium, forma conii truncati, quibus nimirum pecorum pastores uti apud nos solent, quibus portandis totidem erant destinati Indi, quos consequebantur tubicines sono profundo & lugubri eas inflantes. Quatuor alii cucurbitarum prælongarum operum canum latratus imitabantur. Demum duo cucurbitas minores lapillis injectis perstrepentes dextra continenter agitabant, sinistra cocum ingentem sustentabant, in quem tenui pertusum foramine spiritum sic inhala-
bant, ut columbæ gemitum reddere videretur.

Ut vanitatem superstitionis Autor factò ipso refelleret, saltum hunc a suis, tergiversantibus licet, ac multa excusantibus, institui denique jussit. Præibant lento cum saltatu bini illi, quos dixi, plumis

exornati, nec a musica sua unquam cessabant: sequebantur cum simili saltandi genere quatuor alii cum prælongis cucurbitis, agmen duodecim claudebant tubicines. Nullus in foro puer, nulla comparebat mulier. Chorea tantisper intermissa, jussit curio corbes aliquot bellariorum, quorum gens est avidissima, inter præsentis spargi. Re matres animadversa protrudebant in publicum liberos, cupiditate diripiendi metum exsuperante. Idem ut mulieres quoque de labris proritaret, numismata, tintinnabula, lanas tinctas, & grana vitrea colorata loco conspicuo proposuit. Prorepebant hæc quoque sensim ad hæc munuscula diripienda. Considerare deinde omnes una cum pueris eo sub obtentu, quod direptione fatigatæ essent, simulque choreas instaurari jussit. Tremebant principio, fugam circumspicebant, oculos velabant: sed gravi Sacerdotis oratione confirmatæ saltantes libere

demum spectabant, & metum illum inanem deponebant.

Habent præterea alia etiam animi relaxandi, & ludorum genera. Vulgare est sagittis ad metam jaculari. Peculiaris se se exhilarandi ratio interdum adhibetur, quam paucis enarrabimus. Cultellum, forficulas, numismata, aut simile quid victori depaciscuntur, & meta intervallo centum sexaginta passuum defigitur, ad quam unus concertantium excurrere, viamque relegere, alter interea spicam tritici Turcici assam, ac e carbonibus tunc primum eximendam integram absumere debet: qui prior opus peregit, præmio potitur. Videres angustias hominis spicam calore ferventem, quam vix manu tenere possit, edentis: lingua, dentes, palatum misero sic aduruntur, ut cuticulam ex ore digitis excipiat: urgent circumstantes, ostentant victoriæ amittendæ periculum, coguntque grana integra horridas
inter

inter gesticulationes glutire, ut spicam ante æmuli reditum absumat.

E massa resinæ, quam arbor quæpiam suppeditat, excindunt pilam admodum elasticam globi tormentarii, maximi moduli, magnitudine, libras interdum quinque supra viginti adpendentem, & cultro tamdiu circumcidunt, dum perfecte rotundetur. In duas deinde turmas intervallo octo passuum se dividunt, & pilam pede, vel tibia in adversam turmam propellunt; tibiam vero alii fascia quadam obvolvunt, alii ostentationis causa nuda, ac idcirco foede intumescente utuntur. Adversarius pilam exceptam flexo dextro poplite terræ allidit opè tibiam, atque ita remittit. Cavent autem solícite, ne in vultum cujusquam incidat, ac sanguinem pondere, & impetu eliciat. Cum ludendo nonnihil inardescunt, ad quadraginta, & amplius, passus a se recedunt, & rem non jam tibiis, sed capitibus gerunt,

pilam tamen ante in terram incidere; ac inde in altum subsilire sinunt, & capite inter relabendum exceptam parti adversæ remittunt. Lusus ut ut violentus in horas protrahitur, maxime si partes ludo indulgentes diversis consent nationibus de palma concertantibus.

Sedatior est ludendi modus, quo nonnulli se se oblectant. Modulum ex argilla fundunt rotundum, quem, cum exsiccatum est, resina coloris lactei ex incisa arbore profluente per vices obducunt, foliisque identidem exponunt, dum tenaci cuticula undique convestiatur. Nucleum deinde illum terreum aqua solutum exprimunt, cutem autem ipsam, cum se extendi facile patiatur, aere ingesto ad magnitudinem usui convenientem inflant: quæ cum nondum sit satis orbiculata, nec pondus obtineat debitum, mensam eadem illa resina perfundunt, & ad solem nonnihil indurari

finunt, qua deinde revulsa pilam involvunt, inæqualitates explent, pondus quinque circiter unciarum conciliant, rursusque liquore eodem undequaque vicibus iteratis perfundunt, ut glaberrimus efficiatur, ac demum ficcant. Ludentes in circulum se disponunt, & pilam in altum pede excutiunt, ac relabentem pede iterum propellunt. Cetera ludorum genera, quæ nihil habent peculiare, prætermittimus (a).

Y 4

Quæ-

(a) Resina, e qua pilæ hæc effingi solent, verosimiliter illa est, quam nos jam resinam elasticam vocamus, & quæ ad fluvium Amazonum, & in Guyana *Caoutchu*, vel *Cachuchu* dici solet, unde barbari ad fluvium memoratum referente Condamine, cui prima resinæ hujus notitia debetur (Memoires de l'Acad. des Sciences de Paris 1751. pag. 319) & in Guyana teste Barrere l. cit. pilas, urceos, & vasa variæ figuræ eodem fere, quo Moxitæ, modo effingunt. De arbore, a qua resina hæc progignitur, inter itinerrantes non convenit, aliis eandem *Hevenæ* Guyanensis, aliis *cecropiæ peltatæ* adtribuentibus. Galli arborem hanc *bois de Siringue* vocant. Lusum cum eodem pilæ genere *Ottomachi* etiam ad fluvium Orinocco in

more

Quærat fortasse lector, an hæc triptudia, & hi animorum ætus non aliquando in rixas, & jurgia degenerent. Sancte affirmat Noster, tot annorum doctus experientia Moxitas, nisi forte largius adbiberint, nunquam in rixas proruerent, sed contentiones verbis plerumque definire; si quando res ultra procedat, hunc fere cursum habere. Festo quopiam, signis inimicitiae nullis præcedentibus, inter amicas confabulationes, & potionis propinationes offensus alterum in hunc fere adgreditur modum; meministin' amice te ante menses aliquot mihi hoc, aut illud petenti denegavisse? memini equidem, reponit alter, sed

---

more habent, sed pilam capite, vel humero dextro retundunt. Eundem frequentabant olim veteres Mexicani, & Clavigero teste hodiernum exercent Taumarenfes. Insulæ S. Dominici incolæ se se hoc eodem ludo jam olim oblectarunt, testante Oviedo, at pilam rerum variarum permissione confecerunt. Quis divinet, undenam hæc tanta nationum, tot per regiones sparfarum, in re non maximi utique momenti, conspiratio,

sed joco duntaxat putavi petivisse, alias daturus utique. At ille subridens nunc me, inquit, vindicabo igitur, & poenas a te pro injuria repetam. Bene habet, ait æmulus: eja congregiamur. His dictis adfurgunt sedatissime, & alter alterius capillos una cum auriculis corripunt, & an recte quisque adprehenderit, mutuo e se ipsis quærunt: trahunt deinde semet, velunt, torquent, colluctantur, omnisque vindicta, & victoria inde petitur, si detrahi alteruter in terram possit, quod ubi factum, finem habent inimicitia: confidetur denuo, atque eadem, qua prius, hilaritate compotatur: rarissime quidem certe accidit, ut vel gutta sanguinis profundatur.

CAPUT VI.

De connubiis, & liberorum educatione.

Dotes, quas requirit, vir in muliere, quacum connubium inire cogitat, huc fe-

re reducuntur: ut sciat capillos viri pectere, & ungere, ametque hoc officium, quoties, & quodocunque eidem collubitum fuerit: ad hæc ut farinam tritici Turcici torrefacti in promptu semper habeat. Siqua præterea in adparando potu sic versata sit, ut flavum illud oleum, de quo ante diximus, in amphoris supernatet; si quotannis vestem sibi, ac marito consarcinet; si pingere norit; si denique bene corpulenta sit, vel ipso, quo conjux elatus est, die procos invenit innumeros, sibi que ex omni illa turba unum designat: amor enim, si quem tamen habuit, immo ipsa etiam memoria cum defuncto marito sepelitur; unde nova matrimonia tempore brevissimo coalescunt.

In viro quæritur non dexteritas modo in venando, & piscando, sed etiam peculiaris quædam propensio. Dispicitur etiam, an spem de se præbeat sementem tritici Turcici,

cici, & gossipii temporibus suis faciendi, colendique. Color denique quo magis fuscus, eo est magis expetibilis. Fidem tori conjugalis frangere res est momenti utrinque exigui: culpa facillime diluitur adseverando, se non quæsisse, sed ad flagitium a complice fuisse invitatum.

In delectu sponsoꝝ maxime elucet gentis inconstantia, & mobilitas: mutant enim sæpe intra horam vicibus repetitis animum, neque, cur id faciant, possunt dicere, cum scilicet nihil fere agant consilio, & prævia mentis deliberatione. Sed nec inita, immo annorum etiam decursu firmata connubia, majore constantia retinent. Id tamen habet indoles nationis boni, quod nec amor, nec odium altas agat radices: unde qua se levitate a toro communi hodie separant, cras eadem iterum jungunt: quemadmodum pueri cujusdam mendacis dictum unicum ad diffuendam, ita

ita contraria alterius vox sufficit ad restituendam societatem.

Mos apud nationes nonnullas erat, ut filiis triennibus aut quadrimis puellas ætatis ejusdem in conjugium emerent oblati aliquot anatibus, gallinis, aut vilissimis idmodi muneribus. Ætate jam adulta a connubiis hisce resilire non licebat, unde cum mala fuerint gravissima consequuta, sacerdotum cura consuetudinem sensim abolevit.

Dici ex vero potest Moxitarum matrimonia pleraque egestate conciliari. In tota suppellectile domestica sæpe nec olla coquendo cibo, nec amphora hauriendæ aquæ suppetit, sed commodato sumuntur a vicinis, nec deinceps facile restituuntur: sponsi quidem certe vix quidquam, præter corpora, sibi adferunt, nisi forte mulier lectum quemdam obsoletum, par anatum, & gallinarum cum totidem fusis; vir autem
 falcem

fascem sagittarum cum arcu. Nulla de alimentis, & vestitu sollicitudo: cum enim ferendis incommodis jam inde a teneris adseverint, famem non magnopere curant, laciniis quibusvis tegi non erubescunt, cuncta sibi deesse æquo ferunt animo, & in beneficentia aliorum acquiescunt.

Dies ipse nuptiarum futuræ præludit egestati. Nullum eo die prandium, nulli convivæ, nullus adparatus, nulla denique hilaritatis vestigia. Peractis ad aram consuetis ceremoniis, sponsa lectulo humeris injecto domum mariti adit, eodemque sæpe ne quidem salutato ingreditur, obsonium e rebus conquisitis, unico, eoque vilissimo, definiendum cibo adparat. Nec quidquam ultra de nuptiis.

Liberorum sive defectus, sive copia conjugum amorem nec auget, nec minuit: soli erant *Itonamitæ*, qui mulieres, antequam parere inciperent, nullo plane habebant

bebant loco, neque cibos illis, aut alia ad usum vitæ quotidianum necessaria suppeditabant. Prolium numerus nullam Moxitis parit difficultatem, nullum imponit onus: tametsi enim incredibili rerum omnium premantur inopia, tamen educatio liberorum est facillima, cum nihil iis præter corpus, & lac maternum suppeditent, securi, si non ab aliis, a curione certe iisdem provisum iri.

Quotidianæ nuptarum occupationes vulgo sunt, diem circuncursando, & confabulando exigere; reliquarum actiones, & ornatus in censuram vocare, crepundia sua pro festo imminente in novum ordinem disponere, & id genus alia. Ceterum viris suis pleræque sunt industriores: multæ certe vestem e gossipio tam sibi, quam marito quotannis contextunt: eundem in messe faciendam, domumque comportanda adjuvant: triticum Turcicum semitostum lapide
super

super trunco quoque contundunt, & in farinam redigunt: altilia curant: potum quotidianum præparant: lumbricos ante auroram in campis colligunt, atque exsiccatòs more asparagorum in fasciculos colligant: ligna pro foco comparant: stoeas texunt: maritum pectunt, & crines amygdalorum oleo unguunt. Suere acu nesciunt, idque fere unicum ex omni domestico opere viro relinquunt.

Expectaverit procul dubio lector, ut curam quoque prolium inter quotidianas mulierum occupationes commemorem: verum negotium istud matres non magnopere distinet. Nullæ hic, sicut jam innuimus, cunæ, nullæ fasciolæ, nullæ, quibus infans regatur, lacinia: omnia bonæ naturæ relinquuntur, nec tamen unquam videbis Indum aliqua corporis deformitate laborantem. Quantum sit, duris a teneris affvescere, infantum horum exempla luculente docent.

Pro-

Procumbunt sub dio nudi, culicum nube
obsidentur, nec tamen eorum aculeis vel e
somno excitantur, vel pustulas contrahunt.
Nulla sunt statuta ab lactandi tempora; ubera
tunc demum, cum ipsis perlubet, deferunt.
Videres non raro ab uno uberum infantem
paucorum mensium, ab altero puerum quin-
quennem pendere. Cum ad lactantem aliæ
sanguine, vel amicitia junctæ invisunt, aut
eidem in plateis occurrunt, officii genus
est, ut proli ubera fugenda unaquæque per-
quam liberaliter offerat.

Puerorum gressum formare, aut in
gradiendo saltem adjuvare, res est apud ma-
tres inaudita: incedat quando, aut quomo-
do velit, nulli plane curæ est; hinc qua-
tuor etiam annos egressi vix repere norunt.
Si pugnare exemplo velis, & oggeras, pro-
lem in Europa post annum ab lactari, &
ad gressus moliendos institui, audies sole-
mne illud: *mentiris*. Ut rem tanti momenti

Autor

Autor persuaderet mulieribus, infantem lacte duntaxat materno nutriendum anno unico, moreque nostro instituendum curavit, quem cum eodem elapso inambulantem viderent, mirabantur quidem plurimum, exemplum tamen non sequebantur, excusationem illam consuetam obtendentes: *Tu ex alio, quam nos, hominum es genere; qua in rebus quoque aliis passim utuntur.*

CAPUT VII.

De Morbis, & eorum Curationibus.

Morborum apud Moxitas genera longe pauciora sunt, quam hic inter nos in Europa. Nihil illic quisquam patitur ab apoplexia, calculis, hæmorrhoidibus, lepra, lue venerea, & morbis innumeris aliis, quibus nos miserum in modum cruciamur: variolæ ipsæ temporibus hisce postremis erant ab Hispanis primum illatæ, vi-

cosque duos pene ex integro deleverunt. Grassantur contra dysenteria, pleuritis, febres malignæ, catarrhus, tumores omnis generis, apostemata; cum primis autem lumbricis divexatur natio, & interit. Remedia vulgaria sunt: *Batua*, medicis Lusitanis non ignoto vimine, colica depellitur: herba, cujus efficacitate morsus Rajæ sanatur, paucis est cognita. Fruticis cujusdam radix denti imposita dolores ejusdem acerbissimos momento sedat, ac intus relicta totum frustillatim citra doloris sensum exedit. His tribus absolvitur tota gentis pharmaceutica, quæ tamen tantopere abundat herbis, resinis, radicibusque saluberrimis, si usum earum edificere voluisset, nec vitam longiorem cum præcoci morte pari in pretio haberet.

Sed neque sacerdotum Europæorum curæ, ac sollicitudines in curatione morborum multum proficiunt, cum impetrari

non possit, ut ægroti cibus, & potionibus noxiis tantisper abstineant. Intraverat ex Europa Jesuita medicæ artis peritissimus eum in finem, ut in morbos gentis solerter inquireret, & modum iisdem succurrendi sacrorum administratos edoceret; at cum ad ægrotantes invisere cœpisset, obstupuit ad novum hominum genus, qui dum capitis doloribus vexabantur, de ventre, aut alio quopiam membro querebantur, nec ullis se artis legibus adstringi patiebantur, ac propterea passim emoriebantur. Indignatus vir optimæ voluntatis, nullo operæ pretio rediit, contestans malle se equorum, quam horum morbos curandos suscipere; nam equi, ajebat, cum loqui nesciant, non etiam, ut hi, mentiuntur, ac proinde diserte edicebat, nec illis medicinas, nec illos medicinis esse aptos.

Quod morborum plerorumque causam, atque originem adtinet, pervagata apud

omnes, & experientia quoque confirmata erat opinio, eosdem a lumbricis, quibus hominum corpora referta sunt, progigni, hoc autem ipsum inde existere, quod tenellis infantibus, quibus nutriendis non putant lac maternum sufficere, fructus omnis generis crudi, & cocti promiscue ingerantur. More inductum erat, ut sacerdos bis quotidie ad infirmos animabus æque, atque corporibus medelam adlaturus inviferet; cum vero morbo quodam epidemico invadente numerus ægrotantium augeretur, venit quidam in cogitationem extruendi nosocomii, & re ipsa aptum, & sat amplum excitandum curavit, in quod ægri, novitate ipsa illecti, promte immigrabant. At ubi viderunt a janitore inexorabili, ipso nimirum curione, cibos & potus noxios sollicitè arceri, usum medicamentorum temporibus statis urgeri, egressum denique balnei causa vetari, damnabant consilium, ac tametsi necessitate

pare-

parerent, & plerique convalescerent, tanto nihilominus odio hospitium illud persequebantur, ut mallent deinceps morbum celare, seque in silvas perituri abdere, quam eodem regredi. Ita, ne remedium malo ipso pejus esset, ædificium funditus dirutum est.

Cum sedes morbi plerumque non nisi divinando debuerit detegi, consultius erat ægotantem ne quidem interrogare, aut certe longiore investigatione veritatem per ambages elicere, vel, ut manu locum demonstraret, præcipere. Nam sæpe, qui de stomachi doloribus querebatur, partem adfectam indicare iussus caput, vel pectus ostendit, ut adeo stomachum in capite, vel caput in pectore quærere, & curare oportuerit. Sed quid profuit sedem mali operose detexisse, ac medicamenta præscribere, si ea non horrore quopiam, sed e pura puta desidia sumere negligent? Sane

unguenta columnæ domus, aut parieti non raro adpingunt, quasi vero domus, ac non ipsimet ægrotarent. Ligamina præterea, & fascias, siquid molestiæ adferant, abjiciunt.

At sumserint denique medicamenta; si modica accedat sitis, vim eorum omnem noxia, & immoderata potione elidunt; aut fructuum, ac piscium quorumvis promiscuo esu morbum reddunt periculosiorem. Æstuet quis feбри vehementissima, vel in fluvium, si vires etiamnum suppetant, lavandi causa descendet; vel domi aqua corpori fenum adfusa præsens ardori remedium quæret, unde mors, vel certe series morborum diuturnorum consequitur. Si morte, quam sibi ipsi accersit, imminente redarguatur, reponet maxima cum animi tranquillitate: *Sine, moriar, quid tum postea?*

Huc referimus partus quoque mulierum, quarum perpauca, si demas *Itona-*

mitas,

mitas, quinque, aut sex, complures vero ne unicam quidem prolem edunt in lucem; siue quod sicut corporis proceritate, ita viribus sint Europæis longe inferiores: siue quod intemperato matrimonii usu plurimum debilitentur. Cum apud *Itonamitas* feminæ steriles, uti jam adnotavimus, despectui maximo habeantur, & acerbè quoque tractentur, radicem plantæ cujusdam fativæ, an sponte provenientis, Autor non meminit, adfusa aqua decoquunt, atque potu hoc in usum quotidianum adhibito, fatentur se spissos quosdam humores sanguine permixtos ejicere, qui conceptus impediabant. Radicis opem Noster quoque neophytarum experimento didicit.

Cum vir uxorem purgatione menstrua laborare animadvertit, continuo tanquam pestem averfatur, quod putet plantas ipsas, & frutices emori, quas mulier ejusmodi vel veste contigisset. Quare ultro se mi-

fera a consortio familiæ segregat, & lectulum in summa æde suspendit, nec inde toto illo tempore digreditur, nisi ad officia maxime necessaria, & tunc vel operæ scalæ deorsum repit, vel per funem se se demittit.

Verum ut ad parturientes redeamus, tempus, quod partui suo præstituant, est incertissimum, ac sæpe mensibus compluribus aberrant in calculo, sive deinde ex incertitia, sive incuria istoc oriatur. Obstericum tanta est insipientia, & muneris exequendi ignoratio, ut opera earum adhibita fuisse merito esset præmianda. Nam aliæ cantu duntaxat quodam superstitioso, aliæ litatione anatum aliquot *Acsanæ* facta succurrunt parturienti, quibus si non levetur, ad sacerdotem fit perfrugium. Ceterum pleræque facillime pariunt: si tamen foetus nonnihil adhærescat, ut proinde partus conatu quodam, ac dolore constet,

tanta sunt segnitie, ut ad nisum nonnihil expromendum ne præsentissimo quidem periculo possint excitari, & nisi curio instet, mater, & proles de vita periclitentur. Fœtu edito puerperam, nisi pallor proderet, fuisse non crederes, ita continuo surgit, cursitat, & munia consueta obit. Si quando monstrum venit in lucem, celant solícite, ac etiam rectissime valens in ipsis parientis ædibus illico sepeliunt.

Tametsi in cognitione herbarum salubrium sint rudissimæ, vim tamen noxiarum minus ignorant. Sunt, quarum succo uterum conceptui ineptum reddunt; sunt, quibus prolem immaturam expellunt, ac in silvis etiam viventem clam sepeliunt. Nec desunt, quæ lapidem prægrandem sive suis manibus, sive aliena opera super ventre volvunt, fœtum non sine vitæ propriæ periculo conterentes. Ut malis his præverteret Autor, prægnantes referri in libellum

jussit, inque illas mensibus singulis inquisivit, & proles editas sibi ea cum sponsione indicari præcepit, curam infantum in se se recepturum esse, maxime si mater in-nupta esset.

Concludam argumentum istud consuetudine sane quam ridicula. Natio est *Csiriguana* etiamnum barbara, ubi mulier partu levata lectum deserit, inque locum ejusdem maritus sufficitur, pone adposito arcu, sagittis, omnique viri supellestiale. Uxor eidem, tanquam a puerperio languenti cura inservit peculiari: ille vero hebdomadis aliquot pedem lecto non effert.

CAPUT VIII.

De Ædibus, & Forma regendi politica.

In desigendo coloniarum loco cura princeps est, ut situs ceteris altior, & ab aquarum in-
unda.

undationibus tutior deligatur. Domus pro varia locorum opportunitate varie distribuuntur. Apud Nostrum hæc erat ædificiorum ratio. Domus quælibet occupabat aream, cujus longitudo ad ulnas quatuor & viginti, latitudo ad tredecim tendebatur, ædium ipsarum altitudo ad decem adsurgebat. Pars latitudinis ad duas cum dimidia porticui tribuebatur, quæ removendis a pariete deliquiis, umbræque captandæ fuit omnino necessaria, & plateam versus patebat. Pavimentum ultra reliquam aream ad spithamam unam exaltabatur, ut scilicet humor arceretur. Tectum super porticum procurrens columnis quadratis sustentabatur. Parietinæ consiebant ex argilla cum paleis subacta, quæ sole lapidis instar induerat.

Eadem erat structura ædium etiam parochialium, nisi quod curiones aliqui suas e coctis lateribus ad contignationem extu-

lerint. Domus omnes intus & foris argilla quadam candidissima dealbabantur. Ina parietum, portarum item & fenestrarum superliminaria colore, marmoris speciem referente, tingebantur. Portæ, atque fenestrarum valvæ & crates erant cedrinæ. Tecta herbis, & caricibus constabant, quod usus docuerit illic, ubi lateres adhibebantur, vespertiones majore longe numero se insinuare.

Domus, & plateæ omnes erant ad lineam exactæ, ac januæ propter aeris perflatum sic dispositæ, ut, cum omnes apertæ essent, per integram domorum seriem transpectus pateret. Inter binas quasvis ædes, propter incendiorem pericula, spatium sexaginta passuum relinquebatur. Forum in medio vico erat quadratum, lateribus sexaginta passuum undique terminatum, in cujus medio crux præalta cancellis, & arboribus circumseptæ, in angulis

gulis vero minores erant defixæ, & facella addita, ad quæ supplicationes deduci consueverunt. In domo quavis, propter adjumenta mutua, binæ collocabantur familiæ, aut interdum, si pauciorum essent capitum, etiam ternæ: at qui merita habebant peculiaria, vel educationem orphanorum in se recipiebant, propriis gaudebant domiciliis.

Templa multis in locis ea fuerunt structura, & amplitudine, ut ad probationem vel in Europa mererentur: muri quidem certe e lateribus sole induratis ad eam erant educti altitudinem, ut vix oculis ipsis possis credere illos sine calcis, & mortarii vinculo erigi potuisse. Aræ, & cathedræ, a duobus potissimum Bohemis Jesuitis elaboratæ, auroque convestitæ, erant visu profecto dignissimæ. Nec minoribus gaudebant ornamentis feretra, quibus divorum statuæ ex Italia submissæ in supplicationibus

bus

bus circumferri solebant. Sacra indumenta, & reliquis adparatus splendore, & copia multis Europæis nihil concedebant; sed nec supellex argentea desiderabatur.

Supereſt, ut de ſumtibus ad hæc omnia comparanda neceſſariis commemoremus: pauca tamen prius de interna provinciæ conſtitutione delibanda ſunt. Nihil unquam ex ærario regio coloniis hiſce fuit adtributum: viciffim autem nec Moxitis vectigal ullum impoſitum, tametſi nationes ceteræ illud penderent. Cauſa discriminis fuerit, quod more America tota recepto, ubicunque indigenæ Regi tributum ſolvunt, ſacri eorundem curiones ſtipendia viciffim ex ærario regio percipiant: cum igitur a dependendo ejuſmodi tributo eximantur ſenes, pueri, morbo inveterato adſiſti, omnes præteera commodo publico ſervientes, uti ſunt textores, fabri, muſici, pattores, & alii publica gerentes officia, ſi

Moxitæ pendere quidpiam debuissent, pro exiguo contribuentium numero ad ærarium regium ne quidem tanta facta fuisset accessio, quantum annua sacerdotum stipendia abstulissent. Unde ipsa exigebat parsi-
 moniæ ratio, ut neque populo vectigal, neque sacerdotibus stipendium a rege pendendum decerneretur.

Hiscæ delibatis, veniamus jam ad fontes illos, unde sumtus ad memorata ædificia atque eorum adparatus suppetebant. Primus omnium erat pia Hispanorum Peruanorum beneficentia, qui bonam hæreditatis partem instituto huic saluberrimo certatim consecrabant, atque provinciæ Præfidi consignabant, ut summam inde redactam in res coloniis necessarias impenderent. Alii bona immobilia, quorum emolumenta eundem in finem deservirent, large addicebant.

Scaturigo altera, unde suppetiæ pro-
manabant, apud ipsos neophytos erat,
quorum alii ceram in silvis colligebant;
alii febum, orizam, telas e gossipio textas,
struthionum pennas, & alias generis ejus-
dem merces conferebant, quæ in S. Cru-
cem, urbem ducentis remotam leucis, ad-
verso flumine ad constitutum procuratorem de-
vehebant, qui pretio inde redacto res coloniis
necessarias coemebat. Commercium enim
apud gentem internum erat nullum: aurum,
& argentum ne nomen quidem in ejusdem
lingua habebat. Cum Hispani adversus Lu-
sitanos proficiscentes alimenta vellent e-
mere, vix poterat induci populus, ut ea
pro pecunia suppedicaret, quæ tota Sacer-
doti consignabatur, qui lanas tinctas, cul-
tros, numismata, & alia usibus eorum ad-
commodata ære illo comparabat, & conve-
nienti proportione cuique distribuebat.

Tertius expensarum fons manabat ab ipsis sacerdotibus, quorum plurimi loco opulento nati hæreditatem suam pio huic operi consecraverunt. Sed nec aliorum in Europa defuit munificentia, qui, audita religionis apud populos barbaros felici progressionem, opes suas in salutare istud institutum liberalissime contulerunt.

Restat ad extremum, ut de civili quoque gentis gubernatione nonnihil adtingamus. Cum sacri Curiones probe intelligerent, homines barbaros religione, cum certa spe successus, & stabilitatis, imbui non ante posse, quam feritate posita mores humanos induissent, necesse habebant formam quamdam regiminis, qua civilis societas firmaretur, instituere, quæ ad nationis indolem adcommodata, & simplex admodum esset. Caput coloniarum, iudex, magister, pater, medicus, oeconomus, immo & tertius ipse erat curio: ceteri magistratus

prima die Januarii quotannis legebantur. Qui munia anno superiore gnaviter administrarunt, ad altiores dignitatis gradus promovebantur, segniores contra in ordinem redigebantur, quæ res, dici vix potest, quantam apud gentem, gloriæ adpetentem, excitaverit æmulationem. Rifu sane digna quotannis in orbem redibat scena: vidisses anno ad finem inclinante miras artes, miram apud omnes sollicitudinem expiscandi, utrum suo in munere conservandi, an provehendi, an gradu movendi essent. Volupe fuit mensibus Decembri, & Januario coloniam regere; imperia quisque præveniebat; priore quidem, ne officium perderet: posteriore, ut delectus æquitatem opere ipso confirmaret. Sed hæc diligentia cum mense Januario plerumque finiebatur.

Propter nativam illam, de qua superius diximus, gentis desidiam, rerumque suarum incuriam multis in locis necesse fuit

homi-

homines ut pupillos spectare, rerum omnium administrationem suscipere, necessaria cuique suppeditare, & omnes, tanquam qui usum tantum, & fructum rerum suarum habent, considerare. Ita communis omnibus erat ager communi excolendus opera: ad domum cujusvis vel exstruendam, vel instaurandam convocabantur universi: gossipium simul omnes plantabant, & colligebant: equi, ac cetera pene omnia Curionis arbitrio, prout necessitas cujusvis ferebat, distribuebantur. Instituto hujusmodi obtinebatur, ut, cum ad opus quodlibet faciendum omnibus concurrentium fuerit, ipsimet segniores incitarent, absentibus autem negligentiam severe exprobrarent.

Ad curas etiam Sacerdotis pertinebat, ut vestes nitide, quantum fieri poterat, fervarentur: ut in publico, templo cumprimis, loti, atque pexi comparerent: us.

altilia, quibuscum promiscue habitare solebant, e cubiculis eliminarent, suisque in cortibus recluderent: ut ædes suas una cum adsita plateæ parte quotidie sub auroram everrerent, & quidquid oculos, vel nares offenderet, submoverent. Scamna complura, immo fellæ quoque corio inductæ suppeditabantur, ne, quemadmodum consueverant, humi uti canes considerent, quod tamen cum fieri interdum necesse fit, provisum erat, ut storeæ opere plucherrimo contextæ substernerentur, quibus non pauci pavementum omne diebus solemnioribus contegebant.

Pœnæ quoque, & quævis correctionum genera in ejusdem arbitrio erant. Nemo certe, qui gentis characterem ex hæctenus dictis perspexit, judicis officium indigenæ cuiquam committi potuisse sibi persuaserit: primus enim, ut Noster ait, legum transgressor judex ipse fuisset. Accedit, colo-

niam

niam quamvis constare nationibus diversis, diu se bellis, mutuisque odiis laceffentibus, quorum memoria, & quædam reliquæ multorum animis hodiedum infixæ sunt, unde iræ veteres, & rixæ facile suscitarentur. Sed nec Hispano cuiquam gubernacula tradi poterant: quid enim Hispanus in regione, qualem in superioribus descripsimus, & in tanta Indorum egestate quæreret? Sed de Hispanorum cum coloniis hinc commercio paulo infra differemus, nunc recepta pœnarum genera videamus.

Pœnæ delictis proportionē respondebant. In usu erat carcer cum moderata abstinentia, quæ sola proprie pœna dici poterat: nam carcer Indo stertendi occasionem suppeditans præmii potius habebat locum. Ictus flagello nunquam ultra duodecim infligebantur. Siquis delictum gravius admisit, crines ejusdem forficibus resecabantur, quæ puniendi ratio delinquen-

tem vehementer adfecit. Qui crimen paravit atrocius, uti sunt incendia sponte excitata, vel commota seditio, plecebatur exilio, & vel in coloniam aliam, vel ad proximum Hispanorum oppidum ad tempus, aut etiam in perpetuum deportabatur.

Hæc erat Missionum illarum facies, quas Jesuitæ apud Moxitas multo sudore, ac sanguine fundaverunt, ad unam & viginti colonias propagaverunt, & ad nostra usque tempora gubernarunt. Non deerant tamen, qui sive odio, sive invidia incitati easdem duplici potissimum cavillationis genere infectarentur. Crimen primum, plerisque Jesuitarum Missionibus commune, erat, quod Hispani a commercio neophytorum penitus excluderentur: alterum, quod Moxitæ ad regis ærarium nihil quidquam conferrent. Ad utrumque Autoris argumentis breviter respondebimus.

Quantum ad primum, testes adpellamus omnes illos, qui annis 1763 & 1766 bello inter Hispanos, & Lusitanos fervente apud Moxitas diversati, omnique cum benevolentia accepti fuerunt, qua de causa natio a Præfectis militum Proregi, ac ipsi etiam Catholico Regi magnopere fuit commendata. Intrannt certe quotannis Hispani tametsi pauci, & hi ipsi necessitate magis, quam commercii causa compulsi. Quid enim quærant apud egentissimos, & rebus pene omnibus, quibus vigere commercia solent, destitutos? Quid illos alliciat, ut superent tot fluviorum, & paludum impedimenta, pervadant silvas impervias, æferis infestas, iter tam longinquum nullis uspiam instructum hospitiiis emetiantur?

Illud negari minime potest, Hispanos sacerdotibus admodum infensos a Moxitis non paucos rediisse, qui criminationum hujusmodi autores erant. Homines hi lu-

cro, & nundinationi unice inhiantes a neophytis rerum, & pretiorum æque ignavis paucis granis vitreis, aut vilissimis tintinnabulis vestem, lectum, & complures gossipii libras mercabantur, ita ut multi rerum suarum incurii nudi non raro remanserint, temploque abstinere mensibus integris coacti fuerint. Quare pacta hujusmodi conventa Curionum autoritate, non sine emtorum bile, rescindebantur, atque advenarum emacitas coercebatur. Certe ipse quoque militum Hispanorum dux severe interdixit, nequis suorum absque Sacerdotis consensu quidquam cum neophytis stipuletur. Expetendum sane fuisset sacrorum curatoribus, ut Hispani mercibus onusti adveniant, ne semper Limam, vel ad urbes remotiores confugiendum esset, unde illas sumtu maximo post duos interdum annos, nec raro semiputridas, aut contractas sibi compararent.

Neque alterum calumniæ genus majoris est ponderis. Tametsi enim tributum Moxitæ, utpote gens omnium pene rerum egentissima, nullam pendant, pensant tamen illud abunde aliis obsequiis, & maxima in loco, & tempore adferunt emolumenta. Bello Lusitanico ultimo exercitum integrum navibus onerariis devexerunt: annonam gratuito anno toto largissime supeditarunt, triticum scilicet Turcicum, orizam, crematum, saccharum, fabas, cucurbitas, platanos, & id genus alia: con-gesserunt in usum castrorum ligna: equos militi deducendo commodarunt, quorum plerique vel perierunt, vel propter incuriam profugerunt: fuderunt machinas bellicas: sclopos vitiatos repararunt: advexerunt tormenta, & annonam ad locum usque obsidionis: domos denique per viam exstruxerunt militi recipiendo opportunas,

quæ Præfecti omnia scripto Regi transmi-
ferunt.

Verum tametsi hæc abessent ærarii re-
gii emolumenta, sunt alia utiliora, Regis
quidem Catholici nomini longe honorifi-
centissima. Audiamus Autorem, & opus
verbis ejusdem concludamus. „An non
„ satis fit Regi Catholico tot millia capi-
„ tum infidelium, quæ nullam Creatoris
„ noritiam, nullam humanitatis speciem
„ præferebant, & homines, & Ecclesiæ fi-
„ lios effecisse? An non gloriosum magis
„ tot ecclesias vero Deo dicatas numerare,
„ ubi prius incultæ silvæ, & mera cam-
„ porum vastitas? An non auro pretiosio-
„ res tot animæ, parvulorum præcipue,
„ quæ submissis a Rege Missionariis salu-
„ tem suam debent? An non magni faciendæ
„ a Regibus Catholicis tot, tamque vastæ re-
„ giones, quarum ne nomina quidem an-
„ecessoribus suis nota erant, nomini Hi-

” spano hodie devotissimæ, idque quin ul-
” los eam in rem sumtus expendissent?
” An non encomiis dignissimum barbaros
” ferissimos, nudos, absque rege, ac le-
” ge vivere adfuetos, domorum commodo
” destitutos, bellis, ac mutuis odiis se se
” depascentes, carnibus humanis epulari in
” deliciis numerantes, probra denique hu-
” mani generis in eum ordinem redegisse,
” ut primitivæ Ecclesiæ formam exhibeant,
” & rempublicam bene ordinatam consti-
” tuant? Desinant, obsecro, obmurmurare
” hi rerum etiam optimarum censores, &
” vel negent hæc esse commodis adnume-
” randa; vel fateantur plura, eaque maxi-
” mi momenti esse commoda, quæ in Re-
” ges Catholicos ex tot millium Indorum
” conversione emanant.”

F I N I S,

INDEX LIBRORUM,
 ET
 CAPITUM
 LIBER PRIMUS

DE COMPENDIARIA REGNI PERUANI DESCRI-
 PTIONE.

CAPUT I.

Pag.

De Situ Regni, & urbe Lima specia-
tim. I

CAP. II. *De physica Peruviae Topogra-*
phia. 15

CAP. III. *De nonnullis Animalibus,*
Fructibus, & Forma Regiminis. 30

LIBER SECUNDUS.

DE INDOLE REGIONIS, QUAM MOXITÆ
 INCOLUNT, ET PECULIARIBUS REGNI
 VEGETABILIS PROCREATIONIBUS.

CAP.

CAPUT I.

Pag.

<i>De naturali Provinciæ constitutione.</i> . .	44
CAP. II. <i>De Fluviiis, & eosdem trajie-</i> <i>ciendi modis.</i>	66
CAP. III. <i>De nonnullis Arborum, Fru-</i> <i>ticum & Fructuum speciebus.</i> .	76

LIBER TERTIUS.

DE VARIIS ANIMALIUM GENERIBUS.

CAPUT I.

<i>Dei Mammalibus.</i>	108
CAP. II. <i>De Avibus.</i>	142
CAP. III. <i>De Piscibus.</i>	164
CAP. IV. <i>De Amphibiis.</i>	179
CAP. V. <i>De Insectis, & vermibus.</i> .	198

LIBER QUARTUS.

DE INDOLE, ET MORIBUS POPULORUM
GENERATIM.

CAPUT I.

De externa corporis conforma-
tione,

	<i>tione , atque habitandi ratione. . . . .</i>	212
CAP. II.	<i>De animi Facultatibus, & Propensionibus. . . . .</i>	223
CAP. III.	<i>De variis superstitionum generibus. . . . .</i>	241
CAP. IV.	<i>De variis venena parandi, iisque utendi modis. . . . .</i>	256
CAP. V.	<i>De modo barbaros conquirendi, & ad civilem societatem, ac Religionem pelliciendi. . . . .</i>	264
CAP. VI.	<i>De Mamelucorum Infestationibus. . . . .</i>	276

LIBER QUINTUS.

DE MOXITIS CHRISTIANIS SPECIATIM.

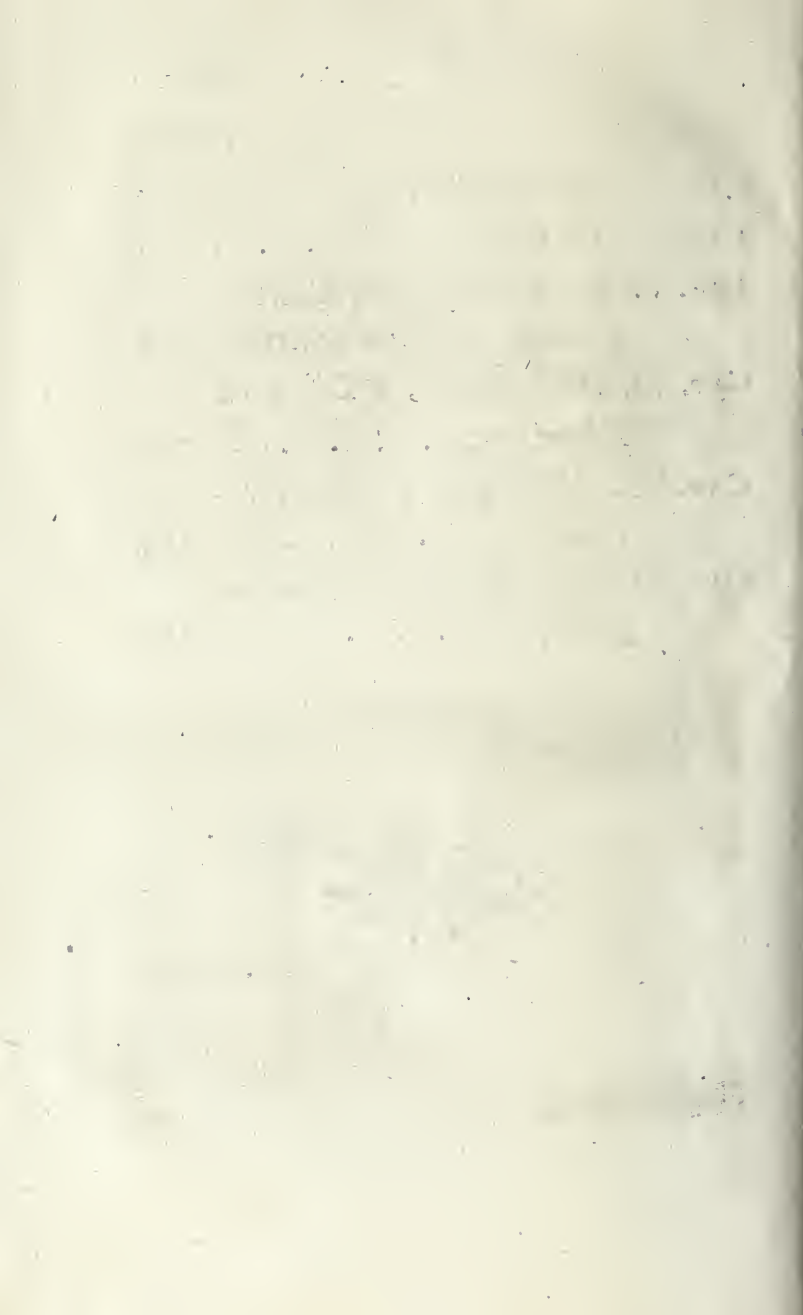
CAPUT I.

	<i>De multiplici feras venandi modo. . . . .</i>	284
CAP. II.	<i>De Piscationibus. . . . .</i>	301

CAP.

CAP. III. <i>De dexteritate in Artefactis.</i>	307
CAP. IV. <i>De Cibis, & Potibus.</i>	316
CAP. V. <i>De Festivitatibus, Choreis, & variis Ludorum generibus.</i>	326
CAP. VI. <i>De Connubiis, & Liberorum Educatōne.</i>	345
CAP. VII. <i>De Morbis, & eorum cura- tionibus.</i>	353
CAP. VIII. <i>De Ædibus, & Forma re- gendi politica.</i>	362

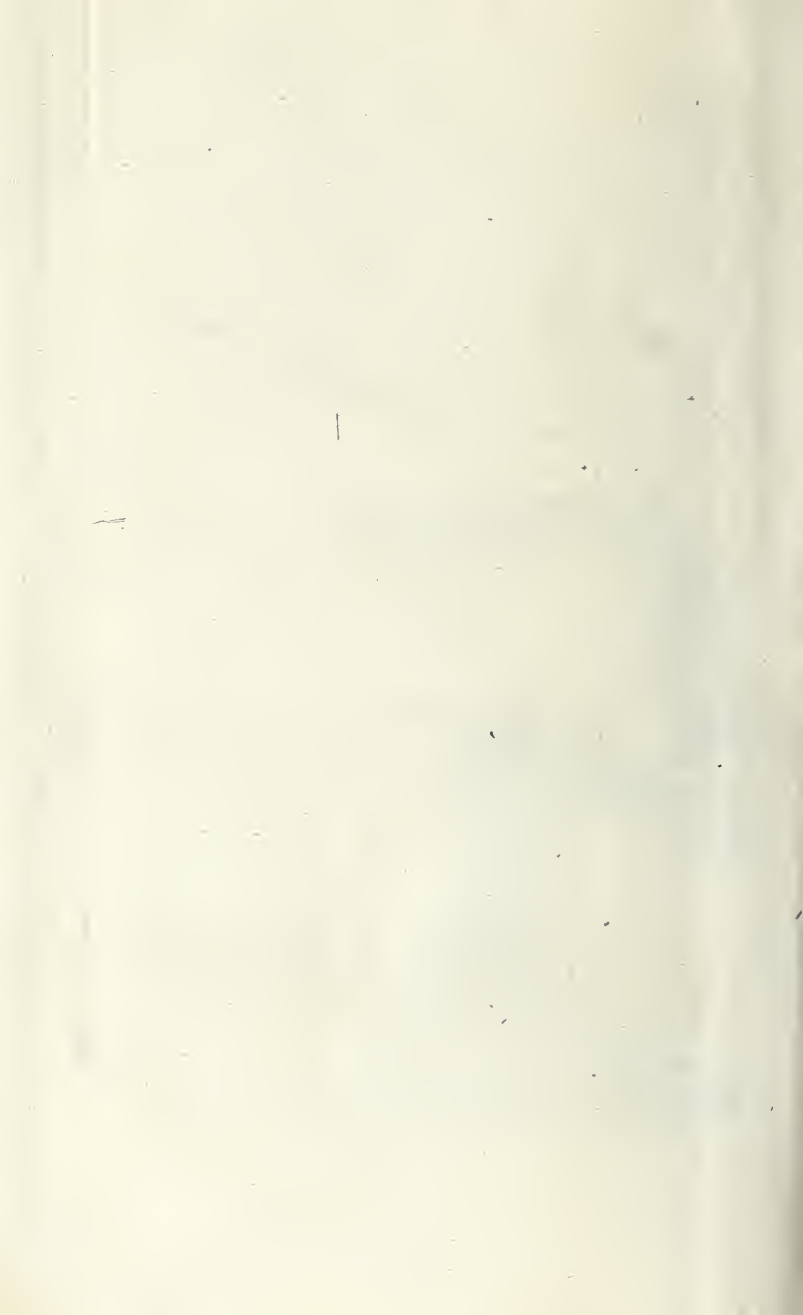

Fig. 4.

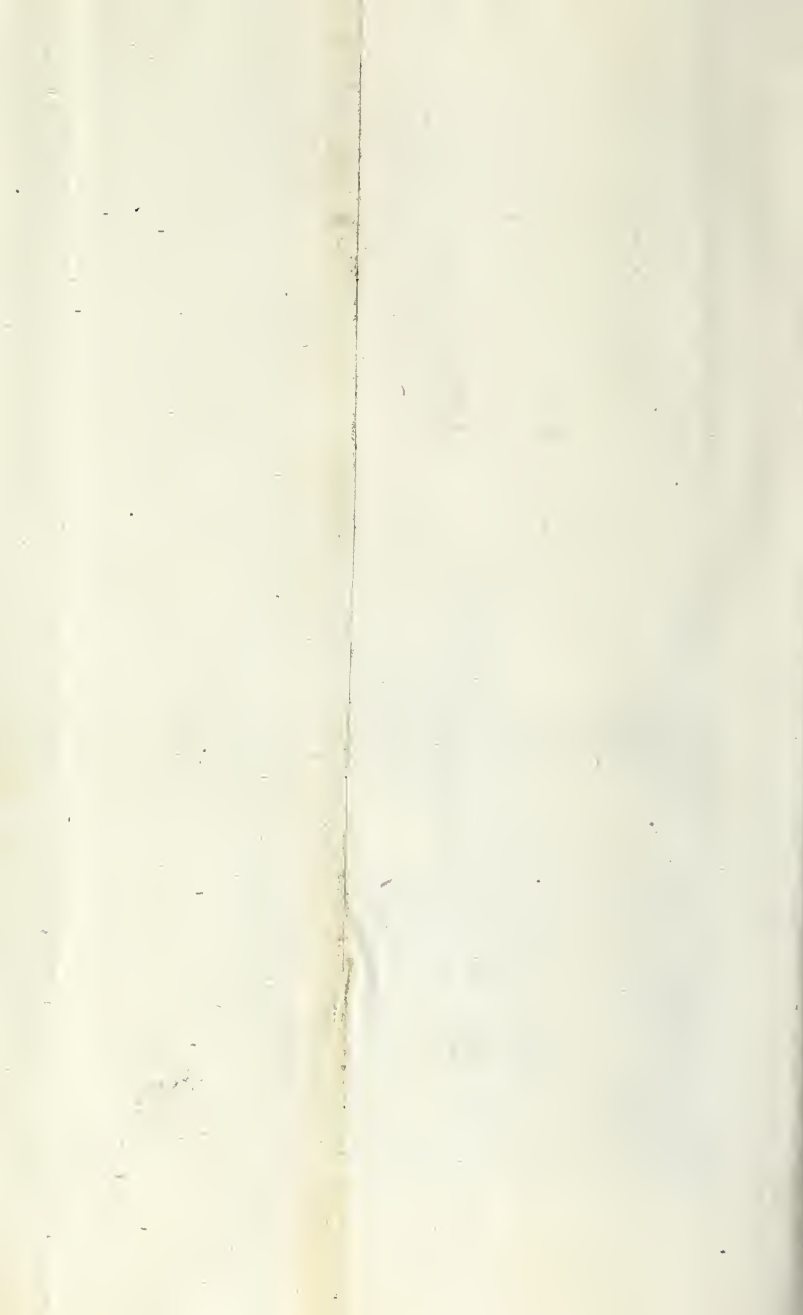

Fig. 6.

Fig. 7.

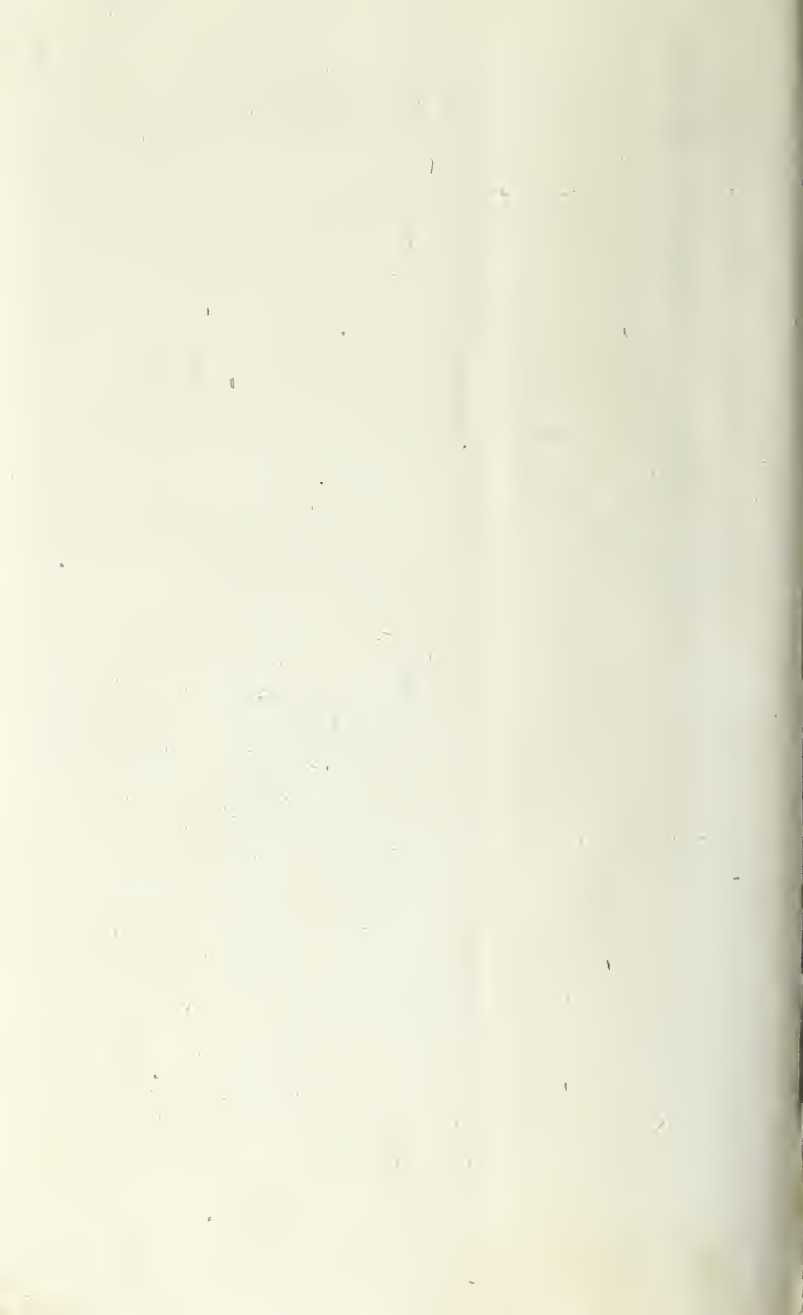
Fig. 8.

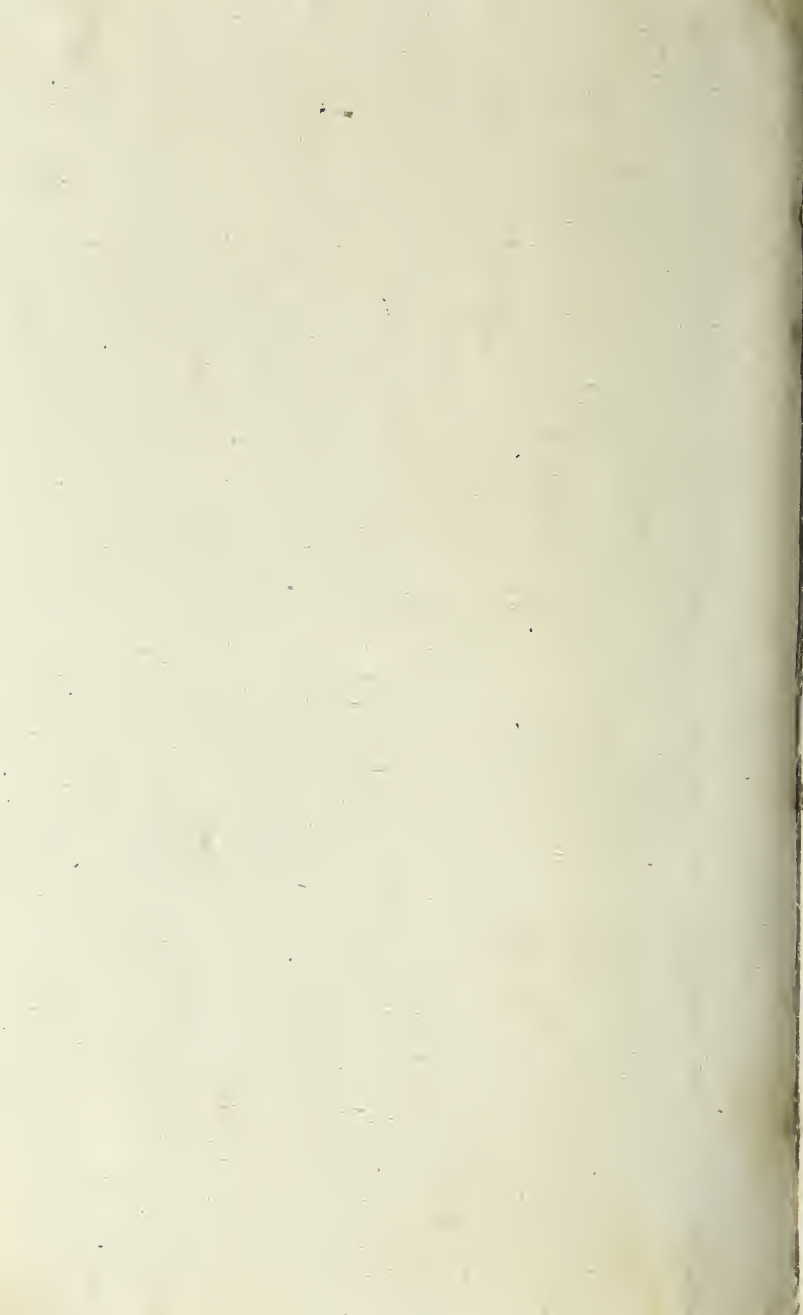

Fig. 9.

2017-315

UYN N *

Coll. Comp. 198

With 8 fold. in q. N.
incl. a map of Moxos
by Brin den after the author.
XVIII, 383, (1 bl.) pp.

Sabian 21830

Palau 78. 352

de Bach. - Somm. III, 336

Streit III, 1136

Medina 5456

